

Библиографија

(за 1933 годину¹⁾)

- Аранђеловић Ј.: *Просветни рад у Краишћу Ћустендилском до ослобођења од Турака 1877* (Народни просветитељ 4, 59—60).
- Арсид Борисав: *Из историје развоја тргов. тржишта у Јужној Србији* (Живот и рад 97,1030—1034).
- Badniak u katolika u Dalmaciji* (Danica 117, 7).
- Bazala Vladimir: *O nadriječništvu* (Liječnički vjesnik 1, 1—21).
- Балагија Абдуселам И.: *Поријекло и историјаш кметштва у нашим крајевима* (Гајрет 5, 69—72).
- Б. Ж.: *Трговина добљем код нас у средњем веку* (Просвета 2, 38—40).
- Belin France: *Velikoposne pisanice* (Gruda 3—4, 100—102).
- Bösendorfer Josip: *Franjevci u Osijeku*. Osijek, 1933, 12°, s. 23.
- Божовић Гр.: *Два дана по Гружи*. Београд, 1933. 8°, стр. 23.
- Босиљчић Нада Ј.: *Тежачка свијећа* (Записи 4, 246—247).
- Браун Др. Е.: *Оишћи оиис Угарске*. С енглеског Влад. Поповић (Гласник историског друштва 16, 334—351).
- Врејсјева Миа: *Slovenske noše na Koroškem* (Etnolog 5—6, 1—24).
- Брогле Ото: *Србија и њен народ* (Преглед 110, 94—97).
- Brodnik G.: *Slovinci na Koroškem* (Pavlović P: Naši onstran meje. 1933, 77—93).
- Budimir Dr. Milan: *Zu den Donaunpaten* (Зборник радова III конгреса слов. географа и етнографа, Београд, 1933, с. 353—355).
- Bulat Petar: *Kukavica* (Etnološka biblioteka. Zagreb, 1933 8° str. 34).
- Васић Милоје М.: *Преисторијска Винча* (Годишњица Н. Чупића XLII, 22—44).
- Вaclavik Dr. Ant.: *Otáska jihoslovenske kolonisace v československém národopise* (Zbornik radova III kongresa slov. geografa i etnografa. Beograd, 1933. Str. 290—294).
- Вељковић Иван: *Рударство у Тимочкој Крајини*: (Споменица стогодишњице Тимочке Крајине, 112—118).
- Вешовић Др. Р.: *Култ предака и брашћивенички понос Црногораца и Брђана* (Преглед 120, 693—698). — *Морални погледи и религиозност у илемеинима Црне Горе* (Братство 12, 182—189).
- Vinar M.: *Slovenski Korotan* (Pavlović P.: Naši onstran meje, 62—76).

¹⁾ Ово је један део библиографије за 1933 год. коју је урадио г. Бранко Милаковић на нарочито удешеним картонима Етнографског музеја. Други, мањи, део објављен је у „Прилозима проучавању народне поезије“ 1/2 (1934) на стр. 285—288. Већи део библиографије за 1933 год., који није објављен, као и библиографија за 1934, коју спрема г. Милаковић, а која ће бити дефинитивно готова крајем јануара 1935 год. чуваће се у Етнографском музеју.

Влаховић Вл.: *Књига њоја Милића* (Гласник Етнографског музеја у Београду VIII, 114—117).

Влаховић Митар С.: *Посјанак црногорских и брдских племена* (Збор. рад III конгреса слов. геогр. и етн., 230—235). — *Лов у Колашину* (Посебна издања Етнограф. музеја у Београду 3, 1—72. — *Мушка ношња у Васојевићима* (Гласник Етн. муз. у Б. VIII, 72—83). — *Ојасивање цркве* (ib. 93). — *Ојасивање болесника* (ib. 93). — *Молишва њрошћив уједа змије* (ib. 117).

Voč Josip: *Kako so narodi srednjega veka uporabljali med* (Slovenski čebelar 10, 149—151).

Воргић Др. Љ.: *О лечењу врачањем, бајањем и молишвом* (Лекар 145, 4).

Vrgoč Dr. Antun: *Lijekovi kao čarolija* (Prigoda 1, 6—13).

Vrhovnik Ivan: *Trnovska župnija v Ljubljani*. Ljubljana, 1933. 8° s. 447.

Вујасиновић Сл.: *Манасџир Мошџаница*. Бања Лука, 1933. 8°, 55. — *Кнежџоље и војвода Пеџар, Пеџија Појовић (хајдук Пеџија) 1830 до 1875*. Бања Лука 1933. 8°, 20.

Вујков, Балнт: Костадин (Књижевни север 10, 305—309). — *Kradljivi Petar* (Вунјеваџко коло 6—8, 130—132) — *Zašto se ker srdi na mačku* (ib. 5, 124). — *Sokot od devet akova* (ib. 4, 90—95). — *Sest stotina ovaca i jedan ovan* (ib. 3, 84—86). — *Čovik brez glave* (ib. 3, 76). — *Trgovac* (ib. 3, 98—100). — *Božiji blagoslov* (ib. 3, 78—81). — *Božji blagoslov* (ib. 4, 78—81). — *Pravda* (ib. 3, 86—90). — *Бунарко* (Књижевни север 2, 66—67). — *Caric* (Вунјеваџко коло 2, 46—48). — *Vrebac sotona* (ib. 6—8, 194—196). — *Narodne pripovetke i narodni pripovedači kod Bunjevaca* (Књижевни север 2; 3—4, 64; 118—120). — *Naslov, početak i svršetak kod bunjevačkih narodnih pripovedaka* (Вунјев. коло 2, 42—44).

Вуксан Душан Д.: *Црногорски кайџан у Цариграду, његова власћ и његови закони* (Правни зборник 2—3, 127). *Генега „Ошџиџи и мовинског закона“ [Црне Горе]* (Записи, фебруар 1933, 78—82).

Вулић Н.: *Илири и Далматџи* (Глас Срп. краљ. академије 153, 82—85). — *Дарданџи* (ib. 153, 62—76). — *Justiniana prima* (ib. 53—62). — *Peka Bathinus [Босна]* (ib. 155, 1—2).

Vučić Dr. Vožo: *Još o postanju čovjeka* (Nova revija 5—6, 415—416).

Вушовић Иван: *Правни џојам казне у народу*. Београд 1933. 8° стр. 13.

G.: *Spolne bo'esti i narodnom vjerovanju* (Ars therapeutika 8, 370—372).

Gabrišček Andrej: *Gorički Slovenci*. Ljubljana 1933. 8° стр. 591.

Gavazzi Milovan: *Oko problema krsta s kukama* (Zbor. radova III kongr. slov. geogr. i etn. 1933, стр. 306—312).

Гаковић Пеџар Н.: *Прилози за историју и етнографију Босне*. Сарајево 1933. 8° стр. 55.

Гачић Митрофан: *Манасџир Вољавча*. Крагујевац 1933. 12°, стр. 44.

Герасимовић Јеврем: *Ујрава, дужност грађана, јавна безбедност и суд у старој српској држави* (Војнички гласник 13—14, 205—208).

Glazer Dr. Josip: *Prilog komparativnoj psihologiji dinarske rase* (Sporten-кнјига о 50-godišnjici bolnice u Sibeniku, 1933, 143—152).

Гласник Етнографског музеја у Београду VIII. Уредник Др. Боривоје Дробњаковић. Београд, 1933. 8°, 134.

Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговин XLV. Уредник Владислав Скорић. Сарајево, 1933. 1—206 и 1—148.

Golubić Milan: *Šta misle seljaci o narodnoj pošnji* (Seljački svijet 3, 53—54).

Goriški M.: *Naš narod med Rabo in Donavo* (Pavlović P.: Naši onstran meje, 1933, 94—102).

Грујић Рад. М.: *Полошко-шејтовска епархија и манастир Лешак* (Гласник скоп. науч. др. 12, 33—77).

Дамјановић Лазар: *Максим Шобажућ и његово доба* (Преглед 113, 290—293).

De Gora: *Emil de Zaveley o našim zadrugama* (Danica 118, 10). — *Pčela u narodnoj posloviци* (Hrvatska pčela 12, 213—216).

Dekaris Dr. A.: *Naša kućna industrija*. Banja Luka 1933. 8°, 30.

Dekić Marin: *Iz povijesti općine Bereg* (Kalendar „Subotička Danica“ 1933, стр. 86—93).

Делетић Дел. П.: *О неким нашим обичајима* (Просвета 7, 174—176).

Dolenc Dr. Metod: „*Otmica*“ in „*Šranga*“ v *давних часих in dandes* (Vodnikova pratika, 1933, стр. 49—53).

Draganović Krunoslav: *Katolici Herceg-Bosne pred 190 godina* (Napredak 11—12, 134—140).

Državni Etnografski muzej v Ljubljani v letih 1931—1933 (Etnolog 5—6, 295—299).

Drobnjačović Dr. Bor. M.: *Sur la composition ethnique de la population de la Šumadija* (Zbornik rad. III kongr. slov. geogr. i etn. 1933, стр. 199—203). — *Воденице на Дрини и на њеним припокама* (Гласник Етн. муз. VIII, 1—17). — „*Госпоински*“ *панађур у Крагујевачкој Тојоли* (ib., 118—119). — *Етнографски музеј у Београду у 1933 години* (ib., 129—134). — *Библиографија радова наших етнолога* (ib., 127—128). — *XV Congrès International d'Anthropologie et d'Archeologie Prehistorique* (Срп. књ. гласник XL, 395—396).

Duvnjak J.: *U zemlji bogumilskih stećaka* (Danica 105, 6).

Dultz Dr. G.: *Upotreba djelova čovječjeg tijela za lijek nekad i sad* Farmaceutski vjesnik 24, 980—986).

Ђорђевић Др. Тих. Р.: *Наш народни живош*, VII. Београд. 1933. 8°, 144. — *Наш народни живош* VIII. Бгд. 1933. 8°, 160. — *Прве више школе у Србији* (Срп. књ. гласник XL, 338—341). — *Најстарија религија*. Библ. Коларчевог нар. универ. 4. Б. 1933. — *Кривичне њразновернице* (Гласник Скоп. науч. др. 12, 303—306). — *Обасивање цркве* (Гласник Етн. муз. VIII, 91). — *Змајеви „Свешли гробови“ и народно предање* (Летопис мат. срп. 338, 231). — *Циганске народне приповешке*. Бгд. 1933. 8°, 260.

Ђурђић Ал.: *По завичају Мехмед Сколовића* (Задругарство 9, 305—310).

Ердѣљановић Др. Јован: *Прилози ишћању о боју на Цареву Лазу*. Београд 1933. 8°, 22.

Esih Dr. Ivan: *Gradišćanski Hrvati o 400 obletnici njihova doseljenja* (Napredak, 78—91).

Etnografija Podravine (Svijet 14, 266).

Etnolog, Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani VI. Urednik Dr. Niko Župančič.

Žarković A. H.: *Selo i nauka* (Evolucija 2, 92—95).

Живановић Мирко: *Нишавље*. Пирот 1933. 8°, 104.

Живанчевић Будимир: *Обасивање цркава у околини ужичке Пожеге* (Гласник Етн. муз. у Б. VIII, 92).

Župančić Dr. Niko: *K fizio-etnički metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovene* (Etnolog 5—6, 64—78). — *Etnološki značaj kosovskih Cerkeza* (ib. 218—253). — *Prazgodovinske topilnice železa na hribu Kučarju*

na Belokranjskem (ib. 5-6, 359—360). — *Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na Balkanskom Poluostrvu* (Zbor. radova III kongr. slov. geogr. i etn. 255—260).

Zaplata Rudolf: *Trapisti u Bosni za turske vlade* (Croatia sacra 6, 217—257). — *Privredne prilike Bosne i Hercegovine polovinom XIX vijeka* (Гласник Зем. музеја 45, 79—90).

Зборник радова III конгреса словенских географа и етнографа у Краљевини Југославији. Уредио Павле Вујевић. Београд 1933. 4^о, 420.

Zekić Dr. Franjo: *Kućna zadruga u Bozni i Hercegovini* (Napredak 1933, 189—198).

Zidarić Josip: *Narodi duguljaste i narodi okrugle glave* (Obitelj 29, 597). — *Hrvatski seljaci u staro doba* (ib. 41, 836).

Zorec L.: *Naši prazniki v luči vraž in proznoverja* (Zadrukar 1, 25—28).

Ivakić Vladoje: *Narodna nošnja u Slavoniji i Baranji* (Bratstvo Sokol. župe Osijek 6, 103—113).

Из історіа Евліе Челебіје (Гласник истор. др. 16, 351—355).
Ilešić Svetozar: *Kmetska naselja na vzhodnem Gorenjskem* (Geografski vesnik 1-4, 1—94).

Илешић Др. Фр.: „Македонци“ у Пољској (Јужни преглед 10, 377—379). — *Iz istorije naših reči* (Južnoslovenski filolog 12, 147—186). — *Na južnih mejah domovine* (Življenje in svet 14/10, 259—261).

Dr. I. L.-ić: *Slavonija u etničkom pogledu* (Hrvatski radiša 1, 3—5).
Ильинский Г.: *К Этимологии имени Серб* (Југословенски филолог 12, 204—208).

Јакшић Милутин: *Декаденција српског народа у Војводини* (Летопис матице српске 335, 237—244).

Јанковић Љубица: *Народне шпе*, Београд 1933. 8^о, 14.

J. G.: *Kratek opis zgodovine železarske obrti v Kropi in Kamni Gorici* (Zadrukar 1, 3—5).

Јелачић Др. Алексије: *Лужички Срби* (Годишњак Матице српске 1933, стр. 120).

Јелић Др. Илија М.: *Шша значи камен о врашу* (Живот и рад 103, 1422—1448).

J. K.: *Korošci* (Dijaški koledar 1933, стр. 64—65).

Јовановић Мих.: *Измиђу Шар-панине и Осогова*. Скопље 1933. 8^о, 95.

Јованчић Јазар: *Трагови првих људи*. „Луча“ библиотека Задруге проф. друштва, Београд 1933. 8^о, 187.

Јосифовић Јосиф: *Синочарство на Биспери*. Скопље 1933. 12^о, 36.

Jutronic Andre: *Razvoj naselja i stanovništvo ostrva Brača* (Zbornik radova III kong. slov. geogr. i etn. 1933. Стр. 208—213).

Казимировић Др. Радован Н.: *Народне шаре у Тимочкој Крајини* (Споменица стогодишњице Тимочке Крајине, 155—159). — *Трагови византиске црквене уметности на нашим народним шарама* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн., 222—224).

Караповић Milan: *Nekolike osobine Krajiških muslimana* (Gajret 3—4, 50—52. — *Јањ и слављење крсног имена у Срему* (Гласник Зем. музеја 45, 135—148).

Караџић Вук Стеф.: *Српске народне и пословице и друге различне као оне у обичај узеше речи и пословице*. II државно издање, Београд 1933, 8^о, 496).

Којић Бранислав: *Балканска ирофана архитектура* (Срп. књиж. гласник, октобар 1933, 273—281).

Коњичанин Мухамед: *Последњи ушорак* (Недеља 321, 21),

- Кордунаш М. Б.: *Јованова струга* (Гласник Етн. музеја VIII, 113).
 Kos M.: *Slovenska imena mesecev iz dobe okoli 1567* (Glasnik muzej-
 skog društva 14, sv. 1-4, str. 141—142).
- Kosić-Malec Ivan: *Krijes i ladanje* (Seljački svijet 4, 83—86).
- Костић Мил. А.: *Књажевац и сџари књажевачки округ у прошлости и садашњости*. Београд 1933. 8°, 124.
- Костић Мита: *Из историје колонизације Јужне Србије крајем прошлог века* (Гласник скоп. науч. др. 12, 235).
- Костић Петар: *Просвешно-културни животи православног Срба у Призрену и његовој околини у XIX и почетком XX века*. Скопље, 1933. 8° 171.
- Kraški L.: *Julijski Jugoslovani* (Pavlović P.: Naši onstran meje 23—41).
 Кривокапић Душан С.: *Шар-џанинска језера и народна веровања* (Јужни преглед 4, 179—186).
- Kristić Avgustin fra: *Nepisana povjest našega zanatstva* (Franjevački vjesnik 9, 153). — *Rufetske mise i esnafske svijete u Kreševu* (ib. VII-VIII, 194).
- Кршиќапа: *Наша народна ношња* (Народна одбрана 6, 92—93).
- Kumarić Matko: *Monografija Vrbaske banovine*. Banja Luka 1933. 8°, 153.
- Kus-Nikolajev Dr. Mirko: *Motiv životnog stabla na obrovačkom koropanu* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн. 1933. Стр. 312—321).
- Lisičar Vicko: *Koločep nekoč i sada*. Dubrovnik 1933. 8°, 191.
- Lukunec Pero: *Podravske zagonetke* (Evolucija 6—7, 330—334). — *Priповijetke iz Virja u Padravini* (ib. 8, 339—404). — *Poslovice o poslovima* (ib., 4, 223).
- Лутовац Милисав: *Сџочарство на Ајли* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн. 1933. Стр. 136—139). — *Сџочарство на североисточним Проклешијама* (Посебна издања Географ. др. 14. Београд 1933. 8°, 82).
- Maestro Jakov: *Praznoverje kod sefardskih Jevreja* (Godišnjak Benevolencije, 110—116).
- Maldini Rudolf: *Sarajevska djevojka što sve vrača da se uda* (Danica 76, 9). — *Božić u katolika u Hrvatskoj i Slavoniji* (ib 117, 4). — *Carojice pred Spasovo* (ib. 86, 5).
- Mamužić Dr. Ilija: *Ilirizam i Srbi* (Rad jugoslov. akademije 247, 1—91).
- Марић Растислав: *Анџички култови у нашој земљи*. Београд 1933. 8°, 115.
- Марјановић Др. Чедомир: *Крушевац*. Београд, 1933. 8°, 76.
- Markić Mihael: *Nekaj romembnejših slovanskih etimologij* (Etnolog 5—6, 201—217).
- Марковић Миленко А.: *Тоџлица у прошлости*. Ниш 1933. 8°, 92.
- Матановић Алекса: *Ќад и како пресџаје кућна заједница Црне Горе* (Правни зборник 6, 237—245).
- Matasović Antun: *Seljačko rezbarstvo u Slavonskoj Posavini*. Zagreb, 1933. 8°, 26.
- Меденица Саво: *Легенда о Бјеласици* (Недеља 314, 24).
- Melik Anton: *Kmetška naselja na Slovenskem* (Geografski vestnik 1—4, 129—165). — *Kozolci na Slovenskem* (Zbor. radova III kong. slov. geogr. i etn. str. 192—198).
- Мијатовић Ст. М.: *Неколико народних приповедака и изрека са крајшким шумачењем* (Просвета 2, 50—53).

- Мијушковић Мирко: *Камен о враћу* (Срп. књ. гл. 1933, 304—309).
- Milleker Felix: *Geschichte der Stadt Veliki Bečkerek*, 1333—1918. Wrschatz 1933. 8°, 96.
- Milićević Ivan A.: *O narodnoj pošnji u gradu i selu* (Napredak 9, 105—106).
- Милојевић Др. Милоје: *Некоје одлике музичког фолклора Јужне Србије* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн. Стр. 235—240).
- Мирковић Др. Никола: *Један прилог карактерологији бугарског народа* (Срп. књ. гласник XXXIX, 67—69).
- Митровић Јеремија Д.: *Крагујевац до 1839 године*. Београд 1933. 8°, 98.
- Мићевић Љубо: *Негдашње лончарство у селу Баливцу* (Гласник Етн. музеја VIII, 108—110).
- Могиланский Н.: *Новое въ русской этнографической литературе* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн. 283—286).
- М. П.: *Привредне пословице* (Војнички гласник 3, 43).
- М. П. М.: *Поводом Гласника Етнографског музеја у Београду* (Јужни преглед 3—4, 162—163).
- Н. В.: *Нешто о саобраћају, промету и пошти у нашим крајевима почетком XIX столећа* (Просвета 1, 20—23).
- Недељковић Др. Душан: *Зашто су Доњорекански Торбеш мимички променили веру, а Горњореканци језик* (Учитељски покрет 5—6, 193—199).
- Николић Влад. М.: *Одасивање црква у околини Пирошта, Ниша и Прокуљља* (Гласник Етн. музеја VIII, 91—92).
- Oblak Ćiril Dr. Josip: *Naša zemlja — Slovenija* (Naš obzor, 1, 1—6).
- Ravićević Mićun M.: *Crnogorsko pravosuđe i pravno shvaćanje u anegdotama*. Zagreb 1933. 8°. — *Crnogorci u anegdotama* (Odmevi II/4, 66—71). — *Crnogorci u pričama i anegdotama* (Etnolog 5—6, 91—97).
- Павловић Миливој: *Извештај о дијалекатском исцрпљивању у Пологу и Српској* (Гласник скоп. друштва 12, 253—254).
- Pavlović Peter: *Naši onstran meje*. Ljubljana 1933, 8°, 103. — *Kalvarija Julijskih Jugoslovanov* (Pavlović P.: *Naši onstran meje*, 42—61).
- Пантелић Д-г Душан: *Из прошлости Тимочке Крајине*. Београд 1933. 8°, 16. — *Ухођење Србије пред Кочину крајину* (Глас. Срп. краљ. академије 153, 103—163).
- Peić-Tukuljac Marko: *Ludi Lozija* (Bunjevačko kolo 5, 101—103). — *Nesuženi poro* (ib. 6—8, 125—127). — *Zašto se kurjak boji vatre* (ib. 3, 77—78). — *Kraljević u zmijskoj koži* (ib. 4, 81—84).
- Пеља Осман: *Шша одржава Цигане као народ* (Гајрет 7—8, 132).
- Петровић Др. Александар: *Народно бајање у неким селима Крагујевачке Јасенице* (Гласник Етн. музеја VIII, 84—90).
- Petrović Dragoljub S.: *Iskorišćavanje luča i katrana u Južnoj Srbiji* (Šumarski list 9, 659—667). — *Iskorišćavanje trestovine i kore u Južnoj Srbiji* (ib. 10, 600—604). — *O преносу дрва и Јужној Србији* (ib. 5, 331—338).
- Петровић Др. Мих.: *Риболови у Тимочној Крајини* (Споменица стогодишњице Тим. Крајине 1933, стр. 119—131).
- Петровић Петар Ж.: *О ношењу шереша људском снагом у нашем народу* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн., стр. 2'4—230). — *О бауку* (Гласник Етн. музеја VIII, 104—107). — *Два етнолошка прилога* (ib. 101—107). — *Библиографија за 1932 год.* (ib. 120—126). — *Избор младенаца за стицање у брак у нашем народу* (Књиж. север 6, 183—187).

Pinto Benjamin: *O Jevrejima u bosanskoj provinciji* (Godišnjak Benevolencije 1933, 142—153).

Plepel Lujo: *Narodni obiçaji o Jurjevdanu iz Petrova sela kraj Drniša u Dalmaciji* (Obitelj 12, 356).

Поповић Др. Владета: *Пушоис Др. Брауна* (Гласник Ист. друштва 10, 330—334).

Поповић Душан Ј.: *Становништво Барање крајем 17 века*. Ср. Карловци 1933. 8^о, 358—374. — *О поштанку и ланана у Моравској долини* (Збор. радова III конгреса слов. геогр. и етн. 1933. стр. 355—358).

Поповић Д. Ј. и Матић Св.: *О Банаши и становништву у Банаши у XVIII веку*. Ср. Карловци 1933. 8^о, 53.

Поповић Иконија Ј.: *Ојасивање црква у ваљевској Подгорини* (Гласник Етн. музеја VIII, 92).

Поповић Јанићије: *Прочка* (Српско Косово 6, 9).

Поповић Јово: *Махале (леињи станови) на планини Височици* (Гласник Зем. музеја 45, 43—164). — *Леињи станови (махале) на планини Трескавици* (ib. 181—206).

Pražak Dr. Vilém: *Textilie chorvatských kolonistů v Slovenském Podunají* (Zbornik radova III kongr. slov. geogr. i etn. 1933, 294—299). — *Ukoly a cíle Slovenského zvykoslovného archivu založeného při Národném odboru Vlastivědného musea v Bratislavě* (ib., 249—250).

Pripovidač Zlatko: *Zavčarana štma* (Bunjevačko kolo 3, 95—97). — *Ovce sa svilenom vunom* (ib. 6—8, 132—134).

Пурковић М.: *Неколико нових бележака о Пожаревицу* (Браничевски весник 3, 137—138).

Radivojević T.: *Koliko Jugoslovenov je na svetu* (Vodnikova pratika 1933, 45—46). — *Ишмалјани у Далмацији и Југословени у Јулијској Венецији* (Гласник југослов. проф. друштва 6, 504—509).

Радовић Илија: *О сличности између наследног и породичног права у Црној Гори и обичајног права* (Правни зборник 2—3, 104—111).

Радојчић Никола: *Природа византиско-српске границе од XI—XIII века* (Збор. радова III конгр. слов. геогр. и етн., 358—363).

Радуловић Илија: *Из народне медицине у околини Подгоршце* (Гласник Етн. музеја VIII, 52—58).

Радуновић Вукашин М.: *Бока Кошорска у француско-руској борби 1806—7 год.* Београд 1933. 8^о, 34.

Раилић Р. Рад.: *Чојек шанке навике* (Гласник Етн. музеја VIII, 110).

Rubić Dr. Ivo: *Po zapadnom Mediteranu*. Split, 1933. 12^о, 56.

Ружичић Гојко: *Главније особине неких икавских говора западне Босне*. Београд 1933. 8^о, 15.

Rus Jože: *Slavstvo in vislanski Hrvatije 6 do 10 stoleca* (Etnolog 5—6, 31—45).

Савић Миливоје М.: *Наша индустрија, занаша, шрговина и пољопривреда*. Београд 1933. 8^о, 702.

Saria Balduin: *Narodopisno iz Simon Povodnovega dela „Bürgerliches Lesebuch“* (Etnolog 5—6, 254—258).

Скарић Влад.: *Требиње у 18 веку* (Гласник Зем. музеја 45, 39—70).

Skok Petar: *Etudes de vocabulaire Yougoslave basées sur le folklore et la géographie* (Etnolog 5—6, 46—63). — *Из шойнономасшике Јужне Србије* (Гласник скоп. науч. друштва 12, 193—215).

Солдо Шпиро: *Типови кућа и зграда у Босни и Херцеговини* (Збор. радова III конгреса слов. геогр. и етн. 203—208).

Соловјев А. *Душанов законик код Пашировића* (Архив за правне и друштвене науке књ. 27, св. 1—2, 17—26). — *Земље Јужних Словена и њихови грбови у шпанском њујојису 14 века* (Гласник истор. друштва 16, 324—328).

Спасић Томо: *Летопис парохије Јагличке*. Ниш 1933. 8°, 34.

Споменница стогодишњице ослобођења Тимочке Крајине. Београд 1933. 8°, 215.

Стајић В.: *Београд пре двеста година* (Гласник истор. друштва 16, 366—370).

Станојевић Маринко: *Из народног живота на Тимоку* (Гласник Етн. муз. VIII, 59).

Стефановић Жив. Н.: *Нешто о говору Заглавка и околине* (Споменница стогодишњице Тим. крајине 1933, стр. 132—154).

Stránská Dr. Drahomira: *Studium lidových obyčejů* (Zbor. rad. III kongresa slov. geogr. i etn. 246—249).

Strohal Rudolf: *Staro zagrebačko stanovništvo* (Hrvatsko kolo 14, 83—97). — *Vlaška ulica i župa sv. Petra u Zagrebu*. Zagreb 1933. 8°, 96. — *Praznoverje u starome Zagrebu* (Danica 75, стр. 6). — *Zanatlije u starom Zagrebu* (Nastavni vjesnik 6—7, 205—209). — *Gradski sud u starom Zagrebu* (Danica 84, 6). — *Slike iz staroga Zagreba* (ib., 77, стр. 9).

Тапау Dr. Emil: *Hrvatske kućne zadruge* (Evolucija 9—10, 463).

Тановић Ст.: *Народно веровање и гађање у околини Ђевђелије* (Учитељски покрет 7—8, 285—290). *Народне мере из околине Ђевђелије* (Гласник Етн. музеја VIII, 19—28). — *Чиме се све може човек заменићи* (Јужни преглед 5, 220—226)

Тешовић Драг. Ж.: *Из царских крајева*. Београд, 1933. 8°, 63.

Тмуша Владислав: *Предео Дрињаче* (Просвета 6, 142—145).

Т. М.-р.: *Остаци нашега народа у Мађарској* (Летопис матице српске 336, 277—280)

Тодоровић Срболуб Р.: *Ралица* (Гласник министр. пољопривреде 44, стр. 197—209).

Томовић Вуле М.: *Нешто из васојевићког обичајног права* (Живот и рад 99, 1164—1168).

Čurčić Vejsil: *Tetoviranje katolika u Srednjoj Bosni* (Napredak 6, 71—74). — *Nadgrobni spomenici u narodnoj medicini u Bosni i Hercegovini* (ib. 11—12, 141—145). — *Zanimljivi rabirci iz narodne medicine* (Gajret 7—8, 127—128).

Fabijan Dr. Václ.: *Les rapports entre l'art populaire et l'art monumental* (Zbor. radova III kongresa slov. geogr. i etn. 1933. стр. 280—283).

Filipović Dr. Milenko S.: *Бећарице и кућарице у Скојској коштини* (Збор. рад. III конгреса слов. геогр. и етн. 250—254). — *Пишњања за скуљање грађе о примитивном грнчарству као женском раду* (Учитељски покрет 3—4, 140—142). — *Четири белешке* (Гласник Етн. музеја у Београду VIII, 93—101). — *Славонски вошви од вока* (ib. 98—99). — *Тежачке свеће и слични обичаји у неким крајевима* (ib. 95—98). — *Цар Давид и свети Илија у циганском предању* (ib. 100—101). — *Сребрни цар* (ib., 93—95). — „Кило“ или „Кила“ сџара мера за жишо (Јужни преглед 6—7, 276—278). — *Ношење камена о врати* (Гласник Скоп. науч. друштва 12, 307—308.) — *Контрола рађања на Гласинцу* (Преглед 119, 666—669). — *Вегови Корџици* (ib., 479—483). — *Примитивна средства за пренос добара и кретање на Гласинцу* (Гласник Зем. музеја 45, 129—134).

Х.: *Нешто о Циганима* (Просвета 3, 71—72.)

Хаџи Васиљевић Др. Јован: *Скојска индустрија, шрговина и скојски шрговци у XIX веку*. Београд 1933. 12^о, 34.

Хаџи-Пешић Димитрије: *Овчарство шројске околине*. Лесковац 1933. 8^о, 63.

Hirtz M.: *Narodno pričanje o lasici* (Priroda 2, 53—54).

Húsek Dr Jan: *Vliv staré uherské hranice na etnografickom diferenciaci téhož kmene slovenského* (Zbor. radova III kong. slov. geogr. i etn. 263—277). — *Hospodársky i sociální život chorvatských kolonistů v byv. bratislavské stolici* (ib. 215—217).

Чајкановић Др. В.: *Два празника из живошњинског кулћа* (Глас Срп. краљ. академије 153, 9—39).

Čermelj Dr. Lazo: *Jugosloveni v Italiji* (Гласник проф. др. 8, 719—733).

Čremošnik Dr. Gregor: *Vinogradarstvo i vino u Dalmaciji srednjeg века* (Гласник Зем. музеја 45, 15—38).

Šašel J.: *Bog v slovenskih pregovorih in prilikah* (Mladika 8, 314). — *Živali v slovenskih pregovorih in rekah* (Priatelj živali 2, 54—57).

Schweiger J.: *Bela Krajina* (Ѓијашки календар, 1933, 59—62).

Шеровић Петар Д.: *Из архиве старе шойаљске ошшине код Херцеговои* (Гласник Етн. муз. у Б. VIII, 29). — *Зайиси и нашшиси на разним сшаринама у косшайничким црквама* (Гласник истор. др. 16, 356—366).

Šjmcik Ante: *Klečane kecelje...* (Nastavni vjesnik 8—10, 382—384).

Širola Dr. Božidar: *Pučko liturgijsko pjevanje* (Čirilometodski vjesnik 1—2).

Škerlj Dr. V.: *Obzornik rasa in nekatere občestvene oblike* (Ljubljanski zvon, 3, 168—175). — *Kako pojmuje antropologija človeške rase* (Življenje in svet 14/21, 562—564).

Шкерљ Др. Станко: *Наши крајеви и људи у усшоменама барона Тренка* (Гласник истор. др. 16, 382—388).

Шкеровић Др. Н.: *Један народни суд — Амин* (Правни зборник 2—3, 112—126).

Шланг Игњат: *Јевреји на Балкану* (Гласник савеза јеврејске вероиспов. општине 1, 35—49).

Schneeweis Dr. E.: *O svadbenim običajima Lužičkih Srba* (Zbornik radova III kongr. slov. geogr. i etn. 277—279). — *O organizaciji atlasa slovenske etnografije* (ib., 220—222).

Schranil J.: *Ku které kulturni oblasti náleželi západní Slovane ve svých dějinných počtcích* (Zbornik radova III kongr. slov. geogr. i etn. 260—263).

Бранко Милаковић.

руководилац Народне библиотеке

Библиографија радова наших етнолога¹⁾

V Д-р Нико Жупанић²⁾

1. Књиге, расправе, чланци и прилози

Jugoslovenska romantika („Ljubljanski zvon“ XXII/12. Ljubljana, 1902. Str. 832—839).

Mazedonien und das türkische Problem (Издано у Бечу 1903 год. под псеудонимом К. Gersin. Стр. 1—48).

Македонија и ширски проблем, са уводом проф. Драже Павловића („Дело“ за 1903 год. и сепаратни отисци).

Macedonija („Zbornik Matice slovenske znanstvenih in poučnih spisov“). Ljubljana, 1904. Str. 71—107).

Die Illyrier. Ein Profil aus der historischen Physioanthropologie der Balkanhalbinsel. Auszug aus einem Vortrage („Sitzungsberichte der Anthropologischen Gesellschaft in Wien“, 1906—1907, 1—4).

Jovan Cvijić. Biografska studija („Dom in svet“ XX. Ljubljana 1907. Str. 264—271).

Telesna metamorfoza narodov na našem jugu („Dom in svet“ XX. Ljubljana 1907. S. 561—563).

Stara Srbija, Macedonija in Jugoslovanstvo („Slovenski narod“ XL. Ljubljana 1907. S. 83—84).

¹⁾ Види „Гласник Етнографског музеја у Београду“ VIII, 127—128.

²⁾ Г. Д-р Нико Жупанић, директор Етнографског музеја у Љубљани, рођен је 1 децембра 1876 године у селу Грибљама, у Дравској бановини. Основну школу је походио у Подземљу (1884—1887), грађанске разреде и гимназију у Новом Месту (1887—1897) а универзитет у Бечу, где је положио докторски испит из опште и балканске историје и философије (1903). Своје знање из антропологије је допунио код професора Ј. Ранке-а у Минхену (1905) и код професора Шлагинхауфена у Цириху (1906). Године 1906 постављен је за префекта на Терезијанској академији у Бечу, на коме је положају остао шест месеци. Идуће, 1907 год., на позив професора Јована Цвијића и омладинаца из „Словенског југа“ дошао је у Србију, где је добио место за кустоса најпре у Народном музеју (од 1907 до 1914) а затим у Етнографском музеју, где је служио од 1914—1921 године. За време балканског и светског рата сарађивао је на националним пословима. Године 1921 делегиран је за повереника социјалне политике у Покрајинској влади за Словенију. По овога се положаја није примио, па је постављен за шефа Етнографског института у Љубљани, који је 1923 год. претворен у Етнографски музеј. Од краја 1922 па до маја 1923 год. био је министар без портфеља у кабинету Н. Пашића. Године 1923 Г. Жупанић је постављен за директора Етнографског музеја у Љубљани, на коме је положају и данас.

(Детаљније о Жупанићу види: М. М. Равничар (Милан Т Мишић), О једној десетогодишњици. Београд, 1911; Св. Станојевић, Енциклопедија I, 755—756; S. Vur-nik, Niko Županić ob petindvajsetletnem jubileju njegovega znanstvenega in javnega delovanja. „Etnolog“ I, 144—158. Ljubljana, 1927).

- Систем историјске антропологије балканских народа* („Старинар“ Н. Р. II и III. Београд, 1908).
- Извештај о антрополошком и археолошком истраживању Срба у Крањској* („Годишњак“ Српске краљ. академије наука. Београд 1909).
- Црпци о старој словенској култури*. Допуна шестој глави расправе „Систем историјске антропологије балканских народа“ („Српски књижевни гласник“. Београд 1909, стр. 364—366).
- Реферати и критике* („Старинар“ Н. Р. III. Београд, 1909).
- Мисли о физио-етнологији* („Просветни гласник“. Београд, 1909).
- Ка историји промене сивољашности балканских народа*. Одговор професору д-ру Јовану Радоњићу („Старинар“ Н. Р. IV. Београд, 1910).
- Извештај о антрополошком и палеоетнолошком раду у Народном музеју и екскурзији у Белој Крањској* (Сепаратни отисак из „Годишњака“ Срп. краљ. академије у Београду XXIII за 1910 год.).
- Slovensko časnikarstvo* (Сепаратни отисак из зборника „Југословенска штампа“. Београд 1911. Стр. 257—293).
- Тројанци и Аријевци*. Прилози преисторији и палеоетнологији Мале Азије, Егеје и Балканског Полуострва („Глас“ Срп. краљ. академије LXXVI, други разред 51. Београд, 1911. Стр. 167—290).
- Zur prähistorischen Ethnologie der Troas* (Sonderabdruck aus dem „Korrespondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte“ XLII, № 8—12, s. 1—2. Braunschweig, 1911).
- Предавање Горјановић-Кранбергера у „Српском Географском Друштву“* 8—XII—1911 („Српски књижевни гласник“ XXVII, 12, стр. 960. Београд 1911).
- Жумберчани и Мариндолци*. Прилог антропологији и етнологији Срба у Крањској („Просветни гласник“. Београд, 1912).
- Понијјски Бугари*. Прилог антропологији Добруце („Просветни гласник“, 1913).
- Хрвати код Ајине*. Прилози антропологији и историјској етнологији Атике („Старинар“ Н. Р. VI. Београд, 1914, стр. 95—152).
- О Slovincima*. Са уводом од Ивана Мештровића. New-York, 1915.
- The strategical significance of Serbia*. London, 1915.
- Северозападна граница Балканског Полуострва* („Забавник“ I, бр. 6. Додатак „Српским новинама“. Крф, 1917).
- Знаменићи Југословени: I Фрањо вишез Миклошић* („Забавник“ II, бр. 14. Додатак „Српским новинама“. Крф, 1918, стр. 12—13).
- La sang et la race des Yougoslaves*. Paris, 1919.
- Les premiers habitants des pays Yougoslaves*. Ethnologie paleolithique et neolithique de l'Illyricum (Extrait de la „Revue Anthropologique“. Paris, 1919).
- Etnogeneza Jugoslovena* („Rad“ Jugoslov. akademije znanosti 222. Zagreb, 1920).
- Evgenika d-ra Ivana Tavčarja* („Slovenski narod“. Ljubljana, 1921).
- Bela Srbija* („Narodna starina“, separatni otisak. Zagreb, 1922).
- Maskirana glavica od pečene gline iz Vinče u Srbiji*. Prilog preistoriji na zemlji Južnih Slovena („Старинар“. Београд 1922).
- Dragotin Kette*. Сећања једног пријатеља („Прилози за књижевност, историју и фолклор“ II, 2. Београд, 1922).
- Tragom za Pelazgima*. Prilog preistoriskoj etnologiji Slovenije, tj. trupa Balkanskog Poluostrva (Posebni otisak iz „Narodne starine“. Zagreb, 1922).
- Pellegrino di San Daniele umetnik naše krvi* („Zbornik za umetnostno zgodovino“ III, št. 3—4. Ljubljana, 1923).

Nepoznani podobi Janza Trdine in Leopoldine Kuraltove. S dvema portretoma („Dom in svet“. Ljubljana, 1923).

Srbi Plinija i Ptolomeja („Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу поводом тридесетогодишњице научног рада од пријатеља и сарадника. Сепаратни отисак. Београд, 1924).

К вpraшању извора Kostobokov in Sabokov („Niederlöv Sbornik“, obzor praehistoricky IV. Praha 1925, 136—242).

Prvi pojav Antov v zgodovini. Predavanje na Prvom kongresu slovenskih geografov in etnografov v Pragi, dne 4 junija 1924 („Ljubljanski zvon“. Ljubljana 1925).

Bjelokranjci („Narodna enciklopedija. S. H. S.“ I. Zagreb, 1925, стр. 225—238).

Prvobitni Hrvati („Zbornik kralja Tomislava u spomen tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva“. Izdala Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, XVII. Zagreb, 1925, стр. 291—296).

Les origines des Serbes (Institut international de l'Anthropologie II, session Prague, 1926).

Iliiri („Narodna enciklopedija S. H. S.“ II. Zagreb, 1926, стр. 15—21).

Krapinski čovjek diluvija („Narodna enciklopedija S. H. S.“ II. Zagreb, 1926, стр. 493—496).

Краљевски етнографски музеј у Љубљани („Гласник Етнографског музеја у Београду“ I. Београд, 1926. стр. 40—44).

К antropologiji osmanskih Turaka angorskog i konijskog vilajeta („Etnolog“ I. Ljubljana, 1927. Str. 84—130).

Антрополошки оцрт Николе П. Пашића и Миленка Веснића („Etnolog“ I. Ljubljana, 1927. Str. 74—83).

Harimati. Studija k problemu prvobitnih Hrvatov („Etnolog“ I. Ljubljana, 1927. Str. 131—138).

Les premiers porteurs des noms Serbe, Croate, Tchèque et Ante (Institut International d'Anthropologie. IIIe Session. Amsterdam, 20—29 Sept., 1927. Paris, 1928. Page 238—243).

The Serb Settlement in the Macedonian Town of Srbčiste in the VIIth century and the Ethnological Sociological Moment in the Report of Constantinus Porphyrogenetes Concerning the Advent of Serbs and Croats. Rapport of the II International Congress for Byzantionologie in Belgrade 1927 („Etnolog“ II. Ljubljana, 1928. Str. 26—35).

Prvi nosilci etnicnih imen Srb, Hrvat, Čech in Ant („Etnolog“ II. Ljubljana, 1928. Str. 74—79).

Paleolitsko ljudstvo na tlu Južnih Slovena („Narodna enciklopedija S. H. S.“ III. Zagreb, 1928. Str. 331—335).

Антрополошки карактер Јована Цвијића („Etnolog“, III, 153—156. Ljubljana, 1929).

Les Serbes à Srbčiste (Macédoine) au VIIe siècle... (Extrait de „Byzantion“, tome IV. Liège 1929. Page 277—280).

Dobrovskega naziranje o Sporih in poznejša mišljenja o njih (Zvlastni otisk ze Sborniku stati k stému vyroči smrti Jozefa Dobrovskeho 1753—1829. V Praze, nákladem vyboru I sjezdu slovanskyh filologů, Praha, 1929. Str. 384—392).

Nepoznat Ketteov prevod Marcijalovog epigrama Galla nega.. („Зборник у част Богдана Поповића. Београд, 1929. Стр. 174—176).

Reka Erak. Prilog istoriji borbi naroda za prevlast nad južnom Rusijom u drugoj polovini IV stoleća posle Hrista („Etnolog“ IV. Ljubljana, 1930. Str. 87—112).

Zur physio — ethnischen Metamorphose dor Völker mit besonderer Rücksicht auf die Südslaven (Separat Abdruck aus „Congresso Internazionale per gli studi sulla popolazione“. Roma 1932. S. 1—12).

Značenje nekih starih geografskih i etničkih imena na Balkanskom Poluostrvu („Зборник радова на III конгресу словенских географа и етнографа у Југославији 1930 год.“ Београд, 1932. Стр. 255—260).

Der Anten Ursprung und Name (Extrait des Actes du IIIe Congrès International des Etudes Byzantines. Athènes, 1932. S. 331—339),

Antična terakota iz donje moravske doline v Srbiji („Etnolog“ V, Ljubljana, 1932. Str. 86—90).

K fizio — etnični metamorfozi narodov s posebnim ozirom na Jugoslovene („Etnolog“ V, Ljubljana, 1932. Str. 64—78).

La signification de la quelques vieux noms géographiques et ethniques de la Péninsule Balkanique („Etnolog“ VI, Ljubljana, 1933. Str. 98—112).

Narodna epopeja Kossovo („Etnolog“ VI, Ljubljana, 1933. Str. 134—176).

Les caractères anthropologiques des Tsherkesses du Kossovo polje en Jougoslavie (XVe Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie préhistorique — V Session de l'Institut International d'Anthropologie. Paris, 20—27 Sept. 1931. Librairie S. Nourry. Paris, 1933. Page 101—108).

Les Tcherkesses du Kossovo polje en Jougoslavie (Ibidem, page 95—108. Paris, 1933).

Etnološki značaj kosovskih Čerkeza („Etnolog“ VI, Ljubljana 1933. Str. 118—253).

Izvor in ime Antov („Etnolog“ VII, Ljubljana, 1934. Str. 88—99.)

2. Уређивачки послови

„Etnolog“, Glasnik Etnografskega muzeja v Ljubljani, knjiga I (1927) do VII (1934),

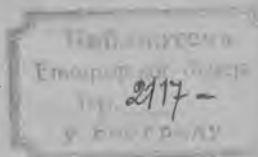
Бор. М. Дробњаковић.

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Bulletin du Musée Ethnographique de Beograd

КЊИГА ДЕВЕТА — ТОМЕ IX

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

БЕОГРАД -- BEOGRAD

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

1934

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

КЊИГА ДЕВЕТА

УРЕДНИК

Д-р БОРИВОЈЕ М. ДРОБЊАКОВИЋ

Библиотека
Етнографског Музеја
бр. 2117-
у Београду

BULLETIN

DU

MUSÉE ETHNOGRAPHIQUE DE BEOGRAD

TOME IX

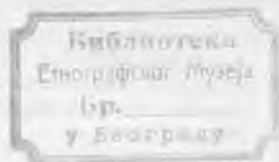
DIRECTEUR

BORIVOJE M. DROBNJAKOVIĆ

БЕОГРАД — BEOGRAD

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

1934

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

Краљу Александру Првом СТРАНА
V

ЧЛАНЦИ — AUFSÄTZE

Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Зле очи у веровању муслимана у Охриду (<i>Tihomir R. Đorđević: Böser Blick im Aberglauben der Muselmanen in Ohrid</i>)	1
Стеван Тановић: Урок — урочовајне у околини Ђевђелије (<i>Stevan Tanović: Berufen in der Umgebung von Đevđelija</i>)	32
Д-р Миленко С. Филиповић: Стари занати и еснафи у Велесу (<i>Milenko S. Filipović: Alte Handwerke und Zünfte in Veles</i>)	46
Вера Ђорђевић: О сватовској погачи у околини Скопља (<i>Vera Đorđević: Vom Hochzeitskuchen in der Umgebung von Skoplje</i>)	58
Босилјка Радовић: „Моравке“, воденице на Великој Морави (<i>Bosiljka Radović: „Moravke“, Mühlen an dem Flusse Morava</i>)	64
Мишар С. Влаховић: Женска ношња у Васојевићима (<i>Mitar S. Vlahović: Die Frauentracht im Stamm der Vasojevići</i>)	70
Даница С. Јанковић: Народне игре нишавских села (<i>Danica S. Janković: Country-dances of the Nishava villages</i>)	90

МАЊИ ПРИЛОЗИ — KLEINERE BEITRÄGE

Бранислав Русић: Још нешто о опасивању цркава — манастира и мртваца (<i>Branislav Rusić: Noch etwas über das Umgürten von Kirchen, Klöstern und über das Totenumgürten</i>)	95
Милан Карановић: Молитва св. Сави кад змија „упече“ (<i>Milan Karanović: Gebet an den heiligen Sava bei Schlangenbiss</i>)	100
Луцијан Марчић: Украси на pročелу кућа у Равним Котарима и Буковници (<i>Lucijan Marčić: Verzierungen an den Hausfronten in den Gegenden Ravni Kotari und Bukovica</i>)	102
Љубо Мићевић: Провлачење испод бадњака (<i>Ljubo Mićević: Vom Durchziehen unter dem Weihnachtsbaum</i>)	105
Д-р Александар Петровић: Мерење мужева код наших Цигана (<i>Aleksandar Petrović: Vom Messen der Männer bei unserer Zigeuner</i>)	105
Владимир М. Николић: Прилози и фолклорне белешке (<i>Vladimir M. Nikolić: Volkskundliche Mitteilungen und Notizen</i>)	106
Манојло Б. Кордунаш: Две српске народне побожне приповетке (<i>Manojlo B. Kordunas: Deux contes religieux serbes de la région d'Ogulinski Kordun</i>)	107
Марина Недељковић: Братствене и општинске свеће (<i>Marina Nedeljković: Brüderschafts und Gemeindekerzen</i>)	108

БИБЛИОГРАФИЈЕ — BIBLIOGRAPHIE

<i>Бранко Милаковић</i> : Библиографија за 1933 годину (<i>Vranko Milaković</i> : Bibliographie 1933)	110
<i>Д-р Боривоје М. Дробњаковић</i> : Библиографија радова наших етнолога. — V Д-р Нико Жупанић (<i>Borivoje M. Drobñaković</i> : Bibliographie der Arbeiten unserer Ethnologen. — V Niko Županić)	119
<i>Богдан Чиплић</i> : У спомен стогодишњице рођења Валтазара Божића (<i>Bogdan Čiplić</i> : Zum Andenken an die Hundertjahrfeier des Geburtstages des Valtazar Bogišić)	123
<i>Богдан Чиплић</i> : † Петар Костић (<i>Bogdan Čiplić</i> : † Petar Kostić)	127
<i>Д-р Боривоје М. Дробњаковић</i> : Етнографски музеј у 1934 год. (<i>Borivoje Drobñaković</i> : Ethnographisches Museum — Jahresbericht 1934)	128

—
Краљу
Витезу
АЛЕКСАНДРУ

Првом

Ује

ди

ни

те

љу

и

Не

и

ма

ру

ЈУГОСЛАВИЈЕ

мученички

налом за величину,

добро и напредак

свога народа, нека

би Свевишњи подарно

вечан покој и рајско

н а с е љ е!

У дубокој потиштености

клањамо се Његовој Светлој

Сени која ће нам отсада,

као што је Он, Велики

Прегадц, био досада,

служити као потстрек

у прегнућима за

добро

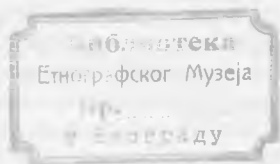
ЈУГОСЛАВИЈЕ

С л а в а

и вечита хвала

нашем Племенитом

и Великом Краљу!

Зле очи

у веровању муслимана у Охриду

Бавећи се у Охриду, у јулу 1934, ја сам од тамошњих муслимана забележио нешто података и о веровању у зле очи. Не могу рећи да сам успео, и ако сам то желео, да запишем све што се међу охридским муслиманима верује о злим очима и шта се све противу њих предузима, јер сам до података долазио само од људи. Жене пак о томе знају много више. Можда чак ни од људи нисам докучио све што знају. За потпун опис потребно је много више времена но што сам га ја имао на расположењу. Ја овде саопштавам оно што сам прибележио као први прилог упознавању веровања у зле очи у наших муслимана Јужне Србије са искреном жељом да овај мој посао буде потстрек за детаљнија испитивања, нарочито од муслиманских жена. Бележење од жена могу вршити само жене и њихови блиски рођаци. Можда ће се међу нашим муслиманима наћи кога који ће се заинтересовати за веровање у зле очи међу својим једноверцима. Њему не би било тешко да од жена у својој фамилији сазна и забележи много више но што ја овде саопштавам.

Зле очи

У опште

Међу муслиманима у Охриду врло се много верује да има људи злих очију (турски *fena göz*; *fena* — лош, зао, *göz* — око). Ефекат од злих очију, урок (тур. *назар*, од арапскога *nazar*, или како се то српски у Охриду каже, *зарек*) верује се да је врло јак. Довољно је да човек злих очију еамо погледа у човека, дете, животињу, или у какву ствар па да буду уречени и да им се деси какво зло. Муслимани у Охриду кажу: Зле очи носе људе у гробље, а камиле у ћуп (т.ј. носе њихово месо у саламуру), или: Што за једну годину умре, два дела су од назара, а само је један од других болести.

Веровање у поразну моћ злих очију раширено је свуда у свету још од најстаријих времена. Негде у већој, негде у мањој мери, тек изгледа да нема народа на земљи код кога не би постојало. Оно је нарочито јако међу исламским народима. Таквог је веровања, ван сваке сумње, било међу свима народима који исповедају Мухамедову веру још пре

но што су примили ислам, али је знатно појачано утицајем Арабљана, тек пошто су од њих примили ислам. Међу семитским народима, старим Вавилоњанима, Јеврејима и Арабљанима, помени веровања у зле очи врло су стари.¹⁾ Најстарији помени злих очију су нађени у текстовима Сумерана, Вавилоњана и Асираца, исписани клинастим писменима на таблицама од иловаче. Сумерски текстови су из треће хиљаде година пре Христа и чине основу касније вавилонске и асирске мађичке литературе. Вавилонци изгледа нису могли лако читата несемитске сумерске оригиналне текстове, па су испод линије додавали преводe на своје језику.²⁾

Међу Арабљанима веровање у зле очи било је врло јако много пре ислама. Мухамед га је не само наследио од својих предака, већ га је и сам подржавао. По исламској традицији он је једном рекао: „Ако има ствари која је јача од судбине, то је сигурно зло око“. За Мухамеда се још каже да је рекао: „У своје погледу и у своје гласу човек има силну моћ којом може учинити много доброга и много злого“. У Корану има овакав став: „Ја тражим уточишта од Господара свитања дана, од пакости његових створења, од зла мрачне ноћи, кад нас она затече, од пакости онијех који дувају на узле, од зла завидљиваца који нам завиде“.³⁾ Од Арабљана је тако јако веровање у моћ злих очију прешло и на све следбенике њихове вере и њихове културе. Велика је маса ствари које се односе на зле очи иста у Арабљана и у других народа који су од њих примили ислам. Скоро сва терминологија која се односи на заштиту од урока злих очију, нарочито терминологија око хамајлија које се носе противу злих очију и око лекова противу болести од злих очију, код муслимана је узета из арапског језика. Према томе није никакво чудо што је веровање у зле очи и све што је у вези с њима тако јако и међу Турцима.

Код Турака је, вели С. Селигман, најбољи познавалац веровања у зле очи, свака ствар која може привући пажњу или изазвати завист изложена урочима. Ако ко ма какву ствар изгуби узрок је зло око; ако ко некога или нешто укочено погледа, одмах је под сумњом да хоће да баци зли поглед. Тешко оном несрећнику који је изашао на глас да има зле очи. Ту је одмах у питању живот или смрт⁴⁾.

Тако јако веровање у моћ злих очију код Турака захватило је и све следбенике ислама у земљама у које су га Турци донели. Оно је врло јако и међу муслиманима Балканског Полуострва, било да су они

¹⁾ S. Seligmann, *Die Zauberkraft des Auges und das Berufen*, Hamburg 1922, стр. 16—28.

²⁾ E. A. Wallis Budge, *Amulets and Superstitions*, London 1930, стр. 358.

³⁾ S. Seligmann, стр. 23—25; E. Westermarck, *Ritual and Belief in Morocco*. London 1926, стр. 476; *Коран*, превео Мићо Љубибратић, Београд 1895, глава 113., стр. 475.

⁴⁾ S. Seligmann, стр. 80.

Турци, било да су Арбанаси или Јужни Словени. Оно је сем тога било од утицаја и на појачавање веровања у зле очи и међу балканским народима који су остали у хришћанству. Исламски утицај на веровање у зле очи балканских народа види се и из тога што у доста случајева, поред чисто њихових, има много и оријенталних веровања, и што поред њихове терминологије око злих очију, заштитних средстава и лекова противу њих, има и оријенталих.

У р и ца њ е

Муслимани у Охриду мисле да урицање долази од погледа злих очију. Зле очи пак сматрају се само као израз зла срца, зле мисли, зависти, лакомости, чуђења, мржње или сувишне милости. Тај израз обично из човека спроводе оба ока и бива убиствен по људе и животиње и штетан по ствари на које падне.

Међутим тај израз, то зло, не пролази из човека увек кроз оба ока, већ понекад само кроз једно. Због тога се верује да не морају свагда бити оба ока зла и поразна, већ само једно, а друго је потпуно невино. Кажу да и сад има старих особа које увек држе затворено оно око за које мисле да је зло. О урицању једним оком ја сам у Охриду забележио овакву приповетку: Био неки богаташ који се звао Ибрахим паша. Једног дана отидне он у свој чифлик. Прегледајући своје овце на чифлику њему се допадне један ован па рекне чобанину да добро припази на њега, јер жели да га употреби за курбан. Чим то рече, одмах се окрете и пође, а ован се поче трести, и док Ибрахим паша дође до куле, ован липше. Чобанин га одере, однесе кожу паши и каже му шта је било са овном. Кад паша чу шта му је чобанин рекао, одмах помисли да је он сам овна урекао што је скренуо пажњу на њега. — Сутрадан опет отиде Ибрахим паша међу овце и избере другог овна за курбан, и опет се деси исто што и прошлога дана. Трећега дана паша веже десно око, па отиде међу овце и избере трећег овна. Али и овога пута би исто. Четвртога дана паша веже лево око и опет значи овна за курбан. Овога пута ован остаде жив и здрав. Петога дана Ибрахим паша опет веза десно око, значи истог овна кога беше и прошлога дана означило и ован липса. Тако се паша увери да му је лево око било лоше око. — Уверивши се тако да је лево око урицало овнове он нареди овчару да позове све псе, и кад се пси окупише он својом руком извади лево око и баци га псима. Пси појуре за оком, али га ниједан не хтеде појести. Сваки га је узимао у уста, па га је одмах избацивао из уста. Видевши да га ни пси неће, паша узме око и однесе га кући, па дохвати једне теразије и у један тас стави око, а у други злато, али се тас са оком не помаче. Он метне још злата у други тас, али се тас са оком опет не подиже. Виде то његова жена, па га упита шта ради. Он јој исприча како му је то око лакомо и како проба колико му треба па да се засити. — „Колико год да метнеш

злата лоше око не може да се засити, него место злата метни у тас мало земље, па ћеш видети да ће се заситити.“ Паша послуша жену и тас са оком се подиже.

О урицању једним оком има и ова прича: Јахао неки човек на добром коњу (неки кажу да је терао товарну камилу). Кад је био према једној кафани у којој је било много света, коњ падне мртав. Јахач се сети да га је морао неко из кафане урећи, па уђе у кафану и затражи једно јаје, написа нешто на њему и метну га у мангал са жаром. Убрзо за тим јаје пуче, а у исто време пуче и око онога човека што је коња урекао.

У највише случајева урицање бива ненамерно. Људи обично и не знају да имају зле очи, и уричу без своје воље. Али има и таквих људи који знају да имају зле очи, и да могу урећи свесно и намерно. У Охриду се о томе овако прича: У некој вароши су живела два трговца: један је био врло вредан и врло богат човек, а други је био сиромашнији од њега, па је завидео оном богатом. Једном богати отидне у другу варош ради трговине. Онај сиромашнији сазна за то, па отидне једном човеку који је имао зле очи и рекне му: Тај и тај трговац отишао је у ту и ту варош ради трговине; молим те кад се врати да станеш на место где ће проћи, да погледаш у њега и да га уречеш. Човек злих очију пристане на то, и кад се онај трговац враћао стане са сиромашнијим трговцем поред пута којим ће богати проћи. Не прође дуго а трговац наиђе. Човек са злим очима помисли: Што бих ја урицао овог доброг човека који никоме не завиди? Погледаћу овог завидљивца који другоме жели зла. Затим се окрете завидљивом трговцу, погледа га и он паде мртав.

Зло може доћи и само од погледа злих очију. Међутим свуда у свету се сматра за много опасније кад поглед злих очију прате још и речи којима се изражава чуђење, дивљење, хваљење или ненавист, *malā lingua*, како би рекли стари Римљани, или *baki-m-mutane* (људска уста), како би рекли судански Хамити. У том случају нису ту само зле очи већ и зле речи. У Корану, у дванаестој глави, казује се како је праотац Јаков за време гладних година, шаљући по други пут синове у Мисир по жито, рекао: „О дјецо моја, (приспјевши у Мисир) немојте сви улазити на једна врата него на више врата у једанпут.“¹⁾ Охридски муслимани су ми причали да је Хазрети Јакуб (Јаков) рекао синовима да не улазе на једна (градска) врата у једанпут да се не би ко зачудио њиховом брзоју (неки кажу њиховој лепоти) и тако их урекао.

Због страха од урока охридски муслимани кажу да се не треба никоме и ничему зачудити, нити о коме или чему похвално говорити. Никад ни о коме не треба рећи да је леп, здрав, напредан, богат. Исто тако не треба говорити ни о стоци да је здрава, лепа или многобројна. Исто тако не треба изрицати похвале ни о кући, башти, њиви, плоду,

¹⁾ *Коран* гл. XII, стих 67. По А. Гајгеру (A. Geiger, *Was hat Muhammed aus dem Judentum aufgenommen*, стр. 148) овако исто стоји и у два јеврејска Мидраша.

нити ма о чему другом што се може урећи. Исто тако не треба ни за шта изражавати симпатије. На против добро је изрећи презирање и омаловажавање. Због тога кад се види мало дете треба плунути и рећи: Чингене! (Циганче!). Исто тако треба рећи нешто погрдно или несимпатично и о сваком другом чељадегу, животињи или ствари, па неће бити уречени.

Ко може урећи

Муслимани у Охриду мисле да сваки човек не може урећи, већ само они који имају зле очи. Човек може бити рођен са злим очима, а може их добити и доцније. Код многих народа се верује да дете једанпут одбијено од сисе не сме се понова враћати да доји, јер ће бити злих очију. Такво веровање постоји код Швеђана, Литванаца, Лета, Румуна, Белоруса, Бугара.¹⁾ Код Грка у Македонији особе које су као деца одбијена од сисе па су опет почела дојити нарочито су одарена злим очима и врло су опрезна кад се чему диве или кад што хвале. У таквом случају треба увек да плуну и да рекну заштитне речи од урока.²⁾ Исто се то верује и у нашем народу.³⁾ Муслимани у Охриду држе да су особито опасних очију људи које су матере одбијале од сисе, па их после опет враћале да доје. Због тога њихове жене неће ни по коју цену одбијено дете враћати на сису.

Даље, опасних су очију рђави људи. Жене за време менструације су врло опасних очију. Оне могу урећи свакога и свашта. Ако само уђу у башту све што је у њој засађено пропаће. Старе жене више уричу него младе.

Неки народи мисле да и мртваци могу да уреку. У Африци и Италији нарочито су опасни мртви *jettatori* (урочници).⁴⁾ Код врло много народа се држи, ако су мртвацу једно или оба ока отворена, да ће ускоро умрети још неко од његових. Због тога чим ко умре одмах му се морају оба ока затворити.⁵⁾ И у нашем народу, и ако се не каже изриком да се то чини због урока, чим ко умре оба му се ока затворе. Као разлог наводи се то што ће, ако се не затворе, још ко из куће умрети.⁶⁾ Јамачно због страха од злих очију умрлих трудна жена у нас

¹⁾ S. Seligmann, стр. 266.

²⁾ G. F. Abbott, *Macedonian Folklore*, Cambridge 1903, стр. 145.

³⁾ J. Pajek, *Črtice duševne ga žitka štajerskih Slovencev*, Ljubljana 1884, стр. 242, M. Lang, *Zbornik za narodni život i običaje J. Slovena*, књ. VIII, стр. 96; М. Станојевић *Гласник Етнографског музеја*, књ. VIII, стр. 67; В. М. Николић, *Српски Етнографски Зборник*, књ. XVI, стр. 172. По мом личном сазнању исто се тако верује и у Соко Бањи, Алексинцу и Врњцима.

⁴⁾ S. Seligmann, стр. 211.

⁵⁾ Ibidem 215.

⁶⁾ С. М. Милосављевић, *С. Е. Зборник*, књ. XIX, стр. 240; R. Horvat, *Zborn. za nar. život*, књ. I, стр. 206; St. Korenić, *Zborn. za nar. život*, књ. I, стр. 138 и 148; J. Lovretić, *Zborn. za nar. život*, књ. III, стр. 32; Ј. Ф. Иваншевић, *Гласник Земаљског Музеја*, књ. XIII, стр. 622; Т. А. Братић, *Гласн. Зем. Музеја*, књ. XV, стр. 398.

не ваља да иде тамо где је мртавац. Као разлог за то наводи се да ће јој то нашкодити детету које носи.¹⁾ Код муслимана у Охриду не кажу да мртавац може урећи, али и они, чим ко умре, журе да му затворе очи. Сем тога они верују да отворене очи има онај мртавац који је остао жељан живота или коме је остала која жеља неиспуњена. Отуда се за човека који жуди за нечим, па му се не испуњује, рекне: Остаће му отворене очи кад умре. Наши муслимани у Босни, по једном приватном саопштењу, кажу да су отворене очи у оних мртаваца који завиде онима који су иза њих остали у животу.

Животиње злих очију

Код врло многих народа постоји веровање да и неке животиње имају зле очи и да својим погледом могу урећи. С. Селигман који се најдуже и најуспешније бавио прикупљањем градива о злим очима и његовим проучавањем код свију народа на земљи нашао је велики број животиња, од дивљих зверова (лав, тигар, јагуар и т.д.) до невиних тица певачица, затим рептилија, риба, инсеката, мекушаца ит.д. за које се верује да имају зле очи.²⁾ Ту су на првом месту животиње са необичним или врло истакнутим очима. У класичној старини скакавцу који има очи са стране приписивала се јака моћ урицања. Због тога је, поред обичног назива *locusta*, назват и *mantis* (врач, погађач, *Wahrsager*). У Риму, ако би се ко разболео без очевидних разлога, рекло би му се: *Mantis te vidit* (скакавац те урекао).³⁾ У северној Индији сматрају се као урочници: змија, тигар, лисица, паун (са својих окаца на перју), зец (са истакнутих очију).⁴⁾ Још су велики урочници жаба, корњача, даждевњак.

Међу охридским муслиманима, поред свег мог распитивања, ја нисам могао наћи директних потврда о томе да и животиње могу урећи, али пример који ћу навести изгледа да на то упуњује. Тамо се на име верује да кад ко прескочи жабу треба да пљуне (пљувачка свуда брани од урока), јер жаба може бити џин и може учинити какво зло ономе ко ју је прескочио.

Ко и шта се може урећи

Од злих очију могу настрадати и људи и жене и, нарочито, деца. Исто тако од њих страдају и домаће животиње: коњи, говеда и друга стока, особито кад су млади и лепи, живина и пчеле. Даље могу бити уречени: плодно дрвеће, усеви, све биље и цвеће. Даље, многи мртви предмети: кућа, млеко, квасац и много друго. Најзад, и ручни рад се може урећи: грађење сапуна, мешање хлеба, кување ћетен алве.

¹⁾ М. Ђ. Милићевић, *С. Е. Зборник*, књ. I, стр. 190; С. М. Грбић, *С. Е. Зборник*, књ. XIV, стр. 103; Т. Драгичевић, *Zborn. za nar. život*, књ. I, стр. 196; Ј. Lovretić, *Zborn. za nar. život*, књ. II, стр. 413.

²⁾ S. Seligmann, стр. 150—175.

³⁾ Ibidem 174.

⁴⁾ W. Crooke, *Religion and Folklore of Northern India*, Oxford, 1926, стр. 277.

Особито су подложни уроцима људи у неким периодима времена и извесним ненормалним стањима: трудне жене, жене при порођајима, мала деца, деца приликом сунетисања, млада о свадби, рањеници, болесници.

Шта бива од урока

Последице урока су врло различите. Људи, жене и деца могу се од урока разболети, па и умрети, или могу на месту остати мртви. Домаће животиње могу да се разболе, да не дају млека или да дају рђава млека, да сломе ногу или чак и да угину. Плодно дрвеће кад се урече може да закржља, да се осуши, да изгуби плод. Кућа може да се запали, да се сруши, да буде несрећна по чељад која у њој станује; млеко може да укисне, да прекипи, да се уквари. Ручни рад не напредује или се квари.

Ко и шта се не може урећи

Међу охридским муслиманима се верује да има особа, животиња и предмета који се не могу урећи. Не могу се урећи ружне и безначајне особе којима се нема на чему позавидети. Од животиња нису подложне уроцима оне које не вреде много или које се сматрају као презрене. Специално не подлежи уроку магаре. Ако се на понеком магарету могу видети улари са плавим манистрама које се као заштита од урока међу на коњске уларе, узде и огрице, они су на њему или случајно или су просто као украс улара, а не као заштита магарета. Најзад, уроку не подлежу опале куће, запуштени воћњаци, неродно дрвеће, прљави радови и слично, јер се на њима човек нема чему чудити, нити му ма шта може изазвати завист.

Још се верује да људи који су прелазили преко мора и напили се морске воде не могу ухватити чини нити им могу наудити зле очи.

Заштита од урока

Веровање у тако велику опасност као што је опасност од злих очију морало је од увек наводити људе на мисао о томе како да се од ње заштите. Многобројни су начини на које се народи штите од урока. Ја ћу овде изнети шта сам од тога записао од охридских муслимана.

Најбоља је заштита од урока не бити изложен погледу злих очију. Због тога се пази, колико год се може, да се они који су подложни уроцима, склањају од злих очију. У нашим народним песмама често се казује како је девојка „у кавезу расла“. Јамачно је ово склањање девојака у кавезе вршено да их не би ко урекао или је можда примљено са истока где је затварање девојака одомаћено још од врло старих времена.¹⁾ У Доњем Египту „затвор у коме се држе жене није само

¹⁾ Види Фирдуси, *Русшем и Сухраб*, превео с персијског Д-р Фехим Бајрактаревић, Београд 1928, стих 187—188.

извршење Мухамедове заповести или празна љубомора, већ потиче из страха да вољена бића не урекну зле очи.“ Из истих разлога је и скривање лица. У старој Арабији лепа су људи скривали лица, особито о светковинама и сајмовима, да би се заштитили од злих очију.¹⁾ Да су арабљанске жене скривале лице види се из Тертулијана. Исти је обичај скоро свуда у муслиманском свету. Све је ово више због заштите од злих очију него због љубоморе. У Анџри, у Мароку, казивали су Вестермарку да жене крију лице делом због злих очију, делом због стида.²⁾ Исто је тако и у северној Индији.³⁾

И у Охриду муслиманске жене иду сакривене. Прави је разлог за то, наравно, заборављен. У место њега позивају се на верски пропис. Но и осим тога у Охриду бива скривања баш изриком од урока. Трудне жене после четири месеца трудноће не излазе међу свет да их не би ко урекао. Породиља се особито чува од урока. Чим жена опази да ће родити крије се од свачијег погледа да не би била уречена, па да јој порођај буде тежак или несрећан. Порођај треба да буде у потпуној тајности, јер се породилја може урећи и кад се само мисли на њу. Зато ако се деси да се о порођају нађе у кући где је породилја који од рођака или суседа не пуштају се из куће док се породилја не породи, да се не би сазнало о њему ван куће. Породилја је у опасности од злих погледа и пошто се породи. Због тога се око њене постеље граде застори од чаршава да је нико од посетилаца не би могао видети и урећи, већ говоре с њом кроз те засторе.

И новорођенче је врло подложно уроцима, па се и оно врло брижљиво крије и само под извесним условима показује. Ти су услови да буде добро заштићено хамајлијама које чувају од злих очију, и да онај који треба да га види није злих очију. За десетак дана за новорођенче се страхује да га не урече чак његова мати. Због тога се од ње брижљиво крије ког је пола; ако је мушко каже се да је женско и обратно.

Млада невеста о свадби је врло подложна уроцима. Због тога се марљиво скрива. Она је о свадби покривена преко лица густим *дуваком* који може бити од атлаза или чохе, дугачак по дванаест и више метара, и који даје младожења. Дувак се пребаци млади преко главе тако да јој допире до чланака и спреда и позади. Потпуно густ он је тако заклања да нити њу ко може видети нити она кога, већ је стално мора водити јенђебула (деверуша).

И рањеници су подложни уроцима. Због тога се пази да их зле очи не виде. Око њихових постеља граде се застори од чаршава и само тако заклоњени они могу говорити са онима који их посећују. Сем тога

1) E. Westermarck, *Ritual and Belief in Morocco*, vol. I, стр. 427.

2) *Ibidem*.

3) W. Crooke, *Religion and Folklore of Northern India*, стр. 306–307

рањеницима, да не би били уречени, веша се изнад главе куршум, рибарска мрежа и бели лук.

Склањају се или сакривају од злих очију и поједине животиње или предмети. Да би пчеле биле заштићене од урока у ранија времена пчелињак није смело видети туђе око. Спахије који су наплаћивали десетак од пчела никад нису хтели ићи у кованлуке да броје трмке да их не би урекли, већ су се задовољавали десетком од оног броја који би им рекао сопственик кованлука.

Од урока се крије и рад. Кад која жена, на пример, кува сапун, па је која друга жена упита шта ради, рећи ће јој што било друго само не да кува сапун, јер се боји да јој не урече посао. У таквим случајевима најобичније се одговори: Саримсак екерим! (Садим бели лук!).

Крије се и прави број, ако се мисли да може изазвати чуђење или завист. Кад се чобанин запита колико има оваца никад неће казати прави број, већ ће увек рећи од прилике или мање него што их је. Ако се ко запита колико има година, никад неће казати колико их је у ствари, већ увек од прилике.

Кад ко зна које му је око зло, треба, из предострожности, кад види лепу особу, животињу или ствар то око да затвори.

Има и пуно других радњи којима се мисли да се може заштитити од злих очију. Ја ћу и неке од њих споменути. Ако ко зна да има зле очи треба кад види лепу особу, животињу или ствар да рекне: *Машалах!* (*Mâ šâ' llâh*, буквално значи у арапском „Шта Бог хоће“ али у оваквим случајевима значи „Да Бог сачува од урока!“) и да пљуне на своје нокте од руку.

Кад ко дође у туђу кућу у којој има мало дете, па је бојазан да није дете урекао, треба чим он оде дете да седне на његово место или да се на томе месту мало поваља. Или: кад се мисли да је посетилац могао мало дете урећи треба откинути нешто са његова одећа или обуће, па то бацити на жар и на диму дете накадити.

Да би се мало дете заштитило од урока треба узети по један лист од четрдесет и једног дрвета и костур од лисичје главе, који се тога ради чува по кућама, па то метнути у тенџеру, налити водом и на почетку ручка или вечере ставити на ватру да се кува. Кад се сврши ручак или вечера треба скинути тенџеру с ватре, покрити је детињом кошуљом и метнути иза врата да преноћи. Сутрадан рано треба из тенџере извадити оно лишће и лисичју главу и ставити их у решето. У решето треба метнути још кашику, нож, огледало, чешаљ, маказе и друге ситне кућне ствари. Уз ону воду што је ноћила у тенџери треба додати мало вруће воде да буде млака. Затим дете ставити под решето и на њега кроз решето сипати од оне воде. Воду којом је дете преливено треба просути на раскрсницу.

Ако ко има младих гушчића или ћурића, па се боји да не буду уречени ваља да узме саџак, под њега да стави неколико живих угље-

нова и од сваког гушчета или ћурета да одреже помало паперја и да га баци на оне угљенове и на диму од сваког гушчета или ћурета да накади свако гушче или ћуре, а затим да га провуче испод саџака, па му зле очи не могу наудити.

Заштитне речи

Још од старих времена, код многих народа, можда и код свију, био је обичај да се из бојазни од урока, кад се види ко или што се може урећи или кад се ко или што похвали, изреку речи за које се држало да ће отклонити уроке. Таквих заштитних речи има врло много.¹⁾ И у нашем народу има пуно таквих речи: Да није урок! или: Да није урока! или: Не буди урока!²⁾ Не буд му зла! или: Не буд му урока!³⁾ Не буди му урочак!⁴⁾ Не буди му уроков!⁵⁾ Да није рок! или: Небирулок! или: Триш небирулок! или: Не дошло му што од злије очи!⁶⁾ Неуречено ти било!⁷⁾ Не било му зарока!⁸⁾ Добро је, не урекло се! или: Не било му завидости! или: Не отишло од очију!⁹⁾ Не било му завиђет!¹⁰⁾

У нашем народу се као заштитне речи употребљавају и оне које су узете од Турака. У Дебру и околини наш народ кад види лепо чељаде, било мушко или женско, рекне: *Машала!*¹¹⁾ У Херцеговини народ каже исто тако.¹²⁾ На Косову и у Метохији Машала значи исто што и Да није урок: Машала, гља колики је порастао! — Машала, што је красна пченица! — Понекад се каже и: Машала, да није урок, напредне ви овце!¹³⁾ Муслимани у Босни и Херцеговини рекну: *Машала!* или *Назар дегмесми!* (Не било урока).¹⁴⁾

Муслимани у Охриду најобичније као заштиту изговоре: *Машала!* Кадгод би ко погледао на лепо чељаде, животињу или ствар, или кад би кога или што похвалио он би, из бојазни да их не урече, рекао Машала! Машала је, као што је напред речено, арапска реч. Од Арабљана

1) F. Th. Elworthy, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, vol. V, стр. 611.

2) Вук С. Караџић, *Српске народне пословице*, бр. 985, 986, 3795.

3) А. Ил. Царић, *Гласн. Зем. Музеја*, књ. X, стр. 160, 172.

4) Fr. Ivanišević, *Zborn. za nar. život*, књ. X, стр. 263.

5) R. Horvat, *Zborn. za nar. život*, књ. I, 255.

6) Ст. Лучић, *С. Е. Зборник*, књ. XLVIII, стр. 301.

7) Л. Глик, *Гласн. Зем. Муз.*, књ. I, 4, стр. 60.

8) J. Lovretić, *Zborn. za nar. život*, књ. II, стр. 416.

9) Т. А. Братић, *Гласн. Зем. Муз.*, књ. XV, стр. 172.

10) N. Balarin, *Zborn. za nar. život*, књ. VII, стр. 387.

11) М. М. Вељић, *Брасиво*, књ. VIII, стр. 51.

12) Т. А. Братић, *Гласн. Зем. Муз.*, књ. XV, стр. 172.

13) Гл. Елезовић, *Речник косовско-мешоховског дијалекта*, Београд 1932 код *Машала*.

14) Л. Глик, *Гласн. Зем. Муз.*, књ. I, 4, стр. 60. Глик је забележио онако како народ у Босни и Херцеговини каже, а требало би: *Nazar degmesin!* (старији изговор: *Nazar degmesin!*) што у турском значи „Не било урока!“ (буквално: „Нека [га] зло око [урок] не стигне!“).

су је примили други муслимани, па и муслимани на Балканском Полуострву, па чак, као што смо видели, и балкански немуслиманци. На Машала муслимани врло много полагају као на предохрану од урока. С. Селигман наводи казивање Јохане Вајскирх (саопштено у *Bautzener Nachrichten* од 4 јула 1913) како се једном из Цариграда упутила са својом служавком лађом ка Макри-Кеми. У лађи, у женском одељењу, била је и једна Туркиња са којом је ступила у разговор. Туркиња је имала диван брилијантски прстен који је носила преко рукавице. Вајскирх није могла да се уздржи а да му се не зачуди. Али тек што је изразила чуђење Туркиња брзо скиде прстен и понуди јој га на поклон. Како је прстен био скупocen Вајскирх је била изненађена и устезала се да га прими. Видећи то Туркиња нагло отвори прозор и баци прстен у море. Затим се повуче у један угао, и не говорећи ништа, гледала је кроз прозор. Вајскирх се, не знајући за тамошњи обичај, била зачудила прстену, а није рекла реч Машала „која је у неку руку благослов и не допушта да се јави мисао на завист“. Како је она то била пренебрегла, Туркиња је поверовала да је зло око остало на њеном прстену и да би јој донело несрећу.¹⁾

Осим Машала муслимани у Охриду као заштиту од урока рекну: *Назар дегмесин!* (Не било урока!) и *Алаха аманеш!* (Нека је препоручено Богу!)

Свуда је у свету обичај кад ко види особу или ствар које се могу урећи, а заборави да изговори заштитне речи, да неко други рекне коју реч од заштите па да уроци буду отклоњени. Код нас има више таквих заштитних реченица. У Улцињу кад ко кога похвали, а заборави рећи заштитне речи, онда неко из друштва рекне: Такав је и јуче био! У Херцеговини, кад ко види напредно дете а не рекне заштитне речи, рекне неко други: Онако је и јуче било, ето ти балега на носу!²⁾ У Дебру и околини кад ко не рекне Машала! рекну му: Уста ти отпаднала!³⁾ У Левчу и Темнићу рекну: Со и бели лук ти у очи!⁴⁾ Међу нашим муслиманима у Босни и Херцеговини кад ко заборави рећи Машала! други ко рекне у место њега.⁵⁾

И муслимани у Охриду пазе, па кад ко заборави заштитне речи рекну му: Крв ти тече на нос! У том случају не може бити урока.

Скретање погледа

Врло често се први поглед или свежи поглед сматра да је најопаснији. Да би се он одстранио треба да буде скренут са особа, животиња или ствари које се могу урећи на штогод друго. Ф. Т. Елворти

1) S. Seligmann, стр. 81.

2) Т. А. Братић, *Глас. Зем. Муз.*, књ. XV, стр. 172.

3) М. М. Вељић, *Брасиво*, књ. IX-X, стр. 418.

4) Ст. М. Мијатовић и Т. М. Бушетић, *С. Е. Зборник*, књ. XXXII, стр. 40.

5) А. Hangi, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1907, стр. 113.

је тврдио да су фигуре на главама и штитовима ратника првобитно имали намену да привуку прве погледе противника у боју и да тако ратнике обезбеде од њих.¹⁾ Но ни доцнији погледи нису безопасни. Ни према њима не треба бити равнодушан. И њих треба одстрањивати од свега што се може урећи и привлачити их на нешто што је упадљиво. Отуда је, мисли се, дошло да се носе светли и сјајни накити, блистави шлемови и фантастичне капе. Неки су чак мислили да ту лежи порекло ношењу светлог драгог камења. Држи се да су маске глумаца, у почетку, имале за задатак да привуку погледе многобројних гледалаца и да их одстране од глумаца.²⁾

И муслимани у Охриду да би избегли уроке скрећу погледе са људи, животиња и предмета за које се боје да могу бити уречени на друго што. Чим се породиља породи одмах треба узети црвен комад басме, чохе или друге какве материје, па га укуцати изнад врата у соби у којој је породиља. Ово се чини да би гости који долазе породиљи прво погледали у ону црвену материју, па онда у породиљу и дете. Неки кажу да се то чини да би се скренули погледи жена које имају менструацију, јер су жене са менструацијом особито злих очију. Ако жена после порођаја мора да изађе некуда ван куће мора да метне за појас дрвену кашику да би на њу падали погледи. Неке жене у место кашике за појас мећу на једну минђушу мало афиона (опиума) који такође привлачи погледе.

Лепо чељаде, да не би било уречено, треба да се омрчи (оцрни) на челу или на образу, да би црнило привукло погледе. Млада невеста о свадби треба да начини мастилом на лицу малу тачку, да би на њу пали погледи, ако би је ко видео. Из истих разлога треба да метне на једну минђушу мало афиона.

Малом ждребету веша се о врат дрвена кашика о црвеном концу. Кравама кад се отеле веша се о реп комад коже са решета.

У лепе баште, плодне њиве и винограде, нарочито у бостане, и у љуанике мећу на пободен колац лубању од коња, вола или друге какве животиње. У место лубање може бити и друга каква кост. Исто се тако стављају и људске фигуре (џамбал -- плашила) да би се на њима зауставили погледи. Кад се сагради кућа нешто на њој треба да остане несвршено, да би свет на то обратио пажњу, а не на кућу. Неки кажу да се то чини да би се свет зачудио што кућа није свршена, а не лепоти куће.

Хамајлије

У опште

Најјача заштита од злих очију у исламском свету јесте *хамајлија*. Под именом хамајлија треба разумети предмет или више предмета за које се верује да имају моћ да сами собом, без престанка, уништавају зле ути-

1) F. Th. Elworthy, *The Evil Eye*, London 1895, стр. 170 ил.

2) F. Th. Elworthy, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, vol. V, стр. 612.

цаје као што су зле очи, зли духови, мађичке радње и друга зла која могу постићи људе, животиње, биљке, предмете и радње. Због такве моћи хамајлије су свуда у свету још од најстаријих времена употребљаване као заштита свега што је подложно злим утицајима.

Раније се мислило да реч хамајлија долази од арапског *himālet* (оно што се носи, што виси, *Anhängsel*). Као арапска реч хамајлија је сматрана и у нас [*Hamajlija* = „amuletum, bulla, ars magica, арапски *hamail* (plur. *hamile*), турски *hamail*, запис што се носи на руци“].¹⁾ Међутим у последње време преовладало је мишљење да је реч хамајлија (амајлија) изведена од латинскога *amolimentum, amuletum* (одводно средство, сретство које одводи, отклања зло). Но независно од тога одакле је ова реч дошла у западно европске језике, ми смо је без сумње добили од Турака, а они од Арапа (који употребљавају плурални облик *hamā'il*). Због тога сам ја и усвојио облик који је не само ближи оригиналу, већ је усвојен и у нашим речницима (Вуковом и Југословенске Академије).

Код народа ниже културе хамајлије су још и данас у великој части. Носе их и људи и жене као огрлице, појасе, гривне, прстење, или их вешају о њих, или их стављају у џепове, кесице и кутијице, или их носе у коси, ушивају у одело, на капи, у пеленама, повојима, па их чак утурају и под кожу у тело. Домаћим животињама се обесе о рогове, на челу, о реп, о врат. Причвршћују се на куће и зграде, или се стављају или сликају на покућанству, справама и оружју. Међу се на плодно дрвеће, на ограде и коље по њивама и баштама.

На истоку се хамајлије сматрају као врло моћна заштита и свуда се носе без зазора. Сер Е. А. Валис Баџ наводи неколике примере са свога бављења на истоку који јасно показују мишљење тамошњег света о чудесној моћи хамајлија. Између осталог он прича како је стари спроводник поште на камилама, који га је водио од Дамаска у Багдад, приписивао срећни долазак у Багдад заштитној моћи пет плавих зрнаца која су била причвршћена на челу сваке камиле. Он наводи још неколике сличне примере.²⁾ Хамајлије су у части и у Европи, нарочито у земљама око Средоземнога Мора, особито у Италији. Оне нису ретке ни у нашем народу, нарочито у оним крајевима у којима су муслиманска вера и исламска култура јаче утисли своје обележје. Веровање у снагу хамајлија није ишчезло чак ни из напреднијих друштвених кругова Европе и Америке. Последњи руски цар приписивао је велику моћ прстену у коме је био комадић часног дрвета. Исти је прстен штитио и његовог деду који је убијен оног дана кад је био заборавио да га понесе. Ј. Д. Рокфелер носио је годинама у своме џепу један драги камен који је сматрао као заштиту против болести, бродолома и других несрећа.³⁾

¹⁾ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugosl. Akademije kod hamajlija.*

²⁾ Е. А. Wallis Budge, *Amulets and Superstitions*, стр. XXXIV.

³⁾ *Ibidem*, 35.

Нарочито су у великој части хамајлије у исламском свету. Арабљани код којих је и поникао ислам носили су хамајлије од најранијих времена као заштите самих себе, своје стоке и својих кућа од напада злих бића и нарочито противу злих очију. Међу њима постоји традиција која приписује проналазак хамајлије самоме Адаму. Адамова кћи Анак, вели традиција, украде од Еве, док је ова спавала, мађичка имена помоћу којих је могла одгонити демоне и учини њима једну безбожну употребу. По муслиманском веровању Соломун је био велики чаробник. Његов се прстен слави у талмудским легендама и у арапским приповеткама. Још и данас је врло позната хамајлија које се зове Соломуново слово и коју носе и муслимани и Јевреји. И Бербери су били добри познаваоци мађичке вештине. Они су могли, бацајући своје хамајлије у Нил, да навуку на Египат велике беде. Муслиманска теологија није против хамајлија. У арапској литератури има више списа о томе како се граде хамајлије. Граде их обично дервиши различитих редова. Носе се у кесицама, медаљонима или кутијицама које се вешају о врат, привезују за мишицу или се мећу у турбан. Мала деца имају хамајлије чим наврше четрдесет дана. Оне могу бити прости предмети, шкољке, комађе костију или што слично. Бедуинске девојке носе као хамајлије мале књижице четири сантиметара дуге и четири до пет сантиметара широке, у којима су молитве. Ове се хамајлије врло цене и носе се у златним кутијицама као брошеви. Неке се хамајлије састоје из исписаних молитава, стихова из Корана, знакова или фигура, божанских имена, кабалистичких писмена и тако даље¹⁾.

Хамајлије код муслимана у Охриду

Хамајлије су врло раширене и међу нашим муслиманима, нарочито међу Турцима. Носе их и људи и стока. „У Скопљу и околини, вели Г. Елезовић, ретко се може у муслимана видети иоле боље марвинче, во, крава, коњ, магарац, па чак и ован и јарац а да му на глави или о врату не виси по једна или више хамајлија, украшених ђинђувама на разне начине. Те хамајлије чувају човека и марвинче од опаких и злих очију.“²⁾

И у Охриду су код муслимана хамајлије врло честе. И код њих оне играју врло велику улогу. Зову их *хајмалијама* и имају различите намене. Оне штите од урока, од мађија (*сихир*), од оружја и сваког зла које може постићи. У старије време хамајлије су се могле видети на сваком детету, жени и човеку, на многим домаћим животињама, на плодном дрвећу, по баштама, њивама, воћњацима, уљаницима, кућама, дућанима. Данас су много ређе. Свуда су оне понајвише штитиле од злих очију, а по баштама још и од кртичњака. — Понеке хамајлије имају и других улога. Неке штите од ватре. Кад је цар Немруд, прича се у Охриду,

1) V. Carra de Vaux, *Encyclopédie de l'Islām* код *Hamail*.

2) Г. Елезовић, *Јужна Србија* за јуни 1925, стр. 107.

ухватио Хазрети Ибрахима (праоца Аврама) наредио је да цео народ, недељу дана, доноси дрва за ватру, на којој ће Хазрети Ибраима спалити. Ватра је била огромна и није јој се могло прићи. Најзад начине *манџиник* (некаква справа за бацање) и њиме баце Ибраима у ватру. Иако је ватра била врло велика, Ибрахим није могао изгорети, јер је имао на себи хамајлију која га је сачувала. — Сем тога хамајлијама може и љубав да се задобије. О томе се у Охриду међу муслиманима прича оваква приповетка: Био неки цар, па имао три жене које су се звале: Гадире, Бехџети Земан и Мерџан. Гадире је била лепа, Бехџети Земан још лепша, а Мерџан је била ружна, али је цар њу највише волео. Сви су се томе чудили, али се нису могли досетити. Мерџан умре и цар се због тога врло ожалости. Кад је требало да је *гасале* (купачица) окупа, нађе јој у коси хамајлију и одмах је метне себи у косу. У том наиђе цар, па кад виде Мерџан учини му се црна и ружна и упита гасале: Какав је грех Мерџан учинила те је овако поцрнела и поружнела? Она је таква и била, одговори му гасале. Цар затим погледа у гасале која му се учини не може бити лепша, па је упита: Имаш ли мужа? — Немам, одговори она. — Онда ћеш од сад бити моја жена, па је одмах венча и жалост му се преобрати у весеље.

Охридски муслимани носе своје хамајлије у коси, у чалми, у џепу, о врату, под мишком, на мишици, на рамену и свуда на телу до појаса. Од појаса на ниже не могу се носити, јер би се оскрнавиле или обесветиле. Животињама се хамајлије вешају о врат, на чело, о реп, о рогове, или им се умећу у рогове. На дрвеће се стављају међу гране, или се обесе о грану. По баштама, воћњацима, уљаницима и њивама вешају се о ограду или о нарочито за то пободено коље.

Порекло појединих хамајлија охридских муслимана врло је старо. Због тога је немогуће са сигурношћу рећи где је која постала. Колико сам ја могао извести из онога што сам о хамајлијама забележио од охридских муслимана оне се могу поделити у две групе. Једну групу чине *народне*, а другу *верске* хамајлије. Народне хамајлије охридских муслимана нису све истога порекла. Неке јамачно потичу из старог турског времена, сачуване из далеке турске старине, а друге су примљене од народа с којима су Турци долазили у ближу везу, нарочито од Арабљана. Чије је баш шта у турским народним хамајлијама изгледа, бар мени, да је немогуће одлучити. Више грађе но што је ја имам можда би помогло да се у ову ствар унесе више светлости. Народне се хамајлије састоје од минерала, од биљних и од животињских делова. Граде их старе жене или томе вешти мајстори. Носе се ушивене у одело или пришивене на оделу или обешене на људе, животиње и предмете. Верске пак хамајлије дошле су охридским муслиманима од Арабљана заједно са муслиманском вером. Састоје се из записа које записују дервиши и хоџе и које се носе у нарочитим кесицама и металним кутијицама (*махфаза* или *хајмали махфаза*) и из других предмета који се сматрају као свети.

Народне хамајлије

А. *Минералне народне хамајлије*. — Од минералних народних хамајлија противу злих очију сматра се да је најјача *нишадор* (*nišadyr*). Због тога се комадић нишадора пришива малој деци на видном месту, на горњој хаљини на левом рамену, или на капи. Кад дете са хамајлијом од нишадора на рамену види који страни човек детиња мајка да детету да лизне мало од оног нишадора да не би било уречено. Кажу да се од злих очију нишадор растопи на детињем рамену. О чудесној моћи нишадора као хамајлије овако се прича: Стајали људи у гомили и разговарали. Уто наиђе караван натоварених коња. Један од људи из гомиле који је имао зле очи покаже на једног натовареног коња и рекне онима који су стајали око њега: Сад ће овај коњ пасти мртав. И у истини чим је он погледао у коња коњ падне, али се одмах подигне. Човек са злим очима се овоме зачуди и упита: Чиме је овај коњ натоварен? Кад му рекоше да је натоварен нишадором он одговори: Зато му моје очи нису могле наудити. Други причају да је коњ био натоварен плавим каменом (*gök taşı* — „небесни камен“) који се такође сматра као добра заштита противу урока.

Исто се тако сматра као добра заштита против злих очију *љаден*, некаква црна мекана земља или смола која се од некуда доноси и продаје у трговинама за хамајлије. Изгледа да је *љаден* асфалт, можда нешто препариран, који су источни народи много употребљавали у медицини. За асфалт који је узиман са лубања египатских мумија веровало се да има нарочиту мајичку моћ. Он је штитио људе од уганућа и прелома костију, од удара, пада, главобоље, епилепсије, вртоглавице, лупања срца и другог којечега. Крст начињен асфалтом штитио је човека или животињу од мађије и злих очију.¹⁾ У Охриду породиље (*lexuse*) лепе мало *љадена* себи на чело да не би биле уречене. Малој деци и деци приликом сунетисања лепи се помало *љадена* било на капи било на челу. Често се *љаден* може видети прилепљен и на другу какву хамајлију да јој појача снагу. Ја сам видео на рамену једног детета од три године пришивен комадић нишадора и на њему залепљено мало *љадена*.

На истоку се много камење носи као хамајлија противу злих очију. Листа камења које се на истоку носи као хамајлија је врло велика. Бау је навео око педесет таквих каменова²⁾ заједно са веровањима у њихову заштитну моћ. Неки су добра заштита баш противу урока. И у Охриду се верује у камење као амајлије. Ја сам забележио неколико речи о камену *џирузе* или *џирузе* или *хаџерул аин*. То је познати драги камен тиркис (*Türkis, turquoise*), пируз у нашој народној песми³⁾, који

¹⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 310; S. Seligmann, *Die magischen Heil-und Schutzmittel aus der unbelebten Natur*, Stuttgart 1927, стр. 244.

²⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 307–325.

³⁾ Вук С. Караџић, *Српске народне ђесме* књ. I, стр. 353 где се зове *мави-џируз*. Види и *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugosl. Akademije код речи *mavi-piruz*.

Этнографический музей
г. Иркутск
ул. Боевская

1

2

4

8

3

13

5

6

7

9

10

14

11

16

15

12

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

28

27

је врло цењен у читавој Азији и великом делу Африке не само због његове зеленоплаве боје, већ и због његових профилактичних и терапеутичних особина. Арабљани га зову *fajruz* или *figuzadž*, што у персијском значи срећни камен. Меће се у прстење, огрлице, минђуше и у наките на глави. Кад се носи као хамајлија штити од отрова, од уједа рептилија, од болести очију. Сем тога он променом боје наговештава долазак смрти. Многи источни народи носе га као заштиту од злих очију.¹⁾ У Охриду се пирузе меће у прстен и носи противу урока. О њему у Охриду има и песма.

У минералне хамајлије убрајам и мале сабљице начињене од сребра које се против урока вешају деци о капе (сл. 1)²⁾.

У минералне народне хамајлије могу се урачунати и плаве манистре (*мави бонџук*) које нанизане носе о врату женска деца и женскиње у опште и које се нарочито мећу на узде, уларе, амове и другу опрему коња, или им се вешају као огрлице да их заштите од злих очију. На некојим коњима у Охриду могу се видети велике низе плавих манистара. Често се виђају и на воловима, крвама, па чак и на магарцима.

Б. Биљне народне амајлије. — Од биљака је мећу муслиманима у Охриду врло популарна хамајлија *бели лук*. Бели лук се свуда, нарочито на истоку сматра као моћно заштитно средство противу болештина. Кад завлада каква зараза ретко је која особа а да нема при себи бар једно чено бела лука. Он је добра заштита и противу злих очију. Жене у Охриду пришивају деци на капи или на рамену чено бела лука да их ко не би урекао. Бели лук вешају о врат о црвеном концу и стоци, нарочито телад и ждребади. Кад плодно дрво врло много роди, па се боје да га ко не урече, вешају о њега главице бела лука. Из истих разлога вешају бели лук и о лепо дрвеће по баштама и воћњацима. Да нова кућа не би била уречена веша се о њу венац бела лука.

Друга важна биљна хамајлија против злих очију је *чурек оџи*. То је црно семе од махуњаче (*nigella damascena*, L.) којим муслимани посипају рамазанске симите (*рамазан симиди* или *чурек*) и хлеб о бајраму (*бајрам екмеги*). Семе се метне у крпичу која се пришива детету на раме или на прса.³⁾ Ако је чурек оти за четрдесет до шездесет дана под утицајем злих очију онда побели.

Добра је заштита против урока и *мази* или *мазија*. То је једна врста шишарке, коју жене употребљавају ради бојења косе. У Србији

¹⁾ E. A. Wallis Budge, ср. 325.

²⁾ Сликe су у прилогу.

³⁾ Муслимани у Босни чурек оти зову *чурекоџица* и употребљавају је као заштиту говеди од злих очију. Проврте рог на воду или крани, па у руну ставе чурекотнице и руну затворе. Чурек оти биће да је *чуркоџ* који се у Варешу, у Босни употребљава као лек против несвестице (M. Žuljić, *Zborn. za nar. život*, књ. XI, стр. 263). У Б. Шулека има *čurek* (*nigella, melanthium, gith*) (B. Šulek, *Jugoslovenski imenik bilja*, Zagreb 1879, стр. 61). У великом *Rječniku Jugoslov. Akademije* има *čurek* i *čurek* са објашњењем као код Шулека.

се та шишарка зове шишка. Срби у Охриду зову је шикла. Муслимани носе мази у џепу. Врло ситне мази умећу у прсте од ручица (*џаџа*) које се плету од ситних плавих манистара и пришивају деци на рамену противу урока. У Словеначкој шишке понекад вешају по кухињама да би заштитили кућу.¹⁾

В. Живоџињске народне хамајлије. — У животињске народне хамајлије убрајам делове појединих животиња који се носе као амајлије против злих очију. Неки од њих узети су као заштитно средство по свој прилици због снаге, оштрине и других особина животиња од којих су, или још боље, они представљају или симболизирају те животиње. Муслимани у Охриду носе следеће хамајлије од животињских делова:

Зуб од вука, окован на корену у сребро и снабдевен алчицом, носи се пришивен на капи или на рамену или обешен о врат. (сл. 2). *Комадић вучје коже* ушива се деци на капе, а коњима на уларе или узде.

Зуби од дивљег вејра (домуз диши), састављена по два у виду полумесеца и причвршћена у корену оковом од сребра, међу се коњима на прса (сл. 3).

Губица од јежа ушива се на капи или на рамену.

Шаја од крџице, с горње стране окована у сребро или у месинг, исто се тако ушива на капи или на рамену (сл. 4).

Рог од акреја се исто тако окива и носи (сл. 5).

Око је врло раширена хамајлија против злих очију. Верује се на име да кад око може нанети зло, оно га може и одбити. Са таквим својством око игра врло важну улогу и у муслиманском свету. Понекад је код муслимана то право око какве птице. У Фецу око од буљине, а у Демнату од сове привезују концем и вешају деци око врата.²⁾ Још је обичнија употреба вештачког ока. Стари народи око Средоземног Мора — Египћани, Картагињани, Етрурци и Римљани употребљавали су хамајлије у виду ока као заштитно средство против злих очију. У старом Египту најобичнија хамајлија после скарабеја³⁾ била је Озириново око (сл. 6). Она је ношена на чланку руке или на мишици противу злих очију, завидних речи и уједа змије. Скарабеје и Озирисове очи носили су и живи и мртви „као хамајлије противу злих чини“. Међу хамајлијама које су биле на египћанским мумијама најчешће налазимо очи.⁴⁾ Озириново око било је насликано свуда по зидовима. Огроман број очију, нађених у египатским гробовима, вели Баџ, показује да је ова хамајлија имала код Египћана необичну вредност и да је играла велику

¹⁾ В. Šulek, *Jugoslovenski imenik bilja*, стр. 393.

²⁾ Е. Westermarck, *Ritual and Belief in Morocco*, vol. I, 459

³⁾ Скарабеј, врло раширена хамајлија у старом Египту, начињена је у облику бубе гундеваља (*scarabeus sacer*).

⁴⁾ Е. Westermarck, *Pagan Survivals in Mohamedan Civilisation*, London 1933, стр. 50.

улогу. „Ја мислим, вели он даље, да су Египћани, као и Кинези, страховали од злих очију и да је Озирисово око свуда ношено као заштита противу њих“.¹⁾ У музеју у Картаги међу предметима ископаним из старих гробова има многобројних примерака животињских глава од земље са великим оком са стране које су снабдевене рупицом за вешање (сл. 7). То је исто констатовано и у музеју Ашмелеану у Бејруту, што указује на заједничко феничанско порекло. Сличне се хамајлије налазе и у музеју Лувру у Паризу и у музеју у Атини. И Етрурци су имали хамајлију ове врсте.²⁾ У Италији, на Кипру, у Малој Азији и Палестини, међу Турцима, Арабљанима, Нубљанима, Русима и многим другим народима и сад се носе противу злих очију хамајлије од стакла налик на око.³⁾

Око се често јавља као заштитни знак и код наших муслимана у Охриду. Нисам нашао примера да се као амајлија носи баш право око ма од какве животиње, али сам га нашао иначе. На шнолама од месинга које се међу као украси на коњске узде и амове насликане су очи (сл. 8). На балчацима старих сабаља и јатагана често је израђено по једно око од драгог камена и на једној и на другој страни. У Охриду сам видео две такве сабље: једна је у радњи Хаки Исе, продавца старина, у Охриду (сл. 9), а друга је својина Мехмед Рифат беја, кмета охридске општине. Ова друга има на балчаку израђене праве очи, у чијим су зеницама, изгледа, некад били драги каменови, па су испали (сл. 10). За ову последњу рекао ми је сопственик да се зове *гази килици* (*qylydžy*) (победникова сабља). Они који болују од злих очију траже да се очи са ове сабље оперу, па се том водом умивају. Овакво тражење остало је од старих времена. Претци Мехмед Рифат беја су свакоме давали воде са опраних очију на балчаку ко год је то од њих тражио.

Сабље са очима помињу се и у нашим народним писмама:

У Момчила сабља са очима
 Не боји се никога до Бога.⁴⁾
 — У Момчила ј' сабља са очима,
 Њега нико ухватит не може.⁵⁾
 — Ја л' ми шаљн до три добра своја:
 Једно добро коња потајника,
 Друго добро са очима ћорду,
 Треће добро своју вјерну љубу.⁶⁾

1) E. A. Wallis Budge, стр. 142, 360.

2) F. Th. Elworthy, *The Evil Eye*, стр. 126-127.

3) F. Th. Elworthy, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, vol. V, стр. 612; E. Westermarck, *Pagan Survivals*, стр. 50.

4) Вук С. Караџић, *Српске народне ђесме*, књ. II, стр. 101. Вук је код овог стиха у напомени рекао: „Ја не знам што значи сабља са очима, а ни пјевач није ми знао казати. Да није на њој била каква шара као очи?“

5) М. Кордунаш, *С. н. ђесме*, књ. II, стр. 129. Види и стр. 130, 131, 132.

6) В. Красић, *С. н. ђесме*, књ. I, стр. 1.

Сабља са очима, или можда само појам о њој, дошла је међу нас од Турака. М. Халански је видео у Харкову „турску сабљу из XIV века на којој је насликано око.“¹⁾

Полумесец је био омиљена хамајлија међу многим народима Западне Азије. Он је међу њима представљао снагу месеца у порасту, а не у опадању. Као амајлију, начињену од метала, полумесеци су носили и стари Јевреји, или су га вешали о врат својих камила. Химјарити и други народи у Арабији додали су полумесецу још и звезду. Абисињани су усвојили и полумесеци и звезду као свете знаке. То су исто доцније учинили и Турци.²⁾ Полумесеци је и данас врло раширена хамајлија код народа око Средоземнога Мора и у Југоисточној Европи.

Сер Виљам Риџвеј је покушао да докаже да се полумесеци, који је дуго био, па је и сад омиљена хамајлија у земљама око Средоземнога Мора и у Југоисточној Европи, развио из очњака дивљега вепра који су исто тако од најстаријих времена употребљавани у тим земљама у истом циљу, и навео је несумњиве примере металних полумесеца који изгледају као свињски очњаци.³⁾ Е. Вестермарк пак мисли да је полумесеци могао постати из слике која представља очни капак који се у старини налази насликан као полумесеци.⁴⁾ Но било какво му драго порекло хамајлије у виду полумесеца она је врло честа заштита против урока на истоку, па и међу нашим муслиманима. У Охриду, као што сам већ рекао, два састављена очњака од дивљега вепра у виду полумесеца вешају се коњима о врат као хамајлије против урока (сл. 3). Сем тога метални полумесеци је најчешћи орнамент на коњском прибору, уздама и амовима (сл. 11, 12 и 13). До душе сад у Охриду не кажу да су ови метални полумесеци хамајлије, већ веле да су само украс (да је лепо), али признају да су хамајлије кад се на њима уреже Машала. Кутије у којима се носе *нусхе* (записи) често су у виду полумесеца (сл. 14). Исто тако је на троугластим кутијицама за *нусхе* рељефно израђен полумесеци.

Људска рука као хамајлија врло је популарна у исламском свету. Она се израђује од злата или сребра, или се урезује у медаљоне, па се носи као заштита од урока. Шиити приписују петорим прстима руке значај петорице светих особа: Мухамеда, Алије, Фатиме, Хасана и Ху-

¹⁾ Навод у Т. Maretića, *Naša narodna epika*, стр. 202.

²⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 213.

³⁾ W. Riegeway, *The Origin of the Turkish Crescent*. Навод у Е. Westermarck, *Ritual and Belief*. I стр. 472.

⁴⁾ Е. Westermarck, *Ritual and Belief*, I, 472—474. — Врло је интересно да је полумесеци заштитна хамајлија и код у култури врло заосталих западноквадориалних пигмеја у Централној Африци. Они узимају две канце од мравождера које су два сантиметра дугачке и врло извијене, па им преко ноћи уз певање извесних песама саставе коренове и причврсте их једну за другу концем од ананасових жица, те се тако добија фигура месечевог срца која са као хамајлија носи о врату (W. Schmidt, *Ursprung des Gottesidee*, Bd. IV, Abt. 2, Münster i W. 1933, стр. 115).

сејна.¹⁾ У Мароку се враћају уроци опруженим прстима десне руке на човека за кога се држи да има зле очи. На име опруже се прсти десне руке, управе се на човека злих очију и рекне се : Пет у твоје очи! или: Пет на твоје очи! Ово пружање прстију десне руке може бити праћено сличном гестуром леве руке при чему се у место „Пет“ рекне : „Пет и мало пет“²⁾).

Као што рука са пет прстију отклања зли поглед исто га тако може отклонити и све што потсећа на њу. У мађији нема разлике између стварности и слике, и мало се, или нимало, даје важности томе да ли је слика верна или не. Мале фигуре руку од сребра врло су популарна заштита од злих очију међу муслиманима. Жене у Фецу вешају и носе мале сребрне или златне ручице. Међу Берберима носе мушка деца минђушу са ручицом о десном уву. У неким варошима у Мароку тешко да има куће, или бар дућана, на чијем зиду или вратима није ма на који начин израђена рука. Понекад је то груба слика руке са раширеним прстима, понекад предњи део руке, понекад пет прстију, спојених хоризонталном линијом, али најобичније пет посебних линија, дужих или краћих, које се где што смањују у тачке. Неретко пет линија које представљају прсте везане су једном линијом одоздо. Фигуре о којима је реч израђују се катраном, црвеном земљом, каном или чивитом.³⁾

Број пет у хамајлијама против злих очију употребљавају муслимани и на различите друге начине. Обично се узима махуна од пасуља са пет зрнаца или пет зрнаца која су нађена у једној махуни која није имала више но тих пет зрнаца и ушије се свако за себе у платно или кожу. Сем тога Арапи у Мароку носе пет шкољчица пришивених на комадићу платна. Или се узму комадићи стакла различите боје, па се по пет групишу у две кружне серије. Најзад као хамајлија против злих очију употребљана се пентакл или петокрака звезда нацртана без прекида.⁴⁾

И код муслимана у Охриду (џаиша) игра видну улогу. Ту је на првом месту мала рука коју жене исплету од конца на коме су нанизана ситна плава манистра, па је пришивају деци на десном рамену да их штити од урока (сл. 15). У прсте од ове руке понекад се, као што сам раније поменуо, умећу ситне *мази* (шишке). Понекад се на ову руку привезује плавом пантликом комадић нишадора на који се лепи помало *љадена* (асфалта). — У старија времена на зидовима и вратима од дућана отискивала се црно обојена шака са опруженим прстима да сачува од злих очију. Једна таква шака, отиснута на вратима магазе Нове Присовљанца у Охриду, у улици Цара Уроша, број 58, и ако доста избледела, још и сад се познаје (сл. 16). — Сасушена шапа од кртице, која врло личи на људску руку о којој је већ било речи, врло је честа

1) B. Carra de Vaux, *Encyclopédie de l'Islam*, код речи Hamail.

2) E. Westermarck, *Ritual and Belief*, I, 446.

3) Ibidem 449.

4) Ibidem 450.

заштитна хамајлија од урока на малој деци (сл. 4). — Многе ручице од звекира на капијама начињене су у виду руке. — Пентакл или петокрака звезда, нацртана без прекида стално се црта на мушеми у коју је увијена амајлија (сл. 17), или се изрезује на кутијама у којима се носи амајлија, или на металним предметима којима се кити коњска опрема (сл. 18).

На многим капијама муслиманских, често и хришћанских, кућа у Јужној Србији налазе се звекири чија је ручица израђена у виду главе чудноватог облика, са разбарушеном косом и разрогаченим очима. То ће јамачно бити већ избледели потсећај на Медузину главу, која је од почетка, па све до данас, најомиљенија хамајлија против урока. Она је као звекир на капијама била не само у старој Помпеји, већ је и сад у модерном Неапољу и у многим варошима Европе заштитник од злих очију оних који на капију наилазе. И ако ретко, и у Охриду има таквих звекира на капијама. Значење им је заборављено. На питање зашто су звекири таквог облика рекли су ми да су се у старо доба тако градили. Нико не зна да су они некада били заштита од злих очију.

Специалне народне хамајлије чине звонцад. Ја их нисам убрајао у минералне амајлије јер мислим да њихова заштитна снага не долази од материјала од кога су, већ од звука који се од њих чује. На истоку су звонцад врло честе хамајлије. Још у Старом Завету помињу се на скуту Ароновом „златна звонца свуд унаоколо“.¹⁾ И кћери Сионове носе звонцад, „ситно корачају и звекећу ногама“.²⁾ Бац мисли да су ова звонцад имала да одагнају зле духове. Стари Египћани носили су звонцад као хамајлије. Њихови потомци, рани Копти, следовали су њиховом примеру приликом еухаристије. Једно асирско звоно са фигурама божанстава са животињским главама налази се у музеју у Берлину. На истоку и сад каравани, коњи, магарци и камиле често носе звона око врата да би одагнали зле духове.³⁾

Звона и звечке (прапорци) се и у нас врло често виђају на стоци, нарочито на муслиманским коњима. И у Охриду их исто тако често виђамо на коњима, обешене о њихове вратове, или прикачене на узде и амове, тако да се из далека чују. У Охриду не кажу да су то хамајлије, већ тврде да су само украси. Првобитно њихово значење је заборављено.

Професор Е. Вестермарк је имао пуно право кад је рекао да је веровање у зле очи имало великога утицаја на декоративну уметност муслиманског света и, још даље, преко Арапа и Мавара, и на Европу. У прилог своје мишљењу он вели „да ништа не изгледа природније

¹⁾ Друга књига Мојсијева, гл. XXVIII, стих 33.

²⁾ Књига Пророка Исаије, гл. III, стих 16.

³⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 215.

него да ће свет који врло јако верује у зло око настојати свима својим моћима да заштити себе и своју имовину од опасности која му прети. Један од начина за то био је да црта, слика, гравира, тетовише, везе, плете или на који други начин изводи фигуре за које се због њихове сличности или асоцијације са руком или са њених пет прстију или са оком сматрало да имају мађичку снагу која је потребна за тај циљ. На ово извођење фигура, као што је природно били су од утицаја схватање, природа материјала, умешност, естетично осећање, укус за промену и други фактори који утичу на велике разлике у изражавању. И кад су неке фигуре узете као заштита, оне су временом узимане и као украс и постепено подлегале многобројним променама и компликацијама, које су често одводиле ка цртежима тако различитим од оригиналних фигура да је данас немогуће указати им на оригинал ако не знамо врачања из којих су потекли. Као примери за то могу се навести чудан украс Алхамбре и обиље шара на маварским ћилимима¹⁾

Истинитост Вестермаркових речи потврђују и неки примери из Охрида. Извесне фигуре које су украси на неким предметима које сам виђао у Охриду још и сад изгледају да су ту као заштита, као хамајлија; у ствари оне су само украси. Неке фигуре на копчама, пафтама, дуванским кутијама и другим предметима које су у виду очију, окаца, прстију, полумесеца, звонцади и тако даље врло често су само копија или незнатна стилизација очију, прстију, полумесеца и звонцади са хамајлија. Једна округла сребрна копча са појаса коју сам купио у Охриду (сл. 19) има на средини полумесец са звездом. Кад сам питао да није ту полумесец због урока сваки ми је рекао да није, већ да је ту само као шара да би копча била лепша. На њој је првобитни значај полумесеца потпуно пренебрегнут. За многе стилизоване металне фигуре на коњском прибору које сад служе само као украс, тек дубљим размишљањем и разгледањем може се назрети да су потекле од хамајлија. Понеке шаре на везовима, плетиву, тканинама, на крчазима, ибрицима, сановима, тепсијама, колима, кућама и другим предметима и њихови делови и сад носе иста имена која су носиле док су нестилизиране биле на хамајлијама, али већ мало или нимало не личе на своје праобрасце. Дубљим испитивањем односа између хамајлија и декоративних шара у нашој земљи сигурно ће се доћи до лепих података за упознавање развитка наше орнаментике.

Верске хамајлије

Верске хамајлије, као што сам раније рекао, примали су Турци од Арабљана заједно са муслиманском вером. Колико се из мршавих података о хамајлијама у Арабљана у време пре појаве хришћанства може назрети, вели један добар познавалац арабљанске културе, оне су грађене од камена, дрвета и, вероватно, од костију, и биле су без нат-

¹⁾ E. Westermarck, *Ritual and Belief*, I, стр. 475.

писа.¹⁾ То су биле дакле народне хамајлије. Пагански Арабљани за првих шест векова по Христу градили су хамајлије као и њихови претци, али су постепено за њих везивали идеје које су позајмљене од Јевреја, Египћана и из гностичких списа. Мухамед је санкционисао овакве позајмице, само их је прилагодио своме учењу. Тако је дошло до хамајлија које су потицале из религије и биле у вези с њеним прописима. Те хамајлије чине главни део муслиманских верских хамајлија. Оне се састоје из *зайиса* (*нусхе*) које пишу свештена лица и које се носе као заштита. Оне су и међу охридским муслиманима главне верске амајлије.

Зайиси (*нусхе*, или како се то популарно каже, *нуске*) међу охридским муслиманима служе различитим циљевима. Због тога су различите садржине, према томе чему служе. Могу бити против урока, чини, болести, оружја, ватре и сличних зала. Пишу их дервиши и оце на хартији или их, по њиховом упуству, уписују кујунџије на металу и седефу, и носе се као заштита. Записи могу бити написани и на осушеној кошуљици у којој се дете роди. Ови записи на кошуљици служе као заштита против пушчаног зрна (*курушум хајмали*). Записи се пишу и на појединим предметима, нарочито на кућама и оружју, да би се обезбедили од злих очију.

Најобичнији запис против урока у Охриду је реч *Машала* (Шта Бог хоће). Пише се на седефној или металној плочици и веша се деци на капе или о врат или о десном рамену,²⁾ или се напише на кући или чему другом што се жели обезбедити од злих погледа.

Један специјалан запис чине имена седморице спавача у пећини,³⁾ која се у муслиманском свету „записују на зградама као заштита противу ватре и на сабљама да би се обезбедиле од ломљења“. „У Египту им се имена записују на чашама и сановима“. ⁴⁾ У Охриду су ми казивали да се имена седморице спавача и данас записују на хартијама које се носе као амајлије противу несанице, злих очију и других болести, или се бацају у пожар да се лакше угаси. На једном јатагану у радњи Хаки Исе, продавца старих уметничких предмета у Охриду, налази се нацртана марка (*дамка*) на којој су имена седморице спавача у пећини (сл. 20).⁵⁾ Она су ту, рекли су ми, да јатаган не би био уречен.

Остали записи садрже стихове из Корана или молитве или мађичке формуле. Пишу се на подужим комадићима хартије који се савијају у облику троугла, умотавају у увоштено платно, мушему или кожу (сл. 17), међу у крпице од платна или коже, или се стављају у металне кутијице и носе о врату, под мишком или око руке изнад лакта.

1) E. A. Wallis Budge, стр. 33.

2) Види и Гл. Елезовића *Речник косовско-меџохиског дијалекта* I. код *Машала*.

3) *Коран*, гл. 18. Види приповетку о седморици спавача у *Дооајку* овом чланку.

4) F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, vol. I, London 1929, стр. 313.

5) Види и Гл. Елезовића, *Дервишки редови муслимански*, Скопље 1926, стр. 72.

У многим земљама носе се хамајлије у кутијама од драгих метала или у малим кесама од свиле, лана, чохе или коже. Ово се чини на првом месту с тога да би биле заштићене од повреде и прљања, а затим да би биле склоњене од погледа злих бића и од погледа људи и жена који имају зле очи¹⁾. У Охриду се записи увијају у увоштено платно, мушему или кожу, па се тако увијени ушивају у крпице од платна или кожу, или се међу (нарочито то чине имућнији људи) у нарочито за то начињене сребрне или месингане кутијице које граде кујунџије. Као разлог за такво скривање записа наводи се да се ничим споља не би могле оскрнавити.

Металне кутијице у којима се у Охриду носе записи различитог су облика, па према томе имају различита имена. Ту су:

1) *Махфаза* или *хајмали махфаза* или просто *хајмалија*. То је троугласта метална кутијица (сл. 21—24) са ланчићем, удешена да се носи о врат или под мишку. У њу се меће запис против урока који пишују дервиши и оце и увијају у увоштено платно или мушему (сл. 25). Садржина једног таквог записа од урока види се на слици 26.

Ове се троугласте кутије, као што рекох, зову и просто хамајлије. И ако се то у Охриду изриком не тврди, изгледа да и оне служе, ако не баш као потпуне хамајлије, а оно као важан њихов саставни део. То се види из тога што се и оне зову хамајлијама, а сем тога оне су ишаране фигурама предмета који служе као хамајлија: полумесец, двоструки троугао (налик на Солумуново слово) (сл. 23), окца од камења или рељефа. Најзад, још једна околност упућује на то. У областима око Средоземног Мора, у Арабији и Индији сам троугао се употребљава као хамајлија. Један путник из почетка XVIII века казује да Турци и Арабљани завијају писане хамајлије у хартију, троугласто савијену, и стављају их у кожну кесу истога облика и вешају коњима око врата да би омели утицај злих очију. Други путник из друге половине XIX века нашао је у једном селу у Хеџи троугласте знаке на уличним капијама, често нацртане црвеним окером или угљеном, са стихом из Корана над њима. У Тунису народ штити своје коње и мазге вешањем око њиховог врата хамајлије која се састоји из два мала троугласта јастучића од кадифе или од штофа, украшена металом и привезана врцом која се свршава чвором или китком отворене боје. Двоструки троугао (сл. 27) који чини шестокраку звезду врло је популарна заштита у Северној Африци, Сирији и Палестини. Њиме муслимани обележавају своје куће.²⁾

У Охриду ми нико није знао објаснити зашто се записи савијају у махфазе граде у облику троугла. Они су знали само за једно објашњење које је Охрићанима и Стружанима дао стари свештеник из Струге, папа Јосиф. Папа Јосиф био је свештеник у Струги, а у исто време и кујунџија, па је између осталог израђивао и металне кутијице у којима

¹⁾ E. A. Walis Budge, стр. 28.

²⁾ E. Westermarck, *Pagan Survivals in Mohamedan Civilisation*, стр. 51.

се носе записи. Он је, кажу, једном упитао некакво оцу који је писао записе зашто се записи савијају у облику троугла. Како оца није знао, папа Јосиф му је овако објаснио: прво хоше (угао) значи: *Бир Алах беним* (Ја сам један Бог); друго хоше: *Бенден башка Алах јокшур* (Другога Бога нема осим мене); а треће: *Хакикајими кимсе билмез* (Нико не зна шта сам ја у истини). Из истих разлога се и махфазе граде троугласто. Папа Јосиф је јамачно ово објашњење чуо од каквог дервиша или оца. Но било да је оно тачно или не, тек и оно указује на то да троугласти облик записа и махфазе има некакву улогу у заштитној моћи хамајлије.

2) *Пазванџ* (од персијског *базу* — мишица и *бенџ* — веза). То је метална кутијица у коју се меће запис и која се привезује кајишем око мишице леве руке изнад лакта. Зове се још и *куршум хајмали*, јер се носи и као одбрана од куршума (пушчаног зрна).

3) *Енаме*. То је четвртаста метална кутија, велика као дуванска кутија или и нешто већа, врло налик на *везме*, то јест на металну кутију у којој се држи крпа умочена у петролеум или зејтин па се њоме чисте или подмазују пушке и пиштољи. У енаме се међу записи, молитве или читав Коран.¹⁾ Енаме се носи испод десне мишке. Носили су је борци, гавази, чувари села и поља и други који имају везе са оружјем да их чува у борби.

Осим записа и молитава у муслиманском свету сматрају се као заштита која је у вези са вером и земља, прашина или песак са гробова светих људи и носе се ушивене у крпице као хамајлија. Кроз многе векове су посетиоци Меке, родног места пророка Мухамеда, узимали из џамије по мало прашине коју су метали у мале кесице и носили око врата. Лађари на Нилу, изнад другог водопада, везују у кесице прашину са гроба Кубах Идрис, чувеног шејха, верујући да ће им то помоћи да срећно пређу преко водопада. Кад је Бац био у манастиру Раббана Хормизда у Алкошу видео је људе где гребу земље са пода близу светитељавог гроба и носе са собом у кесицама и кутијицама као заштиту против опасности у пустињи.²⁾ И у Охриду се носи земља као хамајлија. То је земља коју доносе хаџије из Меке и Медине, па се чува по

¹⁾ Бедуинске девојчице имају као хамајлије мале књижице четири сантиметра дуге и четири до пет сантиметара широке у којима су молитве. Ове се хамајлије врло цене и носе се у златним или сребрним кутијама као брошеви (В. Carra de Vaux, *Encyclopédie de l' Islam* код *Hamail*). Арабљани сматрају читав Коран као врло моћну хамајлију и многи од њих никад не путују без њега. У новије доба граде се фотолитографским путем миниатурни примерци Корана и затварају се у мале металне кутије у којима је с једне стране причвршћено мало сочиво за увељичавање ситнога текста и помоћу кога може путник да чита омињене главе из Корана спрам светлости од ватре (Е. А. Wallis Budge, стр. 53). И у нашим народним песмима се помиње Коран као амајлија: „И кадија од Диздаревића, у кога је *ћишай хамајлија*“ (Вук С. Караџић, *С. н. њесме*, књ. VI, стр. 400).

²⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 78—79.

кућама и кад затреба меће у крпице и носи. Понекад се као хамајлија употребљава и земља са гробова шехова. У Охриду узимају земље са гроба месне халветијске текије и Турци и Цигани и носе као хамајлију. Сем тога неки ту земљу мећу у воду и пију да би били заштићени од урока и свију других болести, а жене да би лакше рађале. Цигани помешају од ове земље са црним бибером, белим луком и чурек оти, па ту мешавину носе као амајлију против свију болести.

*

У исламском свету и прстен може бити хамајлија. Његова моћ као хамајлије била је позната међу источним народима врло рано.¹⁾ И муслимани у Охриду употребљавају прстен као хамајлију. Он је међу њима нека мешавина народне и верске амајлије, јер му снага лежи с једне стране у камењу које је у њега уметнуто и које има мајичку моћ, а с друге у слици Солумуновог слова или у запису који је урезан на камену. На једном сребрном прстену, на широкој плочици нашао сам велики запис (сл. 28) чија су слова изврнуто урезана, те му је отисак нормалан запис. По мишљењу тамошњих познавалаца ствари отисак са њега посио се као запис.

*

Хамајлија се нипошто не сме обесветити. Због тога се завија у увоштену крпу или у мушему да до ње не би допрла никаква нечистоћа. Јамачно да би била заштићена од спољних утицаја и скрнављења на увоштеној крпи или на мушеми ваља увек да је насликано Солумуново слово (Мухр-и Сулејман) (сл. 17, 25).

Кад ко умре амајлија му се скине, па се заједно са кутијицом може дати коме другом да је носи из истих разлога и са истом задаћом са којом ју је носио и умрли. Ако не то, онда се из кутијице извади запис па се закопа на каквом чистом месту, или се изгори, па се пепео метне у чисту боцу која се запечати и баци у језеро, да је не би ко оскрнавио. Кутијица пак може служити за стављање у њу новог записа за друге људе.

Лечење болести од урока

О лечењу болести које долазе од урока ја сам мало сазнао. Колико се из онога што сам о томе забележио може разабрати сва лечења се могу поделити у две врсте: у *народна* и у *верска лечења*.

У народна лечења спадају различита бајања, која врше старије жене, и мајичке радње, које врши или родбина или страни људи. О бајањима које врше старије жене ја на жалост ништа нисам могао сазнати. Од мајичких радњи забележио сам следеће:

Ако се дете разболи од урока његова мати треба да узме, у петак, пре подне, воде са седам бунара, па у њу да умочи прсте четрдесет

¹⁾ Е. А. Wallis Budge, стр. 291—305.

и једно око, то јест двадесет људи и једна мачка (!). Том водом треба мати да умије дете и да га обрише скутом од своје сукње.

Још се деца од урока овако лече: Узме се у петак костур од лисичје главе, па се метне у решето и преко ње се кроз решето дете прелије млаком водом.¹⁾

О лечењу уреченог коња имам овај податак: Пре балканског рата отидне један Охриђанин у Куманово да купује коње. Купивши неколико коња пође у Охрид и успут застане да заноћи на једној ливади. Туда прође неки човек и врло му се допадне један коњ, па не рекавши Машала запита Охриђанина пошто би му га продао. Охриђанин му рекне цену, али се њему цена учини врло велика те отидне без даљег погађања. После кратког времена спадне болест онога коња; нити пасе, нити пије, већ се само зноји. Купац га је био урекао. У то наиђе некакав Влах (Цинцарин), па видевши како се коњ мучи рече Охриђанину да скине један опанак и да се у њега помокри. Охриђанин га послуша, а Влах узме три четири врсте суве и сирове траве и замочи их у опанак. После тога рече Охриђанину да погледа на другу страну, а он узме опанак, пошкропи један део мокраће на коња, а другу на Охриђанина и оде. После неколико минута коњ је оздравио.

У верска лечења спадају молитве које болесницима од урока читају дервиши и хоџе. Често муслимани траже да им читају молитве и православни свештеници, или ради молитве воде болеснике у манастир Светог Наума. Исто тако и обратно и хришћани траже помоћи у молитвама дервиша и оца.

Молитве су добро средство противу болести од злих очију не само код људи него и код стоке. Пре једно тридесетак година Пашал ага из Охрида прода касапима око сто и педесет јагањаца, под условом да их он и даље чува, а они да узимају од њега по онолико јагањаца колико им кад затреба за клање. Кад су узели првих десет јагањаца и кад су их поклали нашли су да им је месо црно. Јаве то Пашал аги и он се врло зачуди. После тога узму касапи других десет јагањаца, покољу и њих и опет нађу да им је месо црно. Сад се касапи досете да је јагање морао неко урећи, па замоле Пашал агу да им допусти да позову попа да јагањцима пеје (чита молитву) против урока. Он им допусти, пон прочита молитву, и од тада је месо било као што треба.

У верска лечења спада и ношење записа које болесницима од урока пишу дервиши и оџе. Ови записи носе се исто онако као и записи који штите од урока. Записе противу болести од урока траже од дервиша и оџе и хришћани. Ређи су случајеви да муслимани траже помоћи у записима хришћанских свештеника.²⁾

¹⁾ У Левчу и Темнићу кад ко болује од грознице „треба га окупати у води у којој је потопљена лисичја лубања коју нарочито за то многе бабе чувају“ (Ст. М. Мијатовић, *С. Е. Зборник*, књ. XIII, стр. 240).

²⁾ За многе напомене у овоме чланку, нарочито за напомене у погледу источних језика, ја сам врло захваљан љубазности колеге Г. Д-ра Фехима Бајрактаревића.

Додатак

Седам спавача

(Види страну 24)

Био један цар који се звао Дикјанос. Живео је у граду који се звао Ефесос који се сад зове Тарсос. Дикјанос није веровао у Бога, већ је био начинио кип (*џуш*) и њему се молио. Имао је шест везира који су били Грци (Рум) и који су се звали: Јемлиха, Мексалина, Меслина, Мернуш, Дебернуш и Шазнуш. Прва тројица седела су десно од цара, а друга тројица лево. Везири су веровали у Бога и прспирали су се са царем о правој вери. Цар се због тога наљути на њих и хтеде их погубити, али они побегну у једну планину. Ту нађу једног чобанина који се звао Ђефештатајуш. Он им даде хлеба да ручају. После ручка они се крсну даље. Са њима пође и чобанин и његов пас који се звао Китмир. Идући тако они дођу у једну планину која се зове Реским. У планини нађу једну пећину, па се склопе у њу, помоле се Богу да не падну у руке цара Дикјаноса и легну да спавају. Са њима је спавао и пас.

Тако су у тој пећини годинама спавали, само су се сваке године онога дана кад се вари *ашура* (*ашура ђуни* — дан ашуре)¹⁾ превртали с једне стране на другу. За време спавања нити су шта осећали нити опајали, и ако су им очи непрестано биле отворене. На послетку се пробуде. Кад су легли било је подне, кад су се пробудили била је индија. Питали су се колико су спавали. Неки су говорили да су спавали дан и ноћ, неки да су спавали дуже, али нико није знао колико. Како су им нокти и коса били врло нарастали они закључе да су морали спавати врло дуго. Најзад Мексалина који је био *рес* (старешина, председник) нареди Јемлихи да иде у варош да купи хлеба и других потреба. Он узме једну пару на којој је било име цара Дикјаноса, па се упуту у варош. Ту сврати у једну фурунџиницу, узме хлеба и пружи новац фурунџији. Фурунџија погледа новац и виде да је стар, па помисли да је Јемлиха ископао негде старих новца, пријави га власти. У то време владао је у тој вароши цар Бидрос који је веровао у Бога и који је баш тада држао *меџлис* у коме се говорило да ли после смрти иде на онај свет само душа или и душа и тело. Цар је био мишљења да иду и душа и тело, а чланови меџлиса да иде само душа. Усред овог разговора пријавише Јемлиху. Цар га упита каква му је то пара, и он исприча све како је и шта је било. На то се цар и меџлис упутнише оној пећини да виде остале спаваче. Кад спавачи потврдише Јемлихине речи, цару би мило што су примером показали да на онај свет иду и душа и тело.

После овога спавачи замоле Бога да умру. Бог им услиша молитву и они умру, а цар им код пећине сагради турбе и џамију, а на једном камену записа њихова имена да им се не изгуби успомена. Имена седморице спавача и данас оце и дервиши записују на записима (*нусхама*) који се носе као амајлија противу несанице, злих очију и других болести или се бацају у пожар да се лакше угаси. Заједнички гроб седморице спавача зове се *Есаби Ђеф* (Асхаби Кеф — Гроб друштва из пећине).

Забележено у Охриду 20 јула 1934, од оце Ибрахима еф. Галби.²⁾

Тих. Р. Ђорђевић.

Zusammenfassung. — *Böser Blick im Aberglauben der Muselmanen in Ochrid.* Der Verfasser hat im Juli 1934 einige Angaben über den Aberglauben an böse Blicke unter den Muselmanen in Ochrid verzeichnet. Er fand, daß unter ihnen der Aberglaube an böse Blicke sehr verbreitet ist und daß ihnen ein so fester Aberglaube hauptsächlich von den Arabern kam, bei denen der Aberglaube an böse Blicke sehr eingewurzelt

1) *Ашура ђуни* је десети дан месеца *мухарема*. То је дан кад је *Ну* (Ноје) изашао на суву земљу.

2) О приповестци о седморици спавача у пећини види: J. Bolte und G. Polivka, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Bd. III, стр. 460 и Bd. IV, стр. 476; F. W. Hasluck *Christianity and Islam under the Sultans*, vol. I, London 1929, стр. 309—319.

ist. Nach dieser Feststellung spricht der Verfasser vom Berufen mit den Blicken und vom Berufen mit bösen Blicken in Verbindung mit bösen Worten, ferner davon, wer berufen kann (Menschen, Tiere), wer und was beruft werden kann (Menschen, Tiere, Gegenstände, Arbeit) von den schlimmen Folgen der Berufen, davon wer und was sich nicht berufen lässt, vom Schutz vor bösen Blicken (Verstecken, Zaubermittel, vorbeugende Worte, Abwenden des bösen Blickes nach einer anderen Seite). Besondere Aufmerksamkeit wendete er auf Amulette als Schutz vor bösen Blicken. Er fand, daß die Amulette der Muselmanen aus Ochrid in zwei Gruppen eingeteilt werden können: in volkstümliche und religiöse. Die volkstümlichen Amulette stammen aus alter türkischer Zeit oder dem Einfluß von Völkern, mit denen die Türken in Berührung kamen. Sie zerfallen in: mineralische (Salmiak, Asphalt, Edelsteine); pflanzliche (Knoblauch, Tannenzapfen); tierische (Wolfszahn, die Hauer des Ebers, die Schmauze des Igels, die Pfote des Maulwurfs, der Stachel des Skorpions, Augen, Halbmond, menschliche Hand). Religiöse Amulette stammen aus der islamischen Religion und sind von den Arabern angenommen. Dazu gehören die Inschriften und die Erde von den Gräbern heiliger Leute. Zuletzt hat der Verfasser einige Worte über das Heilen von Krankheiten verzeichnet, welche von bösen Blicken kommen. Das Heilen ist volkstümlich (Zaubersprüche, magische Handlungen) und religiös (Gebete, Inschriften).

Урок — уручовајне

(Из околине Ђевђелије)

.....да не гу урочат лоши очи.

.....да не ми е уд око.

.....машалах (турска реч: да му није урока).

Наш народ верује да је урок нека натприродна сила, нека тајна и позитивна моћ, која постоји и дела и противу воље особе у којој се налази.

Страх од ове тајанствене и разоравајуће мистичне силе, која је у стању у једном тренутку, или после извесног времена, али никад дуже од двадесет и четири часа, да скрха здравог дечка, лепу девојку, јаког јунца итд., проузроковао је велики број тајанствених одбранбених обреда и знакова, с вером и поузданом надом да се њима отклања и спречава дејство ове мистичне силе, која тајанствено делује из плавих, жмиркавих очију какве погрбљене бабе.

Обично се каже да само некултурни и непросвећени људи верују у моћ урока. Ипак, ко зна? Можда ова сила није још научно констатована, јер људска природа никада неће бити потпуно расветљена и проучена. Она је тајна и увек загонетна. Али се намеће питање: Како то да се о уроку верује на целој земљиној кугли? Иста ова веровања налазимо код Француза као и код Немаца. Гете у своме делу „Идеје“ спомиње, макар и узгред, нешто о уроку и, шта више, наводи противу урока оне исте превентивне мере које и наш народ у овом крају познаје и примењује.

Код нашег народа је веровање у урок распрострањено на све стране. Бавећи се летос у бањи Добрњи, уочио сам у околним селима неке ствари, које се потпуно поклапају са обичајима на југу. Једног дана сам отишао на Козјак, северно од Добрње. У једном воћњаку сам наишао на једну старицу где седи са дечком од својих 16 година. Дечко је крпио црним концем своје црне панталоне. Сетих се веровања код нас, да је противу урока добро црну материју крпити белим концем, те упитам дечка да ли је добро да се ова подеротина закрпи белим концем. Дечко је слегао раменима, док ће ми старица одговорити да је то „добро за децу, да их *где очи* не устрељају“. „То се некад радило по селима“, рече ми старица, „али сада је заборављено и једва ја памтим“.

Народ на Југу верује у урок као у неку тајну али позитивну силу. У околини Ђевђелије се именују људи и жене, и живи и мртви, који су имали или имају зле очи — „лоши очи“, као и случајеве свима познате, који су се десили раније или у најскорије време.

По народном веровању урок може дејствовати у свима правцима где су живот, снага, лепота, корист итд. Од урока могу настрадати и људи и стока. Једном речју, све што је живо и све што је племенито.

Поред људи и стоке могу се урећи усеви, дрвеће и др. — дакле све што расте и све што се множи. Од људи се не могу урећи: свештеник и калуђер као божји људи, затим људи преко 40 година и „прајасане“ жене, тј. жене које су изгубиле менструацију. Исто се тако не могу урећи клисар и пратогир (поклисар и биров) макар били и млађи од 40 година. Урок не може да дејствује ни на децу која су „анагносана“ (грчка реч: чтец), тј. којима је владика дао благослов и постригао их, те могу у свако доба и увек улазити у олтар и помагати свештенику када служи службу Божју.

Од стоке се не могу урећи: магарца, мазга и коза, затим пseto и мачка. За магарца и мазгу се верује да су од Бога већ проклети, те због тога и урок на њих нема дејства. За козу, пseto и мачку нисам наишао на објашњења, али свакако и за њих постоји слично веровање. Јер, као што људи, када јако грми, од себе удаљавају магарца и мазгу, бојећи се да их не „тресне“ (удари) гром (верују да њихова длака привлачи гром), исто тако терају од себе пseto и мачку. Уколико мачка и пseto имају дуже репове, верује се да су утолико опаснији.

Рекли смо да се могу урећи и усеви. Узабрани усеви и воће не подлежу урочној сили, али неузабрани, док су још на њиви или дрвету, могу. У овом случају се дејство не осети тако брзо као код живих створова, али користи од њих домаћин неће имати. Десиће се ма шта: роса, град или која друга елементарна сила ће их уништити тако да користи од њих неће бити.

Једном речју, изузимајући напред наведене примере, по народном веровању *урок дејствује на мајџерију која је у крајњом или дужем времену подложна квару*. Земља, незасејана њива, камен, неплодно дрво и томе слично не могу се урећи, јер се њиховом променом и кваром никоме не наноси никаква штета, пошто нису у директној вези са живим створом, преко чијег се квара (штете) утиче на живо биће — сопственика. Али се радња (напредак), занат, посао и томе слично могу да урскну. Због тога се у многим радњама, у целој Јужној Србији, поред обешене потковице, за коју се држи да доноси срећу, види и главица или цела низа бела лука, за који верују да је најјачи чувар против урока. Из ових разлога, често пута кад разговарате са неком женом о њеном детету, она ће неприметно, па можда и без везе, као да за себе говори, споменути бели лукац, и човек се зачуди, кад чује ову реч, па се пита какву везу бели лукац има са разговором. Ако

неупућен човек случајно и запита што је поменут бели лукац, жена ће му не гледајући га, поновити: „Ја, така ми дујде...“ Али ће и после тога, макар и у себи, опет поновити речи: „Лук, лук, уф очте да ти стоје...“

Народ, дакле, верује да зле очи (урок) могу првобитно стање знатно да измене или предмет сасвим да униште, тј. лепо и здраво дете да се напрасно разболи или умре; млечна крава да сасвим пресуши; стеона крава, ждревна кобила, биволица итд. да изјалове; воћка да се осуши или одбаци плод; усев да прегори итд.

Али, да би се сачувао од урока, народ је изумео разне превентивне мере: нишане, белеге, радње, обећања итд. које ћемо овде побројати. Има нишана и белега који се морају видно носити да сваком падну у очи, и да се сваки сети да је то *заштитни* знак противу урока. Јер, ако се тај знак, ако не цео, а оно бар један и најмањи његов део не види, он нема снаге да заустави и одбије моћ урока. Ово важи махом за амајлије које се обично носе обешене о врату или испод пазуха. Пошто се врвца, о коју је окачена амајлија, никад не скида, то се она услед дуге употребе сама од себе распадне и искида и нишан губи од свога дејства. Тада се замењује новим. Због тога многи место врвце од обичне, памучне, пређе, праве врвце од коже.

Противу урока се носе и употребљавају :

1. *Амајлија (ајмалија)*. Амајлију не може сваки да гради. Њу може начинити само онај коме је то остало у наслеђе од оца или деде. Може је записати само мушкарац, коме су се у сну јавили Иса Пејгамбер (Исус Христос), Мерим Ана (св. Марија), Азрет Али (св. Илија) и обећали му помоћ у овом послу. Нико не памти да је икад која жена хришћанка, муслиманка или Циганка писала амајлије. Амајлија се записује у највећој тајности; присутан је само онај коме се намењује у циљу коришћења или заштите, и оца или свештеник који записују амајлију. Ако је лице у чију се корист пише амајлија малолетно, онда га замењују отац, мајка или који други члан породице, али само онај који је у првом степену сродства.

Амајлија се не пише уочи празника или на сам дан празника, мухамеданског или хришћанског, него најчешће уторником и средом, и то зором или после првих петла — ноћу.

Амајлија има две врсте: 1) амајлије које носи стално онај за кога су написане, и 2) амајлије које се употребљавају у одређеном року, те им се траг уништава. Ово су тзв. здравствене амајлије (ради лечења). Пошто се амајлија напише на хартији и донесе кући, онај коме је намењена спусти је у чашу с водом, где остане три дана. Сваки дан, пре сунчева изласка, хартија се прстима три пута преврне и изгужва, тако да се трећег дана сасвим распадне. Због тога се амајлије и не пишу на финој и крутој хартији, него обично на оној за увијање шамија. Трећег дана, кад се хартија сасвим распала, попије се заједно с водом. Овакве

амајлије се употребљавају у случајевима кад се неко придигне после дуге болести од урока. Ово се чини да га понова неби урекли.

Прва врста амајлија, које служе као стални *заштитни знак*, као предохрана противу злих очију, још у тренутку писања се пресавија у облику равностраног троугла, чије стране износе око 4 см., па се тај троугао стави у кожну, лаковану, троуглу кесицу и ушије се са свих страна концем провученим кроз восак. Да би ова кесица била трајнија, начини јој се врвца од коже, која се такође провуче кроз восак. Неки и рубове (шав) намажу воском, да се све рупице од игле затворе.

Тако спремљена амајлија се донесе кући, па ако је намењена малом детету, стави му се на врат приликом спавања, пазећи да се оно не пробуди. Сутрадан мајка, или онај члан породице који је амајлију набавио, саопштава детету да му ју је у току ноћи донео Бог и препоручио му да је стално носи и чува, ако хоће увек да буде здраво. Детету се још препоручује, да се њоме не игра и да је не показује никоме. Од тога тренутка је амајлија за дете светиња, коју мора добро да чува и да пази да је не увреди, јер му се она може и светити.

Ако се амајлија случајно изгуби, нико за живу главу туђу амајлију голом руком неће да пипне. Чувају се ње као змије. Обично је у овом случају старији човек штапом или неким прутом одбаци поред пута у неку рупу или на неко место „дека чувечје ноге не газе“. Верује се, да ће се оное, ко изгубљену амајлију руком пипне или је ногом згази, рука одузети или ће га спопасти болест (ране, падавица итд.) од које се никада неће излечити. Не подиже је са земље ни онај коме је пре тога припадала.

2. *Криво или глава од слепог миша*. Ови се белези не стављају у кожне већ се ушивају у троугласте платнене кесице, опет у облику амајлије, са обичном памучном врвцом. И врвцу и платно за ову кесицу намажу воском. Верује се, као што слепи миш дању не може ништа да види, да исто тако ни урокљиве очи не могу видети и урећи носиоца ових предмета.

3. *Јаје од видре*. И оно се ушива у кесицу у облику амајлије. Верује се да је врло тешко убити видру и доћи до њених јаја. Јер, кажу, чим видру погоде пушком, или је ухвати у кљусу, она сама поједе своја јаја. Верује се да од свих животиња видра има најоштрији вид, којим је у стању рибу у води да „следи“ и да је се дочепа. Носећи уза се видрино јаје, или макар један делић од њега, човек је у стању да „следи“ урокљиву личност и да тако буде поништена и сила урокљивих очију. Једно видрино јаје продаје се по 200 до 400 динара. Видрино месо се не баца, него се посоли и осуши, па се чува. Кад се појави болест међу овцама, нека врста срдоболе, ово се суво месо истуца и помеша с јармом па се даје овцама као лек. Браћа Чугунцалијевићи су ме уверавали да су овим леком неколико година узастопце спасавали своја стада оваца, док су живели на обали Арцанског Језера.

4. *Чмар од дивљег вејра*. Чмар се отсече у виду прстена, па се тако и обавије платном и прошије. Овај се „прстен“ не носи уза се, него се чува код куће и има „опште дејство“, тј. њиме се могу служити сви укућани, и то на овај начин. Пре него ће изићи неки члан из куће, узме овај прстен, и са кућнег прага кроз њега погледа на све стране. Том приликом каже: „Бастретут¹⁾ на сите да им се фате“. Овим се мисли да је ускраћена моћ свима лицима која су имала ма какву рђаву намеру противу дотичног члана, а осујећује се и моћ урокљивог лица, ако га сретну.

5. *Кошуљица новорођенчета*. Деси се да се дете роди у мехуру који се зове *кошуљица*.²⁾ Овај мехур се чува као реликвија. Да би кошуљица добила заштитну моћ, треба шест недеља да буде у цркви, у олтару, и то на столу на коме свештеник служи. Може свештеник и да не зна за ово. Ако је црквењак поуздан човек, ствар се њему поверава. Он кошуљицу сакрије и остави испод часне трпезе, где стоји шест недеља. Деси се да мишеви поједу кошуљицу, и онда тешко црквењаку. Нико му не верује да је кошуљице нестало, односно да су је мишеви појели, него држе да ју је он за себе узео. Ако кошуљица остане и понова се врати сопственику, онда се она подели на делиће и сваки члан породице ушије тај делић у своју хаљину, коју носи сваки дан. Овај нишан особито много значи за правог сопственика, тј. за дете које се у тој кошуљци родило, јер се верује, да је још пре порођаја оно овим мехуром заштићено од урока и других „лоших работи“.

Сви се ови нишани — белези махом носе полусакривени, али има белега и превентивних знакова, који се носе јавно, а то су:

1. *Близнак трн*. У околини Ђевђелије расте црни трн (*Paliurus aculeatus* L.), врло чврстог дрвета, али без правог стабла, него све у виду изданака. Лишће му је јајастог облика, има ситне жућкасте цветиће поређане у ресице и даје испрва меснат плод, у виду двадесетпетпарца, са семенком испупченом у средини. Деси се да се два изданка још из земље споје, те расту и даље заједно као два уздуж спојена прута. Овако спојени изданци зову се „близнаци“. Кад се наиђе на такав трн, суботом, пре сунчева изласка, отсече се и донесе кући, стави се на кров и ту остане шест недеља. После тога исече се на комаде у дужини од 3 см., сваки се комад пробуши, протне се врвца и обеси се детету о врат. Овако удешен трн служи као превентивни знак противу урока. Само овај знак не сме да се крије, него се носи јавно.

2. *Цало или бела пара*. Ово је старински сребрн новац хришћанског порекла, у величини сребрног динара, али мање тежине. Исто тако може да се употреби старински сребрн новац и турског порекла. „Цало“ пара се носи о врату сама или на једној врвци са близнак трном.

¹⁾ Бастрет, турска реч = намера, мисао, у рђавом смислу и жељн.

²⁾ Тако се дете сматра за срећно.

3. *Заманска ѓара*. Ово су ситне, меке, старинске сребрне парице, турског порекла. И њих носе или са близнак трном или са којим „цалом“.

4. *Злајна заманска ѓара*. Има их врло старих, још из доба Константина Великог, са ликовима и грчким или латинским натписима, а има их и скоријег датума са турским натписима. Радије носе ове прве, и све их од реда зову „кустадинуви пари“. У последње време овај је новац све ређи, јер су га покупували разни агенти и однели из овог краја.

Новац монетарног система не носи се противу урока па иако је сребрн или златан. Носи се једино као украс. Ни старински бронзани новац не носи се противу урока, јер није „чист“.

5. *Сребрин крст*. Има их разних врста: простих, једноставних и дуплих—шупљих изнутра. Дупли крстови могу се отворати па се унутра ставља и чува „тимикшило“ — ситан делић дрвета са Христовог распећа. Они се носе на сребрном ланцу. И сребрн крст се сматра као најпоузданије превентивно средство противу урока. Али крстове могу носити само деца и то док не ступе у доба пубертета. После тога је грехота носити сребрн крст о врату. Сребрн крст служи не само као превентивно средство, него може и да лечи од урока.

„Урочено“ дете се познаје по томе што једнако зева, зарумени се у лицу, клоне му глава и боли га. Нераздвојни је знак и повраћање. Чим се ово примети, донесе се свежа вода са чесме, налије се у чашу, посади се дете поред чаше, или, ако је већ легло, принесе се чаша поред постеље, узме се сребрн крст, прекрсти се прво лице, које ово ради, па се крстом дотакне чаша горе, при отвору, трипут унакрст, и спусти се крст у воду. Том приликом се „потсмукне“, тј. заокругле се обе усне и увлачећи ваздух у себе, чује се један слаб писак. Како дупли крст није херметички затворен, то вода улази унутра, и услед тога избијају ситни клобуци. Ако тих клобукова има више, и ако се око крста у води нанижу ситни клобучићи као капљице росе, значи да је дете урочено. То се одмах констатује и саопштава осталим присутнима, и онда се нагађа које је лице могло то учинити, размишљајући при томе где се дете играло, ко је туда прошао итд. Крст се одмах извуче из воде и његов се доњи крај стави болеснику у уста, да повуче мало воде из њега. После тога се болеснику даје да из чаше попије три гутљаја а иопрска се истом водом по лицу. Ову воду и даље чувају, па ако болесник ожедни, дају му да пије. Ово је иначе „света водица“ и не сме се просипати где било.

6. *Дамка на челу*. Када се дете придигне од болести, обично је бледо, малаксало и изнемогло, али ипак воли да изиђе у село и да се игра са децом. Такво дете свима пада у очи, те га и нехотице сваки загледа. Народ верује да је у таквом случају најлакше да се дете урекне. Поред раније споменутих знакова, које дете у овом случају видно носи, да би било још више заштићено од урока и да свакоме одмах падне у очи, на челу му се начини црна дамка од катрана. Ова је тачка тако упад-

љива, да се свако сети због чега је утиснута. Дамка остаје док се сама не изгуби. Ако се дамка нарочито скине, опасно је по дечји живот.

7. *Овнујска глава у шемељу куће.* Да се не урекне кућа и домаћин који јегради, приликом копања темеља и спуштања камења у темељ у источном хошку се узиђује овнујска глава (може и јагњећа али да не буде женско). Ован или јагње морају се заклати на самом темељу, да би крв потекла и у темељ. Неки ово сматрају као жртву духовима, ако их је ту било, да би се после овога удаљили и да неби чинили сметње и квара кући и укућанима. Неки узиђују и петлову главу.

8. *Породиљи* се одмах после порођаја прикачује на главу сребрна или златна игла у виду петлића. Ако тога нема, може се прикачити и златан старински новац, али тако да јој стоји изнад чела, и да га сваки може видети. Неки породиљи вешају златан новац о врат. Ређе се употребљава сребрн новац „цало“, и том се приликом пази да „цало“ буде бар с ликом кога свеца.

Породиљина глава увек мора да буде повезана лепом и новом шамијом или свиленом марамом — „кавраком“, да јој коса не пада преко чела или ушију. Не сме бити ни забрађена, него цело лице да јој буде непокривено — знак радости.

Новорођенчету се такође противу урока на капицу пришива златан новац и близнак трн на црвеној врвци. Сребрн крст стоји шест недеља поред новорођенчетова и породиљина узглавља, или је обешен на зиду изнад породиљине постеље. После сваке посете страних лица, особито ако је неко много гледао породиљу или новорођенче, и том је приликом казао како породиља лепо изгледа или како је лепо и напредно новорођенче, „мије“ се сребрн крст, умије се том водом породиља и дете, а на место где је дотична особа седела стави се главица бела лука.

9. *Породиљино млеко.* Ако посетилац у разговору породиљу запита да ли има млека, или јој нагласи да има довољно млека, да се оно неби урекло „баје се“. Баје најстарија жена у кући или бабица. Не мора бити нарочита врачарка, јер је ово превентивна мера. Узме се лонче, или неки суд, напуни се чесменском, речном, или изворском водом (треба да је текућа вода), донесе се до породиље и постави на под. Породиља се нагне над воду да се огледа, а жена која баје откине три сламчице са асуре, на којој је седела она несмотрена особа, и спусти их у воду. Затим узме три жива жара па један за другим, пошто прво са сваким начини крст над водом, спусти их у воду говорећи: „Как' се гасе воа жив огјин, тако да и са изгасе и бастретут“ (намера, у овом случају урокљиви вид). Ово се понови трипут. После тога се породиља прекрсти, умије се овом водом по лицу и сркне три гутљаја, па се суд с водом остави да преноћи поред породиље. Сутрадан, рано зором, ова се вода проспе у чесменско корито или поток са речима: „Куту вода да тече“ (подразумева се породиљино млеко) и „пу вода да одат“ — дакле вода да однесе „рђавштине“. Затим се суд три-

пут оплакне, па се напуни свежом водом од које породиља трипут сркне, говорећи: „Ајде на лек и селемет“ (спас).

10. *Дејше* од две или три године је најинтересантније, или како народ каже „за миловајне“. Сви га задиркују и са њиме се шале. Ако се у друштву, у коме је и такво мало дете, запази особа за коју се верује да је урокљива, чим се сви гости удаље, узима се дете, положи се на леђа онде где је та особа седела, и пошто се два три пута закотрља лево-десно, подигне се па се пљуне трипут на исто место говорећи: „Лук (бели) уф очте да и стоје.“

Ако се дете после тога случајно разболи, гледа се на све могуће начине да се од хаљина особе, на коју се сумња, украде један „партал“ (парче). У суботу рано, позади куће, обично у нужнику, да нико не види, „пудкадуве“, тј. понесу жар од куће на парчету црепа и ставе украдено парче од хаљине да гори, а дете се држи тако да му дим обухвати тело испод кошуљице. После тога се цреп разбије и баци преко плота, а жишка угаси мокраћом.

11. *Појљувајши дејше, да се не урекне*. Када дете много задиркују а и оно се шали и смеје, присутни сами предузимају мере, да се дете не урекне. У том случају сви га пљују у лице,¹⁾ говорећи: „Стига бре, магаренце, шо е воја уд тебе, аха... са испумуча смијаки...“

Ако се сви не сете да га попљују, први који се сетио каже: „Доста море гу смијате... Пупљујат'го, ки гу урочте“. И наравно онда га сви пљују и сваки му каже по неку погрдну реч, као: куче, прље, магаре, убркано (прљаво) маче, цигљо (слабић), стар варкулак итд.

12. *Дејше се може урећи и кад није ирисувно*. Када мајка хвали своје дете пред другим женама, обично јој то све потврђују, па и оне понекад нешто додају, хвалећи га и износећи његове врлине и особине. Али ред је да свака жена том приликом каже: „Да не му е уд око“. Догоди се, кад се мати врати кући, да затекне своје дете да се тужи на главу или што друго, и зачас се цео разговор, пре тога вођен о детету, доведе у везу с уроком. Мати се каје што је хвалила и износила добре особине свога детета, мисли да је оно уречено, те предузима мере противу урока: „мије“ сребрн крст, свештеник му очита молитву противу злих духова и томе слично. Из тих разлога, када млада и неискусна мајка почне да хвали своје дете, друге, старије жене, јој кажу: „Ева, само ти имиш дете, па де, да са фалиш. Гулем *марлак*“) изгледала, па де, видејте, имум син... Каки ти се уроче... напкум, ки са чешиш дека не те апе (сврби) ама доцкана кји биде“. Због тога свака мајка избегава да прича о врлинама своје деце, а тако исто гледа да брзо прекине разговор, ако се он води о њеној деци.

13. *Бео конац*. Обично се пази да се старо одело крпи концем који одговара боји одела. Исто тако се пази да и закрпа буде сличне

¹⁾ Види „Идеје“ од Хајнеа. Савремена библиотека. Београд, 1930 г. стр. 49.

²⁾ Марлак — ситно, мало.

боје, ако не баш од исте тканине. Али се често пута по селима може видети да неко дете носи црну капу закрпљену белим концем. Распитивањем сам дознао да се бео конач у овом случају употребљава противу урока. Слично се радило некада и у околини бање Добрне, код Цеља.¹⁾

У околини Ђевђелије сам запазио да ово крпљење црне капе белим концем није као обично крпљење, да конач иде „зад игла“ тј. правилно, него се шије „зад игла“ и „уф очи“.

14. *Нешто старо сивавиши на себе.* Када мајка облачи дете у ново одело, неће му обући све ново, него ће му обући и нешто старо. Деца се обично противе, али тада им се каже: „Све уф ново не чине, ки та урочат“. Распитујући о овоме, добио сам ово тумачење: ако дете носи све ново, пашће у очи свима, загледаће га сваки, и десиће се неко с урокљивим очима, па ће га урећи. А овако, када има нешто и од старог одела, пашће поглед и на стару ствар, па ће се моћ урокљивих очију раздвојити.

Напред смо напоменули да се верује да од урока страда и стока. Као што има превентивних мера за заштиту човека од урокљивих очију, исто тако их има и за стоку.

1. *Крава.* Још док је крава стеона, избегава се сваки разговор о њој. Не пита се уопште кад ће се отелити или томе слично. Кад се примети да ће се крава скоро отелити, не пушта се на пашу, или, ако се то учини, води се путем где има најмање пролазника. Обично се тих дана не тимари и не чисти од балеге, да тако не би пала у очи коме од пролазника. Кад се крава отели, одмах јој се на реп привеже црвена вунена врвца. Неки јој везују црвену врвцу са амајлијом око рогова. Ово је знак да се крава скоро отелила и да се тим знаком заштићује од урока. Исто се тако и телету везује црвена врвца око врата.

Во се ређе може да урекне, док се „бик“—јунац може урећи врло лако. Ако је јунац добар борац, везују му амајлију око рогова тако да она пада на чело, да се лепо види.

Са биволицом се поступа као и са кравом.

Кобили, кад се ождреби, ништа се не везује, али ждробету се око врата ставља црвена врвца. Неки ждробету поред врвце обесе о врат и округло парче плеха (облика дводинарке), а неки му ставе зуб од дивљега вепра.

Овцама и јагањцима се ништа не ставља ни на врат ни на реп, јер су они „Божја стока“, те на њих не „иде“.

Крмачи и прасцима се такође ништа не везује, јер они сами у себи имају одбојну моћ.

¹⁾ Старица, која ми је ово причала, каже да је то било веома давно и да једва она то памти.

2. *Свилобуба*, за коју верују да је највише подложна уроку, највише се заштићује превентивним мерама.

Још док се врше припреме око „пилења“ (извођења) свилобуба, почиње се и са одбраном од урока. Чим се прва тршчана леса, рано с пролећа, док још дудово лишће није развило, помаже говеђом балегом (да би се попуниле празнине између тршчаних стабљика, да бубе не падају), откине се струк свеже коприве, привеже се на њега црвен вунен конац и стави се на влажну балегу, да се ту осуши заједно с балегом. Ма да се ово ради у дворишту, на сунцу, ипак се изабере склонитије место, да сваком пролазнику не падне у очи.

Нико не сме да зна кад се семе „пили“ (изводи).

То се крије чак и од домаћих чланова, ако не од сваког оно бар од оних, који се сматрају за неувидљивије. Ако неко ипак докучи, домаћица одмах „измије“ крст (исто онако као кад је дете уречено) и том водом са једним дудовим листом прска мраве (кад се бубе „пиле“, излежу се у виду малих, црних мрва) а простор (собу) окади тамјаном.

Неки поред свилобубиног семена, док још није изведено, стално држе сребрн крст, домаћу икону и још неке реликвије ако их имају. Скоро је обавезно поред семена и буба држати и црвено јаје са којим је домаћин (или домаћица) првог дана Ускрса отишао у цркву, сачекао да се каже „Христос воскрес“, па га читаво вратио кући. Многи са „Христовог погребца“ (субота рано) или првог дана Ускрса доносе кући „свети пламен“ (упалеу свећу из цркве), којим припале кандило код иконе. Ту свећу чувају, и када устреба ноћу да обићу или нахране бубе њоме се служе.

Да се бубе не би урекле, неко из родиног гнезда украде прво њено јаје, разбије га и љуском трипут премери семе. Ако Ускрс пада рано, те семе још није „оживело“, кутије са бубиним семеном носе собом у цркву и тако се причешћују. Главница бела лука такође се употребљава као заштита.

Кад се бере дудово лишће и товарима доноси кући, поврх товара се увек стави гранчица црног трна као нишан противу урока. Црни трн се сматра као мистично дрво. Употребљава се сиров и сув за оградe, али се нерадо ставља на ватру. Када нека породица дође дотле, да бере црно трње за огрев, сматра се да је већ на изумирању. Постоји тешка клетва у народу којом се проклиње непријатељ. Каже се: „Сус црни трње да се греје!“ или: „Црни трње прагут да му затворат!“ или: „Црни трње на гробут да му никнат!“

Кад се дудово лишће носи кући, обавезно је да сваки у сусрету каже: „Ајарлија“¹⁾, а онај чије је лишће одговара: „Амин!“ Ништа се пре тога не сме казати осим поздрава (Добро јутро и сл.). Тек после тога може настати разговор о свему другом али никако о свилобубама.

¹⁾ ајарлија = хаирлија, турска реч: нека је са срећом!

Страно лице не сме ући у просторије где се гаје бубе. Ако дође у двориште или у вајат, где се лишће спрема за бубе, обавезно је да каже „ајарлија“. Ако се некоме од домаћих случајно измакне из уста и каже да бубе спавају или да су већ преспавале и пресвукле, сабеседник, не чекајући да се разговор заврши, одмах каже: „Машалах, да не им е уд око... рано-рано, нек са ајарлији и берекетлији!“ Домаћин-ца одговара: „Амин, и на вас нек са ајарлији“, те и сабеседник поново каже амин.

Дешава се да се исхрана буба поремети, или им се накалеми болест, која може сасвим да их уништи. Народ верује да је то дошло услед какве мађије или томе слично. У таквим случајевима се обично тражи врачара да „разбије мађију“. Ако се мисли да су бубе уречене, онда се баје. Бајање се врши обично у почетку, када се примети болест. Ако се сумња на неку жену да је она урекла бубе, онда се „украде“ крпица од њене хаљине. Та се крпица однесе врачари која врача са водом и живим жаром. Затим се крпица предаје доносиоцу с поруком да је спали у просторији где су бубе, са водицом у коју је спуштен жив жар да попрска бубе, а остатак од водице после сунчева заласка да сипа у темеље на ћошковима куће, где се гаји буба.

Да се бубе не урекну, нико се њима не хвали тј. нико не каже да су добре и да су добру меру чаура дале. Ако неко пита колико се ока чаура добило, мрзовољно се одговара: „Ех, даде Госпуд, берикјат версин (хвала му)“ итд. Никад се неће казати права истина па макар питао најбољи пријатељ или рођак. Неке ће завршити разговор: „Е, и да ти кажум, шо фајда (корист) ки имиш?“

3. *И лов може да се урекне.* Ловци обично рано полазе у лов, и не желе нико да их сретне. Они увече спреме све, па ујутру, кад пођу, не јављују се ни кућанима. Ловци особито пазе да их не сретне поп, црквењак и трудна жена. Ако ловца сретне трудна жена, рачуна се да му она завиди што је тако лак и хитар, па ту своју тежину и бременитост набацује на њега, те због тога он цео дан иде као да су му ноге и руке отсечене. Многи ловци, кад сретну трудну жену, враћају се кући, изувају опанке у којима су били пошли, па узимају друге, говорећи: „Шо има да има, тука нека остане“ и одлазе понова у лов.

Ловцу на путу не ваља рећи: „Добар дан!“ Уместо тога му се каже: „Добра срекја!“

Зготовљено јело од уловљене дивљачи не треба дати трудној жени из друге куће, јер она „не е чиста“ и има урокљиве очи. Довољно је само да нешто помисли, па да урекне ловца. У том случају ловац не иде у лов све док се та жена не породи, или док не прескочи пушку.

Ако се не улучи прилика да трудна жена прескочи пушку, онда се гледа да је прескочи Циганка, која иде по кућама и проси. То се удеси на овај начин. Зна се да Циганке иду у прошњу обично суботом пре и после подне, и то све док црквено звоно не огласи вечерњу. Ловац,

који мисли да му је пушка „урочена“, намести се поред врата, кобајаги као да је ту случајно сео и да нешто оправља на пушки. Пушка је положена на земљи тако, да Циганка нема куд, него је мора прескочити ако хоће да уђе у кућу. Многе Циганке знају за обичај и смело прескачу пушку. У том тренутку, као случајно, ловац повуче за обарач и пушка окине, обично у правцу зида.¹⁾ Циганка врисне, било да је се стварно уплашила, ако јој овај обичај није био познат, или навлаш, тек, после тога сматра се и верује да је магична моћ урока одагната, и да ће ловац моћи ловити без икаквих препрека.

4. Рекли смо да се и *усеви* могу урећи. Пролазећи лети поред бостана, винограда, њива засејаних житом (или другим усевом) итд. види се у средини њиве пободена мотка и на њој кост од говеђе лобање. Ако се не може наћи потпуно очувана говеђа лобања, може се истаћи и која друга кост (бутна, вилице итд.). Главни је да буде кост. Овај се нишан сматра као превентивна мера противу злих очију пролазника.

У горњим, планинским селима (Хум, Коњско, Серменин и Петрово) и у оним која нису на нашој територији, поред овог знака се о Ђурђевдану, када се обично жита класе, у сваку њиву пободе још и зелена гранчица, обично букова или грабова. Ове гране остају на њиви све док се она не пожње.

О Ускрсу, другог дана, по свима селима носе литију. Изнесу се рипиде и све иконе из цркве, па се са свештеницима одлази на неко оближње брдо, обично тамо где има трагова од старих црквишта. Сваки домаћин жели да литија прође кроз његову њиву (ако је има у том правцу) „берикетут да не са уроче“.

У најстарија времена имало је и нарочитих записа за поједине крајеве поља, и по тим су се записима та места и звала. Ја сам запамтио као дечко, када је на простору између села Богородице и Мачукова постојала Прачестина Круша. Дед мој причао је оцу, а овај мени, да се та крушка зове „прачестина“ (причешћена), јер су је збиља свештеници причестили на тај начин што су на стаблу, испод једне гране, отворили кору, као за калемљење, и ту су утурили причешће, којим се болесници пред смрт причешћују. Ову су крушку причестили што никад усеви нису давали обилату жетву, ма да је земљиште било врло плодно. Овуда је водио пут из неких турских махала (села) за Ђевђелију, па су Турци завидљивим погледима гледали на овај крај. Међу овим Турцима било је доста бекташа, противу чијих урокљивих очију једино је могла противстати тајна причешћа. И данас се цео тај крај зове Прачестина Круша.

5. *Земља која се спрема за израду њодница — црепуља може се урећи.*²⁾ Нарочита земља, врста иловаче која се овде зове црвеница, јер је црвене боје, ископа се и донесе кући где стоји поквашена и

¹⁾ Пушка се пуни мањом *саквијом* (мера за барут) и то без драмљија или сачми.

²⁾ И данас се по селима хлеб пече у црепуљама које праве сељаци.

покривена неком старом чергом седам до осам дана. Ова се земља сваки дан кваси водом и мотиком меша, а осмог или деветог дана се приступа изради црепуља. Кад се начини црепуља, на средини се направи крст, а где се секу линије крста забоду се кокошије перо откинута с крила, јер с репа не ваља — није „чисто“. Крст и перо знаци су противу урока, јер се црепуља може урећи (приликом сушења ће испуцати, или се у њој хлеб неће добро пећи). За време израде црепуља жене одстрањују радозналце и не желе никога поред себе. Нико не пита шта се ради, а и да упита, каже му се сасвим девето, тако да се чак и постиди.

6. *И квасац се може урећи.* Деси се домаћици да се квасац „поремети“ и да умешени хлеб не буде добар. Тада се замеси нов квасац. Обично се позајмљује мало квасца од сусетке, а да се не би и њен „пореметио“, узајмљени квасац се моментано замењује брашном из куће која узајмљује. Ово се брашно не сипа у остало брашно, него се ставља преко квасца. Сада домаћица која је узајмила квасац приступа хватању новог квасца. Узме довољно брашна, просеје га у тепсију и прикупи на гомилу. Пре тога се пресвуче, обуче чисто опрано рубље, опере лице и руке сапуном и пошто се прекрсти и каже „Боже помози“, приступа послу. Приликом почињања овога посла нико од мушкараца не сме бити у кући. Брашно прикупљено на гомилу у тепсији жена прво шаком прекрсти (начини се крст), мало га разреди и у средини направи малу јамицу. Затим се узме млака вода, сипа се на брашно, односно у јаму, а после тога кане се и мало свете водике, коју чувају у нарочитом стаклу (боци) још од Водица (Богојављења). После овога се узајмљени квасац спусти у јаму и заједно с водом у јами раскваси. Мало по мало сад се умеси све брашно и начини се тесто, које се, пошто се довољно умеси (али не тврдо) и покрије чистим меким стварима остави на топлем месту, да квасац „стигне“.

Да се овај посао не би урекао, домаћица ником не казује шта ради. Па и кад сврши посао ником не каже ништа. Ако је неко смотри у раду, или упита шта ради, одговара: „Носут крв ти тече“. Чим се ово каже, сваки зна да није требао питати, па се посрамљен удаљује. За сваки случај увек се у тепсији, где се меси квасац, држи главица бела лука.

Ако домаћица нема свете водике од Богојављења, може „крст да измије“ па да добије свету водичу. Исто тако може да се послужи и оном водичом, коју је тих дана свештеник осветио обилазећи сеоске куће. Сматра се да света водича и бели лукац могу да спрече да се квасац урекне.

7. *„Вайсувајне“ (бојење) пређе може да се урекне,* да пређа не прими боју. У стара времена о анилинским бојама није било ни помена. Сви пређу бојили су корењем и травама, па су и свилу бојили корама од нара. Приликом бојења се пазило веома много на то да нико не дозна

кад ће и шта ће домаћица да боји. Ако неко случајно види, или упита шта се ради, домаћица му одговара: „Вапсувум арапски г'з (г) или арапска јајца“. Ако је неко и после тога остао упоран да дозна шта се ради, онда следећу још гори изрази: „На, упули се (добро отвори очи), види, оџувут к . . ки го видиш“. Овакви одговори обично се додају женама, у виду шале. Нико се не налази увређеним, ако му се упуте такве речи. Ови изрази служе као предохрана противу урокљивих очију.

Напред смо напоменули да народ верује као да је урок нека натприродна сила, као нека тајна и позитивна моћ, која постоји и која дела и противу воље самог бића у коме се налази. Појединци без зазора причају и именују не само мртве који су имали урокљиве очи, него и живе. За бабу Нецу из Ђевђелије причао ми је Р. П., човек од својих 56 година, који је веома отресит и бистар, да је била у стању, чим те погледа, да проузрокује главобољу. А за Тому Турунцијевића, опет из Ђевђелије, каже да је био у стању једним погледом дечка са магарца (јашећи) да обори на земљу. Сви су знали да он има ту моћ, па је он и сам то признавао. Он је сам причао да увек не осећа то, али да понеки пут осећа нешто, као да ври у њему, као да не види ништа друго у околини него тај један једини предмет, и тај предмет почиње да трепери и расте, час му се приближује, као да ће да га притисне и смрви, час се удаљује од њега и постаје тако сићушан и мали, па одмах све прође и осети као да је нешто прострујало кроз њега, те му одмах лакне.

Са сељаком И. Ј. из Мировча често сам разговарао о уроку. Његове су мисли веома карактеристичне, те ћу их изнети. Он је потпуно убеђен у моћ урока и каже ми: Ти не верујеш, али све једно, нека те Бог чува, али знај да урокљивих људи има. Њихове погледе не можеш да издржиш, мораш у страну да погледаш, и мораш признати да ти није пријатно када те такав човек или жена погледа. Кроз тело ти проструји ветар и осетиш нешто, слично оном, као пред грозницом, кад се човек протеже па осети неку нежељену сласт, јер знаш да то долази од грознице. То стање дуго не траје али . . . ја сам осетио то неколико пута док сам био мали, и увек сам после тога лежао болестан. Међутим, чим би мајка „умила“ крст, болест је пролазила.

Слично ми је летос причала у Добрни сопственица једне манифактурне радње (преко пута хотел „Добрне“) да у Добрни живе две женске, које имају „грде очи“ (лоше очи). Чим вас оне погледају, вели она, одмах осетите нелагодност или главобољу.

Ово исто имамо и у животињском царству. Ловци то најбоље знају: „Ја гледам зеца а и он мене, али с места се не миче. Морао сам пушком да лупим у грм, да га подигнем“. — „Стао мој птичар па гледа у џбун. Ама ни да се осврне — право у џбун гледа. А кад приђох, прунуше јаребице“.

Један чобанин, из Петрова, причао ми је овај случај. С пролећ 1931 год. један је славуј певао врло лепо. Слушао сам га и занимао ме. Одједном се птица замисли, престаде да пева и паде у џбун. Мислио сам да је ту гнездо те одох да видим. Кад тамо славуја ухватила змија. Змија побеже, али славуј је био као пијан. Дуго је лежао на земљи, па тек после пола сата одлете. Објашњава ми после да има и таквих змија, чије очи пуштају „лоша светлост“, па птицу могу да „замрлуше“,¹⁾ те она сама пада на земљу као пијана.

Ст. Тановић.

Zusammenfassung. — *Berufen.* Auch in der Umgebung von Djevdjelija, in Südserbien, ist der Aberglaube an die Macht der Berufen sehr verbreitet, wovon der Verfasser in diesem Aufsätze Angaben bringt. Der Verfasser verweilt zuerst bei der Definition der Berufen nach volkstümlicher Auffassung, hierauf spricht er von der Wirkung der Berufen und davon, wer berufen kann und was beruft werden kann. Hierauf geht er auf die Auseinandersetzung von vorbeugenden Massnahmen über, welche im Volke in der Umgebung von Djevdjelija als Schutz vor Berufen hauptsächlich bei Menschen dann beim Vieh gebraucht werden. Als vorbeugende Mittel zum Schutz der Menschen vor Berufen dienen: Amulette, Fledermausflügel, das Eides Bibers, das Gesäss des Ebers, das Hemd des neugeborenen Kindes, Geld u. s. w. Im zweiten Teile dieses Aufsatzes zählt der Verfasser Mittel auf, welche als Schutz für Tiere vor Berufen gebraucht werden.

¹⁾ онесвесте.

Стари занати и еснафи у Велесу

Опште напомене

Велес је од старине познат као занатска и трговачка варош. У њему има на стотине занатских радионица. Занатлије живе већином само од заната, али многи имају по неку њиву или виноград, које обрађују и тиме се испомажу.

У прошлости су се занати делили на оне које су радили само Турци односно муслимани и на оне које су могли да раде и други. Тако су до хуријета (1908) само Турци били сарачи и чаракчије (опанчари), налбанти и табаци, а по њихову схватању само су они могли бити и бербери. Власи су били житари, срмације, кујунције, ћерчије и ахтарџије (галантеристи). Муслимански Цигани су били ковачи, џамбаси и носачи, а православни Цигани слуге и жетвари. Цигани чергари снабдевали су варош ситима и решетима.

Многи родови зову се по занатима, нпр. Дрндаревићи, Органџијевићи, Камењаревићи итд.

Занати из Велеса су преношени и у друга места. Тако су у Куманову терзије били Велешани, ћурчијски и кујунџијски занат донети су у Куманово такође из Велеса, а боље земљано посуђе и у новије време је доношено из Велеса.¹⁾ Грнчарија је до 1850 год. ношена из Велеса и у Скопље.²⁾ У селу Драчеву код Скопља многи се сељаци баве грнчарским занатом и своје производе носе на трг у Скопље. А први грнчари у том селу били су неки досељеници из Велеса, чији се потомци и данас баве тим занатом. Велешки грнчари иду и сада сваке недеље на пазар у Кавадарце.³⁾

Занати

Ковачи, казанџије, кујунџије и слични занати. — Ову групу заната чине они занати који се баве прерадом метала (гвожђа, сребра, бакра) и који се служе сличним алатима (чекић, клешта, наковањ, ватра). По броју и значају на првом месту су *ковачи*, који се баве израдом разних ствари од гвожђа, поглавито земљорадничког оруђа. Све до почетка

¹⁾ *Јован Хаџи Васиљевић*: Јужна Стара Србија I 63, 72, 75, 76.

²⁾ *Исџи*: Скопље и околина 85.

³⁾ *Вој. С. Радовановић*: Тиквеш и Рајец. Српски етногр. зборник XXIX 383.

20 stoleћа kovачи у Велесу били су само муслимански Цигани. Нису имали организован еснаф. Од пре тридесет година почели су ковачким занатом да се баве и хришћани (Цигани и Срби). Они су имали и еснаф.

По предању, пре неких 170—200 година један велешки ковач је израдио сат који и сада стоји и ради на градској сат-кули.

Ковачима су најближи *налбанџи*. Раније су то били само Турци, а сада има и Срба и Турака. Нису имали еснафску организацију.

До ратова била су у Велесу два Турчина *џуфекчије*. Јане Тодевих имао је у турско време тајну пушкарску радионицу. Његови потомци су сада механичари. Са новим временом појавили су се и бравари.

Нема више ни *дукмеџија* који су израђивали свећњаке, мангале, звона, аване и сл. Били су заједно у еснафу с казанџијама.

У Велесу никада није било много *казанџија* и *калаџија*. Били су заједно у еснафу. Док се калаџије баве само калајисањем, казанџије су уједно и калаџије. У Велесу ниједан од тих заната није могао јаче да се развије, јер је веома близу Прилеп, а тамо су ти занати особито развијени. Тако су сада у Велесу у ствари само две казанџијске и три калаџијске радионице. Казанџијски занат је, по казивању, пресађен у Велес тек пре неких педесет или шездесет година. Први калаџије у Велесу били су неки Власи из Крушева, међу којима и дед браће Ђоке и Јована Михаиловића (начелника Министарства иностраних дела). Код њега је радио дванаест година Тодор Сердаревић и изучио калаџијски занат. Он се доцније бавио куповањем бакра у Прилепу и препродавањем. Гледајући и радећи с казанџијама, изучио је и тај занат, па га после радио са синовима у Велесу, а сада га раде само његови унуци.

Од тројице калаџија Ристо Мартиновић је научио занат од пок. Тодора Сердара, а од Риста Илија Андоновић. Трећи калаџија Коце Пителић учио је занат код неког другог. Калаџије проведу највећи део године у путу: они иду од села до села и калајишу судове у кући онога домаћина код кога нађу посла.

Кујунџије су првобитно били све Власи, а од њих су занат примили Срби. Раније их је било више, а сада су само још две кујунџијске радионице. Кујунџије су биле заједно у еснафу с казанџијама. Јован Хаџи Васиљевић има тефтер неког велешког кујунџије из шездесетих година прошлога stoleћа, који је ишао по селима и продавао своју робу.¹⁾

Демирџије су били Срби. То су трговци који су продавали гвоздену робу. Прави гвозђар био је само Лазар Боцевић, иначе су бакали били и демирџије, те су демирџије биле у саставу бакалског еснафа.

У раније време у Велесу уопште није било *саиџија*. Први саиџија у Велесу био је Мустафа ефендија, један од Турака који се беху доселили из Ниша. Сада и тај занат држе Срби.

¹⁾ Јован Хаџи Васиљевић: Просветне и политичке прилике у јужним српским областима ... 251—252.

Било је Турака мајстора *мухурџи*, који су ишли од места до места и правили печате. У последње време бавио се је помало тим и ахтар пок. Коста Арцинтару, који је тај посао био научио од оца.

Тенећеџије израђују разне лимене ствари. Раније је био и један Турчин мухацир (избеглица) тенећеџија, иначе су то све Срби. Посебан огранак су *ћумбеџије*, који само праве лимене пећи. Ћумбеџије су отскора. Тенећеџије сада раде и ковачке послове.

»Мајстори«, каменари и дрводеље. — У прошлом столећу били су чувени грађевинари у Велесу Ђорђе, Андреја, Коста и Никола Дамјановићи, пореклом из села Тресонче у Малој Реци (Галичник). Они су оснивачи рода Зографоваца (Зографских). Били су у исто време архитекте, неимари, дуборесци и сликари (зографи). Сем њих био је „зуграфин“ и Велешанац Хаџи Коста. Браћа Зографовци су градили многе цркве у Велесу (Св. Пантелејмон), у штипском Новом Селу, у Куманову, у Скопљу (саборну цркву Св. Богородице), у Нишу, у Врању, у Кривој Паланци, у Тулековцу код Лесковца, у Печењевцима, у Новом Пазару, у Чајничу, у Сарајеву, у Мостару и др. Преци тих Зографоваца (Сиљан) и још неки родови кренули су из Тресонче по позиву велешког Ђорђе Алибега (или његова оца Еминаге), који је зидао конаке на Вардару. Ти Мијаци су се у прво време населили у Папрадишту, па су доцније прешли у Велес. Андреја је с браћом прешао у Велес да би се склонио од зулума арбанашког четовође Фета Џоке.

Поменута четворица браће увек су имала по 50—60 а неки пут и 200 радника. Градећи цркву у Сарајеву, они су 1875 поправљали и сат-кулу у Сарајеву.¹⁾

Тако је у Велес донет *мајсторски* занат: „мајсторима“ се зову занатлије који граде куће и друге зграде. У Велесу има доста мајстора мијачког порекла и других који су од Мијака учили занат а с њим и тајни бошкачки говор.

Сем у Велесу, много „мајстора“ има у торбешким селима Мелници и Врановцима, који стога радо одлазе у друга села као воденичари, јер сами могу све собом да поправљају, те их режија у закупљеним воденицама не стоји много.

Заједно с „мајсторима“ иду још неки занати, у првом реду *каменари* или *каменоделци*, у Велесу све Срби. Израђују (тешу) камен за мостове и за грађевине, а надгробни споменици се добављају готови са стране (обично из Скопља). Раде по потреби и мајсторски посао, као и *чесмеџије*. Раније су се чесмеџије (а никад их није било више од двојице или тројице) бавили само грађењем и оправком водовода и чесама. Њима су сродни *бунарџије*, који су се тим послом бавили само зими (када је у земљи топло), а иначе били обични радници или рибари.

¹⁾ Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини 1912 183; „Преглед“ (Сарајево) 1928 171--173.

Најзад, међу „мајсторе“ се убрајају и *калдрмџије*. Не сматрају се посебним занатом, али су у вези с „мајсторима“ *варџије*, који израђују креч. Раније су се тим послом бавили само сељаци (нарочито у Башином Селу и у Црквини) кад не би имали другог посла, а сада има и Велешана који од тога живе.

С „мајсторима“ и њима сродним занатима тесно су везани занати који израђују разне ствари од дрвета, на првом месту *догрмаџије* (столари), некада веома бројан занат, који се је у новом времену добро снашао и усавршио. *Кайламаџије* су мајстори међу столарима који се баве изработом капламе, тј. намештаја од простог дрвета који се онда обложи танким плочицама бољега (дакле, фурнир). С догрмаџијама су заједно у еснафу *качари*, *крблари* или *бочвари* који израђују крбле, каце, бачве, бурила, бутиме и сл.

Некада их је било више а сада су само два Србина *гребнара*. Они израђују гребене за чешљање вуне, а један отскора и чешљење. Тај је занат осуђен на скору пропаст, јер су се појавиле влачарнице, радње у којима се вуна чешља машински и врло јевтино. Гребнари су били у еснафу с ахтарџијама.

Пре педесет година било је и *шејшвара* (један човек са женом), који су израђивали тетиве „за стивасуење бубаћ“ (за одвајање памучног влакна од семена). Занат је пропао, јер се бубаћ (памук) мање производи, а уколико се производи халачи га „стивасуат“.

Табаци и обућари. — *Табаци* су израђивали чувени велешки сахтијан и мешину. Некада је то био веома јак и угледан занат, којим су се бавили само Турци. Они нису куповали сирове коже нити су они продавали прерађене коже: они су се само бавили учињањем кожа, које су им давали трговци и за рад им плаћали. А ти трговци су били сами Срби. Сваки од трговца кожом имао је своје табаке с којима је радио. До пре четрдесет година једна табхана је била на Вардару, код садашњег пешачког моста; кад је ту саграђен „хућумат“ (среска зграда), табхана је премештена у Дервент изван вароши, и ту је сада једина велешка табхана. Биле су раније још табхане на месту где је сада електрична централа (код железничке станице), затим код воденице испод цркве Св. Спаса и у страни изнад Дервентског Потока (а под Теке-малом). У новије време табачким занатом се баве и Срби, али је занат у опадању.

У пропадању су и *сарачи*. Некада су се и тим занатом бавили само Турци: сада га раде неколики Турци и два Србина. Сарача је раније било много и сви су били у Сарачкој чаршији.

До пре седамдесет година носиле су се само јеменије, које су израђивале *џајуџије*. Папуџије су уз то правиле и разне врсте папуча и друге обуће. До пре 40—50 година био је и један мајстор *чизмар*. Папуџија више нема, а заменили су их *кондураџије* (раније звани и *виделаџи*), који израђују европску обућу. Ципелара има сада у Велесу сразмерно много. Кад су се појавиле кондураџије, ушле су у папуџијски

еснаф, а под крај турскога времена кондурацијски еснаф био је најјачи у Велесу. Папуције и кондурације су из потсмеха називани и *џуцари*.

С кондурацијама иду и *крџачи*, већином осиромашили или пропали ципеларски мајстори.

Занати за израду одеће и сл. — *Ћурчије* су некада биле један од најважнијих заната у Велесу. Били су све Срби. Сада их је веома мало.

Терзије су правиле одела грађанима а израђивале су и капе (Ћурчије су правиле кожне шубаре). Било је и Турака терзија. Исто тако је било и Турака и Срба *абација*. Срби абације су били заједно у еснафу са Србима терзијама. *Срмације* или *ћейкенције* су биле терзије које су израђивале само супоцена одела украшавана срмом. Било их је Турака, Срба и Влаха; хришћани су били заједно у еснафу с терзијама.

Јорганције шију јоргане. Сада су двојица: један Србин и један Турчин. Ни раније их није било више. Србин јорганција спада терзијском еснафу.

Овој групи могу се додати и *халачи*, који пуцају вуну и памук. У Прилепу их зову дрдарима. Данас су у Велесу два халача: један Србин и један Турчин. Ни раније их није било више. Без еснафа су.

Мутавције израђују вреће, простирке, торбе и сл. од козине. Једно време то је био веома напредан и снажан занат у Велесу. Има их доста и сада. Мутавцијска радионица се зове *ћерана*. Мутавције су биле Срби.

Од некада многобројних *органија* (ужара) сада само још један лично израђује ужета, а неколицина других само продају ужета набављена са стране.

Бојације и *сапунције*. — *Бојације* су биле само хришћани. Било их је много и имале су имућан еснаф. Једна улица је била Бојацијска чаршија. Сада су само двојица.

Сајунције су биле у исто време и *лумције*, тј. израђивали су и сапун и свеће. Тај се занат више не ради.

Грнчари. — И далеко изван Велеса су чувени велешки *грнчари*. Многи су остали код израде црвеног посуђа које носе и на друге тргове, а Левковићи су модернизовали свој рад после студија у Немачкој, те израђују и разне глеђосане предмете за грађевинарске и кућне потребе. Има и једна фабрика тих ствари. Док су обични грнчари били само Срби, Турци су били *лулеције*. Лулеције — којих више нема — правиле су луле, земљане филцане и пршљене.

Ћерамиције и *џулације* (црепари и циглари) бавиле су се израдом ћерамида односно опека. Има их и сада више. Имали су заједнички еснаф.

Пекари, *месари*, *гостионичари* и сл. — Посебан занат су били и имали свој еснаф *воденичари*. С њима у еснафу су били и *брашнари*, који су стварно само продавали брашно.

Фунације или *лебари* су растурени по целом Велесу. Пеку и продају хлеб, али примају на печење и хлеб и разна јела спремљена

код кућа. *Симиције* су пекари који се поред осталог баве и израдом симита. Симиције не сматрају равноправним осталим пекарима, него им се још и потсмевају.

Ашиције су биле већином Турци. Уколико их је било хришћана, били су у еснафу с механцијама. *Механције* и *анције* (ханције) а сада још и *кафеције* чине јадан еснаф. Било је и Турака ханција, али су они били изван еснафа. Кафеције су биле раније поглавито Турци. С механцијама су раније били у еснафу и неколики произвођачи вина на велико. Иначе су „сите Велешани винари“, тј. свака кућа производи вино за домаћу потребу.

Производњом поврћа, варива и бостана (диња и лубеница) баве се *баштованције*, а с њима заједно иду *пиљари* (раније *зерзевашције*), који продају воће и зелен, купљену од баштованција.

Касаји (месари) су били већином Срби, али је било и Турака.

Раније су само Турци били а сада има и Срба *леблебиција*. Леблебиције прже и продају наут и леблебије. Немају еснафа.

Шарлаганције израђују тахан и уље од сусама и од макова семена.¹⁾

У раније време само су Арбанаси били *бозације* и *алвације*. Долазили су и радили само преко зиме, од Митрова до Ђурђевога дана. Сада раде преко целе године. Први Србин халвација је Трипун Јовановић из Галичника, ког су Турци хтели да убију кад је отворио радњу. У новије време, од пре двадесет година, и прави Велешани се одају том занату. То обично чине млекари, који онда раде оба посла. И сами млекари су отскора: раније није било млекара у чаршији. Али је и раније било *мариција* (турски: мари, овца) који су држали стоку и продавали млеко, сир и вуну. То занимање се не сматра занатом.

У новије време су се појавиле *шећерције* који израђују бонбоне и друге посланице. Срби су и немају еснафа.

Раније је било доста Турака рибара а мање Срба. У Велесу их зову и *ловцијама*, *ловци на риба*. Рибари лове рибу у Вардару, кад је згодна прилика за то, и продају је на пазаришту, а иначе се баве баштованством и надничарењем. Слично је и с ловцима: сада само неки Анђеле Ђуровић живи од лова и од баште, а иначе се у лов иде само ради задовољства. Особита врста ловаца су *галачари* (голубари), који су ловили, гајили, куповали и продавали само голубове. То су чинили само имућнији, који су имали од чега да живе и не радећи. Иначе су то стварно били страсни љубитељи голубова који би, кад се састану, говорили само о голубовима. Бивало је и мртвих глава због голубова.

У овој групи могу се поменути и *шушунције*, чији се рад није сматрао занатом. Били су Турци, а било је и хришћана потајних тутунција. Док је била слободна садња и продаја духана, тутунције су се бавиле сејањем, дробљењем и продајом духана.

¹⁾ Опширно сам описао тај занат у чланку: Шарлаганције у Велесу. Гласник Скопског научног друштва V 283—294.

Разно. — У прошлости било је у Велесу много *кираџија* или *ћираџија*, који су преносили трговачку робу на својим коњима или на магарцима. Били су већином хришћани. Неки Махмут беј имао је 17 камила, на којима су његови људи преносили робу на путу Велес-Штип-Кочане. Стога је и био прозван Камилар.

У новије време постале су *арабаџије*, које раде са теретним колима, и *паџонџије* (фијакеристи). Паџонџије у прво време биле су само Турци, а арабаџије и једни и други.

Јагљенари (угљенари) снабдевају варош дрвеним угљем. Обично су то сељаци, али има и Велешана који се тим баве. *Удунџија* је сваки човек који иде у гору по дрва. То није никакво посебно занимање. Дрва обично догоне сељаци.

Носачи у граду, *хамали*, раније су бивали само Турци и Цигани, па су и данас.

Та занимања су била изван еснафске организације. Еснаф су имале само *самарџије*, чији је занат у најтешњој вези с неким од поменутих занимања и који је био веома важан у доба кириџијског саобраћаја. Самарџија има у већем броју и данас.

У раније време само су Турци могли бити *бербери*. Када су у Велес била дошла два берберина из Тустендила, Турци су се узбунили и протествовали, али им је кајмакам допустио да раде.

Бакали су уједно били и *џамџије* (стаклари): продавали стакло, намештали прозоре и сл.

Неки стари Кузевић био је *дономџија* и он је својим ужетом (ортома, дуго 40 м) вршио приватно и службено мерења земљишта.

Међу Турцима у Велесу било је професионалних *ћеливана* (атлета), који су се борили о свадбама и сунетима. Из Скопља су долазили *чоџеџи*, Цигани.

Женски радови слични занатима. — У прошлости није било правих женских заната, којих данас има и у Велесу (модискиње, кројачице). Али је било радова који су слични занатима. Тако нпр. увек је било жена које су ишле по кућама и у свечаним приликама спремале јело. То су тзв. *ашчиџици*. Било је исто тако и кројачица, *ћерџиџици*, које су шиле или помагале у шивењу оних делова одеће које нису израђивале терџије.

Готово као занат су *ћерџиџице*. Ћерџиџице су раније куповале од трговаца памук, ткале платно и саме га продавале уторком на Женском пазару (на левој страни Вардара, код моста). Те жене сада уз платно продају и чарапе, „футе“ (мушке прегаче), старо одело и сл. Те жене носе и продају свиљу, а ткају и свилена платна: „салтеви“ и „мелези“. Точену свиљу су од њих куповали трговци и извозили у Скопље и у Солун. Ћерџиџице су обично удовице, које тим издржавају куће, али се многе баве тим поред живих мужева. Међу ћерџиџицама има и Туркиња. Било је и точарица, које су ишле и точиле свиљу на надницу.

Е с н а ф и

Еснафску организацију у Велесу имали су само занатлије хришћани; Турци односно муслимани нису имали еснафа. По више сродних заната могло је бити у једном еснафу, особито ако их је радио мали број занатлија. Занати и занатлије који нису имали еснафа и нису држали еснафску славу нису сматрани „еснафлијама“ него као сељаци и простаци. Еснафска организација се сасвим изгубила. Остало је у обичају да се занатлије који раде исти занат називају еснафом и да се још славе еснафске славе. У последње време постојали су у Велесу ови еснафи:

Мајсторски еснаф у ком су били дунђери и сродни занати. Еснафска је слава св. Ноје. Дуго времена био је у том еснафу устабаша пок. Василе Давчевић. — Казанције, калајције, кујунције и тенећеције су у једном еснафу и славе св. Василија. Док је кујунција било више, до пре тридесет година, самостално су славили Костадиницу (цара Константина и царицу Јелену). — Ковачки еснаф такође је славио св. Василија. — Самарцијски еснаф је славио св. Ноја. Последњи устабаша био је Никола Бондић. — Дограмације и крблари су били у једном еснафу. Славили су св. Ноја. Последњи устабаша био је Диме Гочевић († 1916). — Еснафи: грнчарски, тулацијско-ћерамицијски, кондурацијски и занат шарлаганцијски славе св. Спиридона (12 децембра по старом). Задњи грнчарски устабаша био је Тодор Меновић. — Касапски еснаф слави св. Арханђела. — Ђурчијски еснаф слави Илиндан. Последњи устабаша био је Андрија Ристовић. — Терзије с абаџијама и кафтанџијама (доцније с њима и френк-терзије, кројачи европског одела) чинили су један еснаф и имали заједничког устабашу, а мануфактуристи (ћерчије) су имали посебног. Последњи ћерчијски устабаша био је Алексо Богдановић. Оба еснафа правили су заједнички „петилеб“ на Петровдан. — У механџијском еснафу били су и ханџије, винари и сл. Еснафска слава св. Трипун. — Еснаф бојацијски био је некада веома богат. Еснафска слава св. Убрус. — Пекари (фурнације и симиције) славе св. Стевана (27 децембра). — Мутавчије су имали еснаф заједно с ужарима. Чувен устабаша беше Диме Шоп-Трајан, а последњи Диме Ђкан. Петилеб дају о св. Томи. — Кондурацијски еснаф слави св. Спиридона. Задње устабаше су биле Јован Стамболија и Ристо Јаневић. — Брашнари и воденичари су били заједно у еснафу, који је славио Павловдан, али већ одавна нису давали петилеб. — Бакали су били самостално организовани и славе св. Антонија. — Бербери су тек од 1908 у већем броју Срби. Стога нису имали еснафа али имају еснафску славу св. Арханђела. — Орачи (земљоделци) нису у турско време имали еснаф. Први старешина постао је 1913 пок. Диме Нешовић, а тек од 1920 праве петилеб на св. Теодора Тирона, ког су и раније славили на тај начин што тог дана нису радили.

Радионице неких заната биле су растурене по целој вароши а неких груписане око једног трга или у једној улици. Тако је нпр. пекар-

ница увек било у свакој махали. Мутавцијске ћеране нису биле на окупу, а сви ужари су били на пазаришту. Табаци су увек били груписани: биле су четири табхане, од којих три на периферији вароши. У једној од главних улица на левој страни Вардара су били сарачи, и она се и данас зове Сарачка чаршија. Ун-пазари је место на десној страни Вардара где је продавано брашно. На десној страни Вардара је била и Бојаџијска чаршија. На левој страни Вардара била је једна улица која је имала дућане само с једне стране, с леве, а десна страна је био Женски пазар, где су уторком седеле ћерчијице и продавале своју робу. До Женског пазара је био Јаци пазар, где је продавано масло и сир. Сада је Женски пазар код колског моста, такође на левој страни Вардара.

Особље у једној радионици чине мајстор, калфе и чираци (шегрти). Дужности и права њихова као и међусобни односи били су утврђени обичајима и једнаки у свим еснафима.

Чираци су узимани из вароши али и са села. Узимани су дечаци од најмање десет година а првенство су имали мајсторски синови, и то од мајстора истог заната, и они који су били писмени. Отац или старатељ дечаков споразумео би се с мајстором о условима. Чираци су становали код мајстора и помагали му и у кућним пословима. Ако су се тако погодили, мајстор је и одевао чирака. Време учења трајало је три године. Чираци су узимани на Ђурђевдан или на Митровдан. Ти су дани „међи“ (међе, рокови), за које су уопште везиване све погодбе везане за рок. Било је погађања и само на годину, управо је чирак обично и погађан само на годину, па је после обнављан уговор код истог мајстора, све док чирак не изучи занат, или је мењао мајстора.

Било је чирака који су бежали од мајстора, али је презиран онај мајстор који би преузео таког чирака. Чирак који би често бежао, изгубио би поверење и после би се тешко упустио. А врло велика срамота беше да мајстор отме односно премама чирака од другог мајстора.

Чим мајстор види да је чирак унапредовао у учењу заната, поверава му у рад и веће послове, а помагање у кући и ситнији послови прелазе у дужност млађим чирацима. После три године учења чирак постаје *калфа* и може ићи слободно другом мајстору, па и у друго место, ако хоће. Калфе су се обично погађале на дуже време код једног мајстора, а ни један калфа не би могао отворити самосталну радњу и постати мајстор пре него што не би провео три године у својству калфе. Разуме се, многи су били калфама много дуже. Именом калфа зову се калфе без обзира на доба старости, на своје године.

Кад би калфа побегао својом кривицом од мајстора, еснафска управа би га казнила тим што би забранила мајсторима да га прими који други. Ако би побегао кривицом мајстора, давано му је допуштење да ступи на посао код другога. Најстарији и најбољи међу калфама био је главни калфа, *калфабаша*.

Мајсторима су помагале у раду *ихчиш*. Ихчије или ишчије су радиле на дневницу, и то су били мајстори који нису имали својих радионица.

После три године калфенског рада, калфа који је имао потребан капитал могао је отворити самосталну радњу и постати *мајстор*. Пре него што би то учинио, он би обишао све мајсторе свог еснафа да се с њима посаветује и да од њих прими благослов. Био је још један услов да се постане мајстором: кандидат је морао бити ожењен, јер нежењена лица нису сматрана озбиљним људима, нису били „домаћини“, а то су мајстори морали бити.

Тек као мајстор занатлија је постајао пуноправним чланом организације свог заната, свог *еснафа*. Еснаф је имао своју управу, изабрану између најугледнијих и најбољих мајстора у односном занату.

Сваки еснаф имао је своју славу, *занашош* или *џешилеб*, како се она зове у Велесу, на дан када је црква празновала свеца који је довођен у везу са занатом и стога сматран заштитником заната. Кад би се давао петилеб, еснаф би се пре или после службе сабрао у црквеном дворишту и изабрао старешину за следећу годину.¹⁾ Обично се тај старешина звао *устабашија*, али је био у обичају и назив *прошмајстор*, који су радо употребљавали гркомани, присталице грчког језика у цркви. Устабаше су уживале велико поштовање како код својих мајстора тако и у вароши, изван еснафа. Устабаша би одабрао два или три старија мајстора за помоћнике и саветнике. Тај би се одбор састајао с времена на време и расправљао о еснафским стварима: о свађама међу мајсторима, о калфенским кривицама и сл. Понеки еснаф имао је и *чауша*, позивача, обично сиромашнијег човека, коме је за труд плаћано, и он није био члан одбора.

До пре педесет година мајстори су се тајно састајали и све тајно радили. На скуповима свих мајстора расправљано је о крупнијим стварима: ако би какав мајстор био лопов или пијаница, решавало се о његову искључењу, и та је мера увек имала успеха, јер би такав мајстор најзад попустио и поправио се.

Устабашија с одбором и скупом мајстора спречавао је конкуренцију у еснафу. Ако би који мајстор почео радити јевтиније односно јевтиније продавати своје израђевине него ли остали мајстори, устабаша и старији мајстори би га позвали и саветовали да то не чини и не упропашћује еснаф и себе. Ако муштерија не би био задовољан радом ког мајстора, тужио би га устабаши. Тек ако устабаша не би могао да регулише спор, ишло се је пред турску власт. Поступало се је овако. Устабаша би, пошто прими жалбу, сазвао неколико мајстора који би прегледали израђевину због које је настала жалба и утврдили до кога је кривица. Они би изrekli и пресуду. Ако се мајстор не покори, онда је ствар предавана државној власти. Пре 80—90 година устабаше су кажњавале тако што би одредиле количину воска коју кажњени мајстор мора да да у цркву.

¹⁾ Опширније је еснафска слава описана у мом чланку: *Породична, лична и еснафска слава у Велесу*. Гласник Етнографског музеја у Београду II 32—33.

Сваки еснаф имао је свој печат и своју *кесу* (благајну) с еснафским новцима. Наиме, месечно су скупљани прилози од мајстора и ти су прилози улазили у еснафску благајну. Ту би се додао и новац који преостане од прилога скупљених за извођење еснафске славе. Тим новцем су помагали мајстори у случају невоље и смрти и сиротиња тог еснафа, а одатле је плаћан и еснафски чауш. Благајна је била код устабаше, и он је водио и књигу о њој. Еснафи су с времена на време скупљали новце да би чинили прилоге црквама, обично у фрескама, иконама, утварима, оправкама и сл. Велешке цркве су пуне таквих прилога. Поједини еснафи имали су и непокретних добара. Тако је нпр. бојаџијски еснаф имао башту у Речанима. Башта је издавана под закуп и од тог новца су помагали сиротињи и спремали петилеб. Кад је еснаф почео да пропада продали су је.

Пред крај турске управе, после хуријета, еснафи су имали и заставе. Заставе су биле већином затворене боје и украшене златним ресама по ивицама. С једне стране била је слика еснафског заштитника а на другој страни натпис са називом еснафа. Како су ти натписи били на бугарском језику, барјаци су уништени.

Еснаф је приређивао весеља, седељке и излете за своје чланове. На седељке би се често састајали, а с времена на време би приредили излет до ког манастира, у првом реду до манастира Св. Арханђела у Чичеву, где су велешки еснафи имали свој конак. У манастире се је ишло нарочито о њиховим славама. Сем што се је често ишло у чичевски манастир, игуман велешког манастира Св. Димитрија звао би у току зиме еснаф по еснаф на вечеру. Мајстори би за то давали манастиру прилоге, и приложници су помињани на првој литургији после тога. Самарџијски еснаф ишао је једне године — али то је било поодавно — у Трескавац код Прилепа, а следеће године су ишли у Дечане. Ишли су са женама и децом на коњима.

Колико су се еснафи старали о црквама види се и из овога. Изумимајући цркву св. Богородице у којој се је до 1912 год. служило на грчком, у Велесу су три цркве: Св. Спас, Св. Пантелејмон и манастирска црква Св. Димитрија. Да би свака црква имала користи од еснафа, еснафски петилеб се даје сваке године у другој цркви. Тако се ради и сада, јер је од еснафске организације остало само још то да поједини занати прослављају свог заштитника. После ослобођења петилеб се даје и у цркви Св. Богородице.

Слушао сам да је у турско време био неки старешина Турчин над свим еснафима. Али нисам могао о томе да сазнам ништа поузданије.

У занатима терзијском, калаџијском и „мајсторском“ било је и тајних говора. О томе сам писао опширније у посебном прилогу.¹⁾

Мил. С. Филиповић.

¹⁾ *Мил. С. Филиповић*: Тајни језици у Велесу. Гласник Скопског научног друштва XI 179—182.

Zusammenfassung. — *Alte Handwerke und Zünfte in Veles.* Der Verfasser erwähnt zuerst im allgemeinen die Handwerke in Veles, in Südserbien, wo sie früher, bis 1908, in Handwerke zerfielen, mit denen sich nur Türken beschäftigten und in Handwerke, mit denen sich Vlachen beschäftigten. Hierauf geht der Verfasser auf das Aufzählen der Handwerke über, wie das Schmiede, Kesselmacher, Kunstschmiede, Schuhmacher, Uhrenmacher, Tischlerhandwerk u. a., wobei er Angaben über jedes bringt: wer sich mit ihnen befasste, wie sie einstmals und wie sie jetzt entwickelt sind u. s. w. Ferner zählt er Frauenhandwerke auf. Hierauf spricht der Verfasser von Zünften, die in Veles nur christliche Handwerke hatten, und in denen sich mehrere gleichartige Handwerke vereinigten. Heute sind die Zunftorganisationen ganz verschwunden. Es blieben nur ihre Feste — „slava“. Die Werkstätten derselben Handwerke waren entweder in der Stadt zerstreut oder um einen öffentlichen Platz oder in einer Strasse versammelt. In ihnen arbeiteten: Meister, Gesellen und Lehrlinge („čiraci“).

Библиотека
Етнографског Музеја
бр.
у Београду

О сватовској погачи у околини Скопља

Сватовска погача се у околини Скопља меси обично у недељу рано изјутра. Меси је „месарија“, девојка нарочито за то позвана, а помаже јој „подмесарија“. Ове две девојке месе и остали хлеб потребан за свадбу. Обичаји којима се пропраћа мешање ове погаче различити су: друкчији су у Скопској Црној Гори а друкчији по блатским селима. Описаћемо и једне и друге. Раније је сватовска погача мешена и у Скопљу, али се то сада не чини, изузевши оне скопске куће које су из околине скоро дошле у Скопље. Иначе се овај обичај одржао у свима другим варошима Јужне Србије.

Месарија се још у среду „кани“ (позива) *званицом*, за ову сврху нарочито спремљеном *карџом* (дрвеним судом у који се ставља вино за свечане прилике). *Званица* је око „гранушника“ искићена венчићем од разноврсног цвећа и новцем. Њоме се осим месарије позивају и сви сватови.

Када „кане“ месарију, обраћају се њеном оцу овим речима: „Да благосоиш и да ми пуштиш месарија у четврток на сабајле“. Девојка коју позивају мора имати родитеље, „да не е сирак“. Осим тога мора да има још сестара и браће.

У Скопској Црној Гори сватовску погачу називају „колач свадбарски“, и кад се он меси позивају се из комшилука момци и девојке да певају. Тада дође и сва родбина, па било да се меси девојачки или момков колач. Званице се позивају обично овако: „Ајде да месимо колачоина“. Девојке, које су дошле, поређају се око месарије, две по две, обично на три места по две, и док месарија замешује колач, оне певају и „ке изиграв до три ора“. Ако је момков колач, девојке певају:

„Колач ти се замешује,
Млад јуначе!
Одрицај се од мајка ти,
Одрицај се од татка ти.

Нарицај се на невеста.
Ти ке одаш пето село,
Пето село по девојка,
По девојка по невеста“.

Ако је девојачки колач, певају исту песму, само се речи „Млад јуначе“ замењују са: „Ој девојко“, а „невеста“ са „момак“. Кад се меси девојачки колач певају и ову песму:

„Колач ти се замешује,
Ој девојко!
Убаво — те колач замесите,
Све миле другачке.

Да не ви се не насмејен
Све другачке и сва дружина.
Он ке иде на далеко,
На далеко, друго село“.

У неким селима, као у Побужју и у Кучевишту, приликом мешења колача у тесто стављају старински новчић. Пошто се замеси, колач се оставља да се укисели. Кад је тесто кисело, месарија га узима понова и „размешује га“: колач се стави у „сред кућу“ на „трлезу“ па око њега певају и играју у три маха („колачоина ке праев, ке заиграв три ора“). У селу Побужју, кад се момков колач „размешује“, певају ову песму:

„Колач ти се размешује, Млад јуначе! Убаво га размесите, Сестре моје. Ја ке идем на далеко, На далеко под Будима града,	Тамо има два кладенца, У кладенци има ситно дробно. Марко кове коња под Будима града, Сам га кове, сам копиту држи, Плоче му се беле међудије, Клинци му се од жуте дукате.“
--	---

У селу Глуву за момков колач певају:

„Колач ти се размешува, Млад јуначе! Марко кове коња карамана, Сам га кове, сам копиту држи. Плоче му су бели карагроши, Клинци тура беле међудије.	Колач га размесити, С мотику га расплескајте. Колач га запитите, Со две китке босиљкове Босиљкове страторове.“
--	--

За девојачки колач се пева ова песма:

„Колач ти се размешује, Млада невесто! Одрицај се од мајка ти, Одрицај се од татка ти.	Ти ке идеш пето село, Пето село при момчето. Одрицај се од младости, Нарицај се на старости.“
---	--

У селу Кучевишту, кад се меси момков колач, певају:

„Колач ми се размешује,
Убаво — те размесите.
Он ке иде на далеко,
На далеко, град Легену,
Да избере цару керпу.
Да му се не насмејев,
Сви дружина и другачки.“

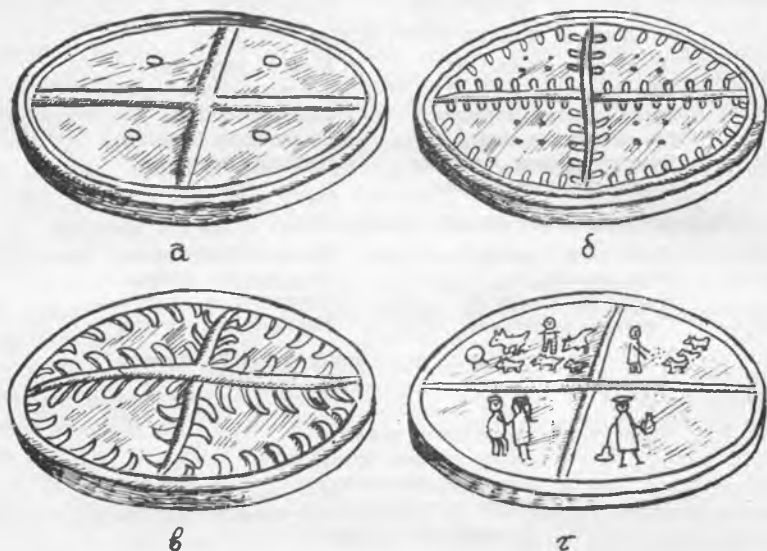
А за девојачки:

„Колач ми се размешује, Убаво — те размесите. Он ке иде на далеко, На далеко друго село. Да не ми се не насмејев, Не е убаво нашарано, Све другачке, све дружина,	Кад ке га изнесев на сред — село, На сред — село у сред сбор. Ту ке видев сви сељани, И сви стари и сви млади, Како убаво испратиле И што убаво нашарале.“
---	---

По осталим селима Скопске Црне Горе певају ову песму:

„Колач ти се размешује, Млад јуначе! Марко кове коња карамана, Сам га кове, сам копиту држи. Плоче му се беле међудије, Клинци му се од жуте дукате, Чекањ му је од белого карагроша. Он ке иде на далеко,	На далеко по девојку, По девојку у Легену. У легенски ливади, Ке одбира слику спрема њега, Слику спрема њега Легенку девојку. Легенку девојку, белу ем црвену Ем побелу, ем поцрвену.“
---	---

Пошто се колач размеси, шарају га. Шара се „со прекрсници“ гј. преко средине се направи крст од теста, а околу њега ивица (сл. 1 под а). На исти се начин шарају момков и девојачки колач. У неким селима тај је крст украшен ресама, а негде и кукама, тако да се на погачи јавља крст са кукама — свастика — као и на ускршњим јајима (сл. 1 под б и в). У селу Кучевишту у оним четвртинама између кракова крста стављају разне фигуре од теста: у првој четвртини нашарају трло, овце, овчаре, псе и друго; у другој домаћицу како храни живину; у трећој младу и младожењу, а у четвртој младу како иде на посао, како слуша и друго (сл. 1 под г).

1. „Свалбарски колач“ у Скопској Црној Гори.

Пошто се сврши са шарањем, у средину погаче ставе „лукобију“ (тучник), па се сви присутни ухвате у коло певајући исту песму коју су певали за време „размешуенија“. Том приликом гледају на коју ће страну пасти лукобија: ако падне према истоку „накуде што огрева слунце“, рађаће се мушка деца, а ако падне на супротну страну рађаће се женска. Затим се колач даје „афчији“ (кухару) да га однесе да се пече. Пеку га обично за „прекусак“ (доручак).

Када се испече, ако је момков колач, сватови га носе девојачкој кући када иду по њу, а девојачки, кад млада после венчања дође у момкову кућу. Колач се ломи пошто га претходно афчија донесе на срет-село. За њим трче „стари и млади“ и сваки жели да добије парче од њега. Колач се подигне и онај који је висок зграби га, изломи на ситне

комадиће и даје свакоме по мало. У селима, где је обичај да се у колач ставља новац, верује се да ће онај, који је у свом комаду нашао новац, преко целе године бити срећан и да неће боловати. Од овога колача узимају да их неби болело грло, а они који су од њега добили више парчади, чувају их преко целе године „да им се нађе“ за такве слушајеве.

По селима скопске Блатије за „почеток“ месарија у четвртак изјутра меси три, пет, седам или највише девет погача. Гледа се да их буде „тек“ (непаран број). Пошто исеје брашно и стави соли, месарија позове дечка који није „сирак“ да са жегром, која је искићена китицом од босилка и старинским парама са црвеним концем, промеша трипут „за адет“, а затим му пољуби руку и дарује га јабуком у коју је утиснут динар. Док меси погаче, месарија је обучена у младино одело, које је млада послала момковој кући још за време веридбе. Девојке које су окупљене око ње певају заједно с њом. У селу Орману певају ове песме:

„Меси, меси, бела месаријо,
Да замесиш три беле погаче:
Прва је за кума,
Друга за старојка,
Треча за домаћина“. — Или :

„Превила се купина,
Преко шарена планина,
Не ми била купина,
Тек ми била девојка,
Како се синој валеше,
На тија верни другачки :

До века се мома бидам,
До века китка на глави ке носам,
До века курјук ке носам.
Не ти било до века
Тики ти било донегде!“.

У осталим селима певају :

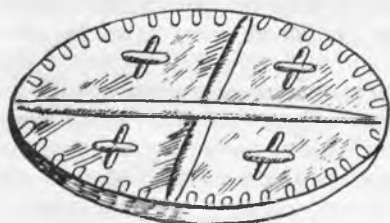
„Ој убаво девојко,
Замесајте девет бели погачи (двапут).
— Девојко, мори девојко,
Кући ти се терзији,
Терзији сајче шпјева.
Јунак у дворје стојеше,
Т'нке прсте кршеше,
Многу гајле береше :
Кој ке ми носи сајчето ?
— Не бери гајле, јуначе,

Ја ке го носам сајчето.
— Девојко, мори девојко,
Кући ти се златари,
Златари прген лејева.
Јунак у дворја стојеше,
Т'нки прсти кршеше,
Много гајла береше :
Кој ке го носи прстенот ?
— Не бери гајле јуначе,
Ја ке го носам прстенот“.

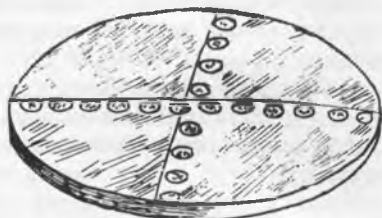
Кад буду погаче готове, афчија их односи да се испеку и доноси са „фуруне“. Њих укућани поделе међу собом и истог лана поједу.

У суботу ујутру месе се четири погаче са квасцем, а пета пресна — „пресница“ (лична пресна погача), ако је млада из другог села, иначе у недељу, јер мора хлеб да је „тазе“. Прве четири погаче имају преко средине крст, наоколо ресе (цртице) и у свакој четвртини по један мали крст (сл. 2), док се „пресница“ шара са парама, које су у облику крста утиснуте у тесто (у Драчеву и Лисичју). По ридским селима (Со-

пиште и др.), пошто се испече „пресница“, нанижу се на црвени конац ситне старинске паре у облику крста, али тако, да цела погача буде обмотана (сл. 3). Ова се погача пече с обе стране и има два лица.

2. Погача за законике и боље госте.

3. „Пресница“

Прве четири погаче износе пред кума, старога свата, девера и боље госте. Пресницу носе „стројари“ (тако називају сватове који иду по младу, а када дођу код младине куће, називају их „сватом“) [у суботу вече, када полазе младином кући, где је за време вечере износе. Ако су дошли свекар и свекрва, онда се „пресница“ прво приноси пред свекра, а после пред свекрву да је „нашарају“ парама. Том се приликом каже: „Ајде, свекре, по погачава да прошараш, убаво не је нашарано“. Свекар вади поклон који је донео за младу: новац, „китче“, „алки“, „ђерданче“, а затим и остали сватови дарују колико ко има. Поклоне скупља млада мајка или сестра. Свекрва такође дарује оним што је донела: „герданче“, „менђуши“, „алтнче“ и сл., а затим свака од жена остави по коју „пару“. Кад се заврши са даривањем погаче, она се предаје младиним и младожењеним родитељима. С десне стране стане момков отац, а с леве младин и сваки гледа да већа половина буде на његовој страни. Кад преломе погачу, пољубе се и притом кажу: „Сватство – братство“. Од ове се погаче даје свакоме по мало. Затим младин отац пожели добродошлицу младожењинином оцу, који почиње да благосиља: „Ај нека ни се живи, нека ни се вечни, сос еден венец да се кердосаат, да Бог да, да се од ниф повалимо, кеј нема Бог нека даде, кеј има нека чува, ми е што сме стаиле Бог да не растаи“.

У недељу се меси и посебна погача са којом се из цркве млада уводи у младожењину кућу. На ову се погачу стављају масло и со. „Пиришани“ (украс са старинским парама, који стоји на челу) се прикаче с једне стране млади за појас, а с друге за погачу. То се ради зато, да млада буде послушна. Том приликом месарије певају:

„Лаком по лаком девојко,
Да не направиш кондури,
Што ти ги пратил девојко.
Лаком по лаком, девојко,
Да не направиш чорапи,
Што ти ги плеле другачке.

Лаком, по лаком, девојко,
Да не направиш кошуљу,
Што ти гу везле другачке.
Лаком по лаком, девојко,
Да не направиш бафчалак
Што ти гу пратила свекрвата“.

После овога млада прстом умочи прво у масло па у со која је на хлеб, и маже кућна врата трипут унакрст, а свекрва то брише крпом. Најзад младу уведу у кућу, и ту она дарује најпре кума, старог свата, девере и друге сватове, а напоследку месарију и подмесарију. Месарију дарује обично ципелама или срменим коланом, а подмесарију марамом, црвеном шамијом или слично.

У понедељак се меси пресна погача као и она у недељу, али је не меси месарија већ невеста, и та је погача украшена као и она друга. С том погачом долази свекар да јави да је млада „искочила часна“, а младиња мајка исту такву погачу даје као уздарје.

Вера Ђорђевић.

Zusammenfassung. — *Vom Hochzeitskuchen in der Umgebung von Skoplje.* In den Dörfern in der Umgebung von Skoplje wird am Vortage der Hochzeit ein Hochzeitskuchen bereitet. Ihn bereitet ein dazu eigens gerufenes Mädchen, welche „Kuchenbäckerin“ („mesarija“) gerufen wird, ihr helfen die „Unterbäckerinnen“ („podmesarija“). Beim Bereiten dieses Kuchens beobachtet man Gebräuche, die in verschiedenen Dörfern der Umgebung von Skoplje nicht dieselben sind. Bei dieser Gelegenheit tanzen und singen Mädchen und Burschen. Der Verfasser beschreibt den ganzen Vorgang beim Bereiten dieses Kuchens: zuerst die Art, wie man die „Kuchenbäckerin“ ruft; dann wie sie den Kuchen bereitet und was dabei in den einzelnen Dörfern getan und gesungen wird, und zum Schluss was man mit dem fertigen Kuchen während der Hochzeitsceremonien tut.

Моравке — воденице на Великој Морави

Испитивање воденица на Великој Морави, које се зову *моравке*, вршила сам у Лапову, у срезу лепеничком.

Моравке се подижу на оним местима на Морави, где има брзака. Место за моравке одређује и ситуациони план даје инжењер, а израђују их сами сељаци — воденичари, и то обично зими. Они врше и све оправке. Цела је моравка од дрвета, које секу и дељу сељаци, и нешто мало гвожђа које купују у радњама. Купује се и камење. Моравка лежи у реци (води) и са обалом је везана двама гредама хоризонтално положеним на обалу. Преко ових греда се са обале улази у моравку. Да је не би однела вода, она је дебелим ланцима везана за једно дрво (дебло) дубоко укопано у обали.

Конструкција и терминологија. — Моравка је, као што смо споменули, цела из дрвета, обично од храстовог или неког другог, тврђег, дрвета. Поједине њене делове граде сељаци воденичари, па их у пролеће постављају на Морави, склапајући их на обали.

Моравка се састоји из три главна дела: из *чамаца—логова, воденог кола и кућице* којој је основа *чамац*.¹⁾

Логов је обичан, јак, чамац, везан за обалу дебелим ланцем учвршћеним за дебло дубоко укопано у обали. Преко ширине логова, на размаку од 0,50 м, уковане су две греде дебљине $\frac{13}{20}$ см, за које је причвршћен *јасак*, наслон од дрвета.

Водено коло се састоји из *осовине* дуге 12 м, са пречником од 0.40 м на тањем крају, а 0.50 м на дебљем крају. Ова се осовина зове *ваона*. Ваона на оба краја има округао пресек, док је пресек одмах иза крајева правилни осмоугао.

Два метра од тањег краја у ваону су усађене гредице дуге 2,5 м. То су *мајсаруге*, које су око ваоне поређане у круг. Водено коло је састављено из четири паралелно поређана круга матаруга на размаку од два метра. У сваком кругу поређано је по 14 матаруга, које су дебеле $\frac{10}{15}$ см. За матаруге су са спољне стране учвршћене даске дуге 6 м, ширине 1 м а дебљине 5 см. Ове се даске зову *платна* и за матаруге су везане *качекџима* — дашчицама дугим 1 м, широким 5 см и дебелим 8 см. Кроз качкете, платна и матаруге су провучени гвоз-

¹⁾ Види у Српском стнографском зборнику (XXXIV) скицу 16 на стр. 237 и фотографију 17 у прилогу.

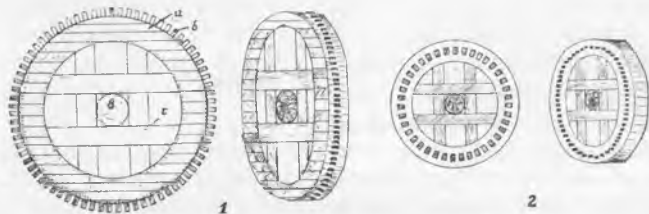
дени *клинчићи*, клинови дуги 25 см, пречника 5 см, који чврсто спајају ове међу собом и на крајевима имају главе. По ободу круга матаруге су везане *инџашима*, гвозденом жицом дебљине 1 см. Водено коло тањим крајем ваоне слободно лежи на јаску на логову, а дебљим крајем ваоне лежи на великом јаску у кућици.

Кућица на чамцу — логову дуга је око 9 м, широка 5 м, а толико и висока. Цела је са кровом од дрвета. Нема прозора, већ само двоја наспрамна врата (једна гледају на обалу и веза су са њом, а друга излазе на водено коло и са њих се диже устава). Кућица је подељена хоризонтално на два дела: на доњи у коме су конструктивни делови воденице, и на горњи који служи за саобраћај и млевење. Кућица је и вертикално подељена на два дела: мањи део је собица у којој воденичар кува и спава, а други део је права воденица.

Кућица је за логов позади везана са две паралелне греде, а напред са четири, две и две паралелно постављене. То су одводне греде. Кроз предње одводне греде пролази вертикално једна брана од дасака величине 6/4 м, и она се зове *устава*. Њоме се вода зауставља да не удара на водено коло, и може се спуштати и дизати. Устава лежи у води пред воденим колом. И кућица је за обалу везана дебелом ланцем, да је вода не би однела. У кућицу улази ваона и њен дебели крај лежи на великом јаску у кућици.

Под кровом у кућици су ови конструктивни делови: *велико коло*, *џруишна*, *мало коло*, *чистарица*, *доњи* и *горњи камен* и *кош*. Иначе у кућици има и једна вага, два до три сандука — *амбара*, неколико троножаца и лампа.

Један метар испред лежишта ваоне, на њу је навучен точак пречника 3 м, а дебљине 25 см, који је за ваону чврсто везан са четири греде поређане око ваоне у крст, због чега се оне и зову *крстаџи*. За крстаџе по ободу точка и на странама точка заковане су даске у ширини 40 см; то су *најлаџи*. По ободу целог точка у наплате су усађене гредице 15 см дужине, 15 см висине и 5 см дебљине. То су клинови и њих на великом колу има 72 комада.

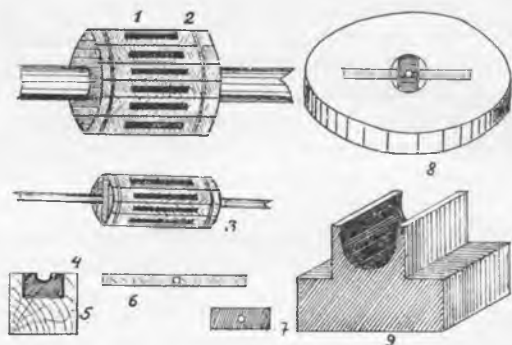

1. Велико коло: а. најлаџи; б. клин; в. ваона; г. крстаџи. — 2. Мало коло.

Паралелно са великим колом лежи једна облица, намакнута на осовину 30 см пречника а дугу 3 м. То је *мала ваона* која лежи на

јасћучићима — дрвеним наслонима. Мала ваона паралелна је са ваоном и лежи 0,50 м испод ње а на растојању 2 м од ње. Облица је дуга 1 м. са пречником 0,80 м и зове се *тпрушина*. Да не би прсла, трупина је на крајевима осигурана гвозденим обручима. У трупини су издубљене рупе 30 см дужине, 10 см дебљине и 20 см дубине; њих има једанаест и зову се *коленике*. Трупина је према великом колу постављена тако, да се ободи трупине и великог кола додирују, а окретањем великог кола клинови истога залазе у коленике трупине.

На малој ваони, 0,50 м од трупине, налази се точак пречника 2 м а дебљине 25 см. Он је паралелан са великим колом а зове се *мало коло*. Конструкција малог кола иста је као и код великог кола, само су код малог кола клинови усађени у наплате на бочној левој страни, а клинови су истих димензија и има их 68.

1. *тпрушина*; 2. *коленика*; 3. *чистарица*; 4. *јајце*; 5. *кобила*; 6. *паприца*; 7. *сењ*;
8. *горњи камен*; 9. *јасак*.

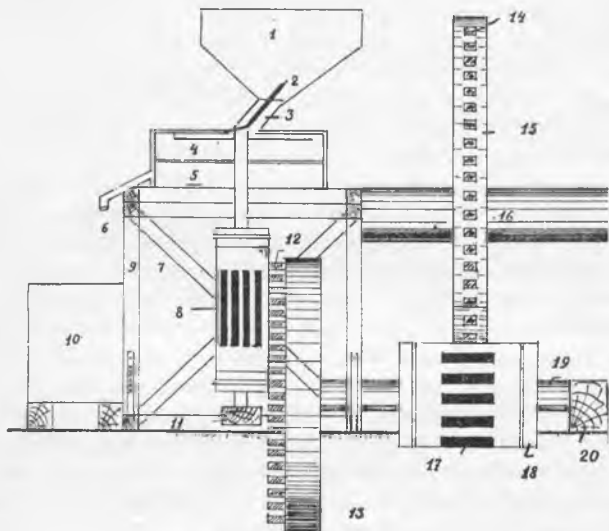
Лева страна малог кола додирује по ободу облицу која личи на трупину, само је од ње мања: дугачка је 80 см, пречника је 40 см и има 9 коленика. Ова се облица зове *чистарица*, и на њеним крајевима су гвоздени обручи. Чистарица стоји вертикално и кроз њу пролази гвоздена осовина дуга 1,20 м а пречника 8 см. Доњи крај ове осовине лежи у лежишту званом *јајце*. Јајце је гвоздена плочица јајасто издубљена. Ово јајце чврсто је усађено у једну греду, која се зове *кобила*.

Горњи део чистаричине осовине слободно пролази кроз доњи воденични камен, и има квадратан пресек.

Чистаричина осовина је везана за горњи камен преко две плоче и гвоздене полуге, које су ужљебљене у жљеб камена. Плоча је *сењ*; то је правоугаона плочица дужине 15 см, ширине 12 см а дебљине 5 см, на средини пробушена у облику квадрата. Сењ је са чистаричином осовином и каменом везан паприцом, гвозденом полугом 10 см ширине, 50 см дужине и 3 см дебљине. Паприца, сењ, горњи камен и чистаричина осовина међу собом су чврсто спојени.

На једном постољу направљеном од четири дирека, учвршћених косицима и унакрсним гредама, које се зову *ћорке*, леже *доњи* и *горњи камен*. Доњи камен је непокретан и кроз њега чистаричина осовина пролази слободно без везе. Горњи камен лежи на доњем и паралелно са њим. Од доњег камена одвојен је мутером, једним завртњем. Оба камена су ограђена дашчицама и не виде се.

Изнад камена је о две греде причвршћен *кош*, сандук облика зарубљене четворостране пирамиде, у који се сипа жито. Кош и горњи камен везани су *чауром*, дрвеним левком. У чаури је учвршћена једна дрвена палица, која горњим својим крајем рије у кош, а за доњи крај јој је везана још једна палица — коленасто — тако да лежи на камену. Кад се камен окреће, доња палица отскаче по камену, који је рапав, тиме гура горњу палицу у кош, те тако жито излази из коша кроз чауру у камен. Ова се палица зове *чекешало* и за њега су везани комадићи плеха тако, да кад у кошу нестане жита „плекчићи“ падну на камен, и воденичар, кад чује њихов звек, зна да у кошу нема жита.

Вершикални пресек „моравке“

1. кош; 2. чекстало; 3. чаура; 4. горњи камен; 5. доњи камен; 6. лула; 7. ћорка; 8. чистарица; 9. дирек; 10. мучњак; 11. кобила; 12. клин; 13. мало коло; 14. клин; 15. велико коло; 16. ваона; 17. коленика; 18. трупина; 19. мала ваона; 20. јастучић

Ограда око камена пробушена је на једном месту и ту је од плеха или дрвета стављена лула, те брашно кроз лулу излази у *мучњак* (*мучувањ*) — сандук на поду.

Камен се оштри — сасеца два пута месечно, и то оба камена, а сасецају се оне површине које се тару. Ако има много млива, камен

се сасеца и четири пута месечно. Сасецање се врши направом која се зове *сецивица*. То је комад гвожђа, оштар са обе стране, а на средини пробушен; кроз ову рупу уметнуто је једно дрво за које се држи при раду — сасецању камена.

Кочница, полуга везана за осовину камена, окретањем спречава окретање камена или допушта окретање камена те и целе моравке.

Опис рада. — Код млевења се прво откочи кочница, жито сипа у кош и дигне се устава из воде. Вода почне да удара на платна воденог кола и окреће га. Окретањем воденог кола окреће се у кућици велико коло јер оба имају исту осовину — ваону. Окретањем великог кола његови клинови залазе у коленике трупине, те се окретање преноси и на трупину, тј. окреће се и трупина. Како трупина има исту осовину — малу ваону — са малим колом, то се окретањем трупине окреће и мало коло. Клинови малог кола, окретањем истога, залазе у коленике чистарице и окрећу је, а окретањем чистарице окреће се њена осовина те и горњи воденични камен, који је са том осовином чврсто везан.

Окретањем горњег воденичног камена чекетало отскаче по неравној површини камена, чекеталов горњи крај рије у кош, из кога пада жито у шупљину горњег камена, жито долази под горњи камен, између горњег и доњег камена, услед окретања горњег камена се трља и мрви, те најзад измлевено излази кроз лулу у мучњак. Из мучњака се лопатицом ставља у вреће.

Како је обим воденог кола велики, а обим чистарице мали, окретање чистарице и горњег воденичног камена је врло јако.

Моравке међу све врсте жита: пшеницу, раж, јечам оvas, кукуруз и др. Ако се хоће ситније брашно, помоћу мутера се смањ растојање између оба камена и обратно. Измлевено жито зове се *мливо*.

Моравке раде дан и ноћ. Кад је вода јака (с пролећа и у јесен) међу 150 кгр на сат, а када је вода слаба (лети) 50—60 кгр на сат. Зими моравке не раде, и то од божинних до великих поклада. У изузетним случајевима, када се Морава не заледи, моравке раде и преко целе зиме. Иначе, чим се после првог мрза почну по Морави хватити скрамце леда, моравкама се мора тражити заклон. Тада се оне одвуку у тишак, расклопе се (раскере се): скину се водено коло, матаруге и ваона те се све избаци на обалу, а моравке, привезане за обалу, стоје целе зиме док лед не оде.

Правни односи и обичаји. — Кад неко хоће да подигне моравку, изведе инжењера, овај избере место и да ситуациони план. Сопственик воденице тада позове све поседнике околних имања око моравке (250 м испред и 250 м иза моравке), те они дају свој пристанак за њено подизање. У накнаду за то жито им се меље увек без ујма.

Ако неки од сопственика околног земљишта одбије да да свој пристанак за подизање моравке, онда га позову код општине да то учини, па ако и код општине одбије, моравка се ипак подиже. Могу

сви поседници околног земљишта, у појасу од 500 м, ускратити свој пристанак, моравка ће се ипак подићи, јер је поред обале земљиште слободно за 8 м ширине, и то је слободан пут. Обично се онима, који ускрате пристанак за подизање моравке, у истој не меље жито ни са ујмом ни без ујма.

Воденичар може бити сваки онај који уме да меље жито и да прави и поправља моравку. Нико не сме подићи моравку поред већ једне подигнуте, јер је граница једне моравке 250 м уз и 250 м низ воду. Одмах иза ове границе може ко хоће подићи другу моравку.

За млевење жита никад се не наплаћује новац, већ се узима *ујам*, изванштан проценат жита.

За млевење у моравкама у Лапову и околини, по договору самих воденичара и општине, ујам износи 6%. Он се може и мењати, што зависи од родности године: ако је година роднија ујам је мањи, јер је млевење обилније, и обратно.

Кад неко донесе жито за млевење, прво га измере, израчуна се и одмери ујам и стави у амбар, па се остало жито остави да чека ред млевења.

У моравкама се увек меље жито по реду; овај ред се квари једино у случају да неко коме је „смрт у кући“ (неко умро) донесе жито за млевење. Тада се све жито остави и ово прво меље. Иначе, ако неко донесе жито за млевење, а нема брашна код куће, да му се на зајам, а жито чека ред.

Слава у моравкама. — Моравке у целој години не раде само на св. Илију, јер тада славе. Обично не раде још и на Божић, Ускрс, Духове, св. Николу, али то због људи, а ако има много млива, а вода је погодна, онда и тада раде.

Слава у моравкама траје од изласка до заласка сунчевог. Одмах по заласку сунца може се почети са радом.

У моравкама се слави на исти начин као и по домовима. Спреме се жито, колач, свећа, прасе, вино и ракија. Свештеник сече колач. Славу прослављају само воденичари; гости из села не долазе им.

Сваке године слави по једна моравка истога села; у њу се скупе сви воденичари, ручају и чаше се. Сви заједно са свештеником окрећу колач.

У Лапову има осам моравки и оне задовољавају потребу млевења целог места.

Босиљка Радовић.

Zusammenfassung. — „Moravke“, *Mühlen an dem Flusse Morava*. Im achten Buche des „Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu“, Seite 1—17 ist ein Aufsatz veröffentlicht: „Mühlen an der Drina und ihren Nebenflüssen“, in dem die Rede war von den „Drinke“, den Mühlen am unteren Laufe des Flusses Drina. Im vorliegenden Aufsatz ist die Rede von den gleichen Mühlen am Flusse Grosse Morava, dem rechten Zuflusse der Donau, welche nach dem Flusse, an dem sie sind, „Moravke“ heissen.

Женска ношња у Васојевићима¹⁾

Најстарија ношња

Између женске ношње у Лијевој Ријечи и Наји нема велике разлике као што је био случај код мушке, али ипак постоји нека разлика. Те разлике изнећемо кад будемо говорили о појединим деловима ношње. Старија женска ношња је много китњаста и богатија по везу и начину украшавања од новије. Док је старија мушка ношња доста проста и једноставна, дотле је женска јако искићена, извезена и украшена.

Један од најлепших украса и накита код жена је лепа и дугачка коса. Зато је она истицана да се што боље види и раније и данас. Жене су косу зачешљавале уз главу и делиле је средином главе, од чела ка темену. Линија која дели косу средином главе зове се *раздвој*. Поврх чела, лево и десно од раздвоја, коса се мало увије у облику лука и то је *подвој* (сл. 9), па се спусти у два дела, поред левог и десног уха, низ прса. Тада се сплете у две *вишнице* (плетенице) и истовремено искити разним сребрним парама: *талијерима*, *мецидијама*, *вранцигама* и другим од мање вредности. Понеке су китиле косу поред новаца, нарочито у Наји, разним *ђунђувама*, *мерџанима* и *прајорцима* (округла затворена звонца). Новац који се стављао у косу често се звао *укошњаци*. Жене у Наји су се више китиле, јер су ти крајеви били у тешњој вези са варошима. У Наји жена савије косу на прсима у *кошур*, па је поврати горе ка ушима. У Лијевој Ријечи је коса код жена допирала до средине прсију, а на прсима је била савијена у котуре.

У Наји су жене носиле на глави до косе *кају* од белог сукна, па „омашћену“, црно обојену, или од црвене чохе („свите“). Капа је била искићена повећим „шареним мерџанима“, а на сваком мерџану је висила по једна омања пара. Поред тога је била поткићена са предње стране крупним новцима и разнобојним ђунђувама. Преко капе се повезивао црвен *повезач* (махрама), у који су забадане игле са ланцима као накит. Преко повезача дође *марама*, која је покривала горњи део главе и падала низ леђа. Она је ткана од лана или од конопље, или од лана и памука; на крајевима је била извезена разнобојном вуном и па-

¹⁾ У чланку *Мушка ношња у Васојевићима* („Гласник Етнографског музеја у Београду“ књ. VIII, с. 72—83) говорили смо и о распрострањењу васојевићке ношње.

муком. Шаре су биле већином „гране“ и округле као „јабука“, па се таква марама звала *јабукош*. Крајеви такве мараме су били украшени разнобојним „китама“ од вуне и ђинђувама. Тако везена и украшена марама се звала и *намлија*. Неке жене у Полимљу и у Коњусима су се забрађивале белим тканим пешкиром од лана или памука. Један крај пешкира се стави преко десног рамена низ леђа, а други се крај пешкира протури испод браде и пребаци преко главе, па се задене на десној страни под брадом. Преко овог пешкира и чела се повеже куповна шарена свилена марама — повезач, који се свеже позади главе.

У Лијевој Ријеци су жене носиле црвену капу од чохе, па преко ње велику свилену *крџу*, „шарену на кола“, или белу која се звала и *фацулеџ*. Крпа се превије у косо, с рога на рог, да се добије троугао, па се стави преко главе тако, да један крај тога угла пада низ леђа, а друга два поред ушију на прса. Тада се преко чела и те крпе стави повезач, који се завеже на „затиљку.“ Повезач је био од свиле, црвен и шарен, у разним бојама. Сада се десни крај крпе, који пада низ прса, пребаци преко главе, па леви преко овога. Да би се крпа боље држала, а и ради украса, забадане су у мараме и у косу по 2—3 велике сребрне игле са главама. Тај начин намештања крпе (фацолета) се звао *претурање* (каже се: „претурила крпу“). У Васојевићима су жене намештале („претурале“) мараму на глави слично као и у Средачкој Жупи и у Београдској Посавини¹⁾.

Једна од главних и најлепших женских хаљина је била *облаја*. Она се у Наји зове облаја, а у Лијевој Ријеци *џупелеша* а ретко облаја. Реч облаја је старија а џупелета новија. Назив џупелета је примљен преко Турака у исто време кад и називи: џамадан, чакшире итд. Облаја је ткана од беле вуне у два нита, па се таква тканина звала *двојанац* а и *узина*, зато што је танка и неваљана. Облаја је била у облику дугачке кошуље и покривала је тело од врата до чланака. Рукави су били дугачки до шаке и разрезани од шаке ка лакту око 10 см. Рукави су били често од узине или од ваљаног сукна, па обојени црвено у броџ. Они су били на раменима и око шаке украшени црвеном чохом, а по чохи извезени разнобојном свилом и памуком. Облаја је била састављена од две поле: „прве“ која је покривала предњи део тела и „задње“, која је покривала леђа и ноге. Од пазуха доле су били, са једне и са друге стране, код неких по три а код неких по два клина. Облаја је била у пасу и око груди припојена уз тело, а од паса доле све шири. Дном целе облаје је широк комад црног сукна, а преко њега са лица црвена чоха, извезена разнобојном свилом. Око врата је била отворена и разрезана низ прса. Око врата није било колира, него само извезен поруб. Понеке жене су облају, пре него је извезу, „мастиле“ црвено у

¹⁾ М. Влаховић: Женска ношња у Београдској Посавини („Гласник Етнограф. музеја у Београду“ V, 42 и 46; lb.: Средачка жупа („Зборник за Етнографију и фолклор Јужне Србије и суседних области I, 40; сл. 2 и 3).

број или црно у „карабоју“. Она је била врло богато извезена разнобојном вуном: око врата, око рамена, по целим грудима и целим дном, од колена доле. На њој су шаре биле врло разноврсне, а истицали су се „котурићи“. (Ове смо податке добили од старијих људи и жена на терену). Облаја је ношена до тела без кошуље.

Године 1904 је Етнографски музеј у Београду за изложбу у Лијежу набавио једну облају из Лијеве Ријеке (Инв. бр. 631). Она у свему одговара облаји о којој смо напред говорили. Али пошто је ово један доста стар предмет (у најмању руку је рађен по угледу на најстарије предмете ове врсте) врло карактеристичан по облику, начину израде, украшавању и шарама, изнећемо о њему детаљније податке.

Облаја, коју има музеј, састављена је од две поле, једне веће која покрива прса, од паса горе, леђа и ноге, и друге мање која покрива тело са предње стране, од паса доле. Отвор око врата је облика троугла чија је основа 15 см, с рамена на раме; низ прса је расечена 16 см. На дну овог разреза су три *киће* израђене при дну од жутог вуноног конца тврдо у облику јајастог дугмета. Из ових дугмади висе упрелене ресе од црвене вуне. Разрез на прсима је са предње стране опточен црвено затвореном чохом, па украшен поред ивице са по једним пасићем отворено црвене чохе. Око самог врата нема колира него извезен поруб. Рубом низ прса је „налозан“ жути прутац од памука, а ивицом где је чоха пришивена за тканину је зелени прутац, добивен ушивањем чохе за тканину. Цела прса су извезена вуненим концем затворено-црвене боје. Али у средини великих шара, и овде-онде око њих су мање троугласте и овалне шаре навезене модрим, зеленим и отворено-црвеним вуненим концима. Те мање шаре изгледају на великим шарама као нека окца, а целом везу дају више живости. Шаре су геометриске: оне око прореза низ прса су друкчије, а друкчије оне поред ових, ближе рукава. Веће шаре су попуњене везом и имају један одређен облик. Додиривањем више таквих шара истичу се на белом пољу мање шаре, али другог облика.

У дну прве поле а до црвене стризе (комад сукна) је облаја извезена црвеним, модрим и зеленим вуненим концем, али много мање него на прсима. На првом месту су цик-цак и праве линије а изнад ових су геометриске шаре облика барјачића и гранчица (сл. 1 под 1). Облаја је иза врата и поред рамена низ леђа исто тако извезена црвеним, модрим и зеленим вуненим концима. И те су шаре геометриске, али им је тешко одредити облик. Она је навезена и низ леђа, поред клинова са обадве стране, као и око врата и рукава, али с том разликом што се ту истичу и разнобојне шаре, такође геометриске, као стилизоване гране (сл. 2 под 1). Цео доњи део задње поле је богато извезен црвеном и модром вуном. Ту се издваја површина са три велике звездасте шаре, са по једним осмоугаоником у средини, чија је средина попуњена зракасто у виду крста (сл. 2 под 2). Са горње и доње стране ово везено поље је украшено као неким

пасићем рељефно извезеним разнобојним вуненим концима: црвеним, модрим, жутим и затворено-црвеним. Средином су извезене вијугаве линије, које чине шару облика осмице. У горњем делу ове шаре су геометриске фигуре где се истичу троуглови са једном врстом барјачића оцртаних правим линијама и са крстом у средини.

Дном облаје је црна стриза од ваљаног сукна, широка 10 см. Са спољашне стране стризе су по дну три вунена гајтана један поред другог: у дну модри, у средини црвени а жути на врху. После жутога гајтана види се црна стриза у ширини дебљег гајтана. До ове црне пруге је пасић од затворено-црвене чохе, широк око 2 см, са обадве стране опшивен зелено-жутом свилом. Кад се чоха пришива за сукно стави се по њеној ивици зелени конац, па се и тај зелени конац и ивица чохе истовремено пришивају за сукно. Тај зелени конац, пришивен на тај начин, изгледа као танки гајтан. Поред ових шавова је по један прутац извезен („налозан“) белим памуком. До овог пасића је појас такође од црвене чохе, широк $5\frac{1}{2}$ см, украшен и опшивен по ивицама као и први пасић. Између ова два пасића је празан простор од црне стризе и на њему излозан жути танки прутац. На овој широкој чоханог стризи су свуда околу шаре (једна мања, а друга већа) облика чауре распуклог воћа (сл. 1 под 2). Те се шаре прво исеку на чохи и одреди им се тачан облик, па се онда ивицом свуда опшију, као год кад се чоха пришива за тканину, али се и ту подметне зелен конац, па се пришије уз ивицу да изгледа као прутац. Око исечене и обаметнуте ивице споља је прутац налозан белим памуком, а тако исто средином расечене шаре, између ивица, и други је прутац налозан жутим памуком. До широке стризе долази пасић од затворено-црвене чохе, са горње стране зупчаст (широк 2—3 см). На исти начин је пришивен за црну стризу и украшен као први узани пасић, само горњом зупчастом ивицом су налозани узани пругци (бели, зелени, жути, црвени и бели). Они су израђени према зупчастог стризи па су сви вијугави (сл. 1 под 3). Ова се стриза наслања на зелену сукнену стризу, широку $3\frac{1}{2}$ см. Делови зелене стризе се виде као мали троуглови (сл. 1 под 4), јер је прекривају зупчасти делови поменуте стризе. Врхом ове зелене стризе је налозан као венац бели узани прутац, а до овога пошири црвени (вунени). Преко зелене стризе се наставља пасић црвене чохе широк $3\frac{1}{2}$ см. У доњем делу је овај пасић као и ранији са лозаним прутцима: белим и жутим, а по врху исте стризе су три танка гајтана, од којих су два усукана од памука модрог и белог, наизменично, а између њих је један црвен дебео и од вуне. Изнад ових гајтана је са предње стране црвена стриза од дебелог сукна, дугачка колико је широка предња пола од облаје, 44 дугачка а 4 см широка (сл. 1 под 5).

Од пазуха до чоханог појаса (црне стризе) је на десној страни *клин*, под пазухом широк $11\frac{1}{2}$ см, а у дну $28\frac{1}{2}$ см, дугачак 69 см. Он је састављен од два дела, али тако да изгледа као један комад (сл. 3 под 1).

Поред овог великог клина је мањи клин дугачак 38, а широк у дну 11 см. Он је од зеленог сукна, пришивен уз доњи део великог клина и то до задње поле (сл. 3 под 2). На левој су страни на исти начин намештена два клина као и на десној. Већи је дугачак 70 см, широк у дну 26 а у врху $8\frac{1}{2}$ см. Мањи клин (од зеленог сукна) је дугачак 40 а широк у дну 11 см. Велики клинови су загасито црвене боје, извезени вуненим концима: зеленим, модрим и жутим. Све веће и главније шаре су оивичене белим вуненим концем. Шаре су велике и захватају највећи део клина. Пречник једне веће шаре је око 8 см. Клин је украшен вуненим гајтанима: црвеним и жутим поред прве поле, а у доњем делу рељефним прутцима облика правих и вијугавих линија. Тешко је одредити облик тих шара, али једне личе на површину расечене јабуке а друге на овалне површине са вијугавом ивицом. Клинови од зеленог сукна су прекривени у доњем делу црвеном чохом, па украшени шарама исеченим на чохи и везеним исто онако како су везене шаре на рукавима облаје и на прегљачи о којој ћемо доцније говорити (сл. 4). Около је клин опточен црвеном чохом, а средином горњег дела је израђен танак стуб од свите, са широким постољем, па извезен и украшен зеленом свилом, белим и жутим памуком (сл. 3 под 2). Облаја је дугачка од врата, низ леђа, до дна 123 см, а широка је у дну, у правој линији, око 85 см. У пасу је широка, у правој линији, око 40 см.

Рукави су од затворено-црвеног сукна, дугачки од рамена до шаке по $50\frac{1}{2}$ см, широки око рамена 40 см а око шаке $18\frac{1}{2}$ см. Ивицом око рамена, где су рукави пришивени, има пасић црвене чохе као украс. По овој чохи је до рамена усукан гајтан од црне и беле вуне, а на супротној страни ивицом чохе је шав као што се свуда јавља кад се чоха пришива за сукно, и око њега су палозани по један прутац белим памуком. На самом рамену рукава је комадић отворено-црвене чохе облика правоугаоника, величине $14\frac{1}{2} \times 7$ см, а у средини овог комадића и то при рамену је други комадић затворено-црвене чохе, облика правоугаоника, величине $3 \times 6\frac{1}{2}$ см. Шаре су по пачину израде а неке и по облику исте као и на прегљачи (сл. 4). Рукав је испод шаке ка лакту расечен за $11\frac{1}{2}$ см, па је опточен црвеном свитом. Иза саме шаке је на рукавима по комадић модрог сукна широк 5 см. На предњој страни овог модрог сукна је пасић црвене чохе, а на супротној страни два, и то сваки друге црвене боје. Ту су комадићи чохе пришивени као год на рамену истог рукава. Начин веза и облик шара су као и на рамену и на прегљачи. Око целе шаке је рукав лепо украшен свилом и шарама извезеним на њој. Рукави су украшени од пазуха шавом и око шака гајтанима свиленим и памучним а даље ка пазуху вуненим (сл. 1 и 2).

Прегљаче су ношене са предње стране преко облаје. Оне су биле обично од црне узине, а било их је за млађе жене и „машћених“ црвено у броћ. Дном прегљаче и са стране при дну су биле ресе од црне вуне дугачке „пед“ (преко 20 см). Прегљаче су биле на крајевима и по сре-

дини украшене комадићима црвене свите, па извезене разnobројном вуненом пређом и свилом.

Прегљача коју је 1904 године купио Етнографски музеј (инв. бр. 2153) састављена је од две готово једнаке поле, а водоравно пришивене. Изаткана је од вуне боје црвеног вина. Десном и левом страном низ прегљачу су беле пруге, које се на црвеном пољу врло мало виде. Оне су од подебелих кудељних конаца, утканих као и потка. Ивицама са леве и десне стране су кратке ресе, дугачке око $2\frac{1}{2}$ см. Ресе нису упредене нити усукане, него су рашчешљани крајеви основе прегљачине. Поред реса је узани комадић црвене свите, „прошивачки“ (врло ситни бодови) пришивен жутиим вуненим концем. Са спољашње је стране та свита засечена равно, а са унутрашње је зупчаста. Дном је опточена свитом затворено црвене боје, поред које су три гајтана: један танки од црвене вуне, а два су тања око овог од памука белог, црвеног и модрога. Поред ових гајтана су два паралелна пасића од свите, а тако и преко средине прегљаче и са десне и са леве стране, па се добије на доњој страни прегљаче већа шара облика квадрата. У том су квадрату повеће шаре облика круга, крста, куке и пирамиде са главом. Све ове шаре са свима завијутцима и кукицама се прво направе (исеку), па се после по свима ивицама око шаре опшива свилом, вуницом и памуком. Шаре на горњем делу прегљаче су продужење и понављање шара са доњег дела о којима смо говорили. Врхом је превијена за $3\frac{1}{2}$ см те се добије шупљина као црево за гатњик, којим се опасује око струка. Прегљача је по дну са ресама широка 58 а дугачка (усправно) 63 см. Она је купљена у Лијевој Ријечи као изобичајена. Прављена је пре 1904 године, бар 30 година, и то по старијем начину, јер су овакви аљетци почели да се напуштају још око 1860 године. Начин украшавања и веза је на овој прегљачи као год и на рукавима од облаје. Она се опасивала са предње стране преко облаје, а боје и шаре су сличне на једној и другој (сл. 4).

Прегљача инв. бр. 1369 је у врху мало сужена, где је широка 32 см., а даље је облика правоугаоника и широка је 35 см; од врха до реса је дугачка 50 см, а саме ресе 24 см. Она је од узине, изаткана од црне вуне, доста танко, у четири нита. По дну је украшена дугачким црним и са неколико црвених реса. Дном и са стране је украшена узаним и дугачким комадићима црвене свите, од којих су већина зупчасти. По рубовима између црвене чохе украшена је танким и узаним златно-жутиим и сребрнаним плетеним гајтанима. Вез и начин украшавања по чохи је као и на прегљчи инв. бр. 2153 и на облаји, само као новији знатно слабији. Врх, при појасу, тако је обавијан платном, да се кроз њега може провући узица, којом се опасује око паса. Ова је прегача из Полимља код Андријевице, а рађена је пре 40 година по угледу на старе прегаче. Овакве су прегаче ношене не само у Васојевићима него и у суседним крајевима, око Берана, у Шекулару и Велики (сл. 5).

Ирам се носио у Наији преко облаје. Он је састављен од две поле. Набере се око паса и запаше се тако, да покрије доњи део облаје, која само на левој страни, низ бутину, остане непокривена. Ирам покрије облају у доњем делу само до везеног и чохом украшеног дела. Ирам се ткао од разнобројне вуне, па су и шаре на њему разнобојне. Узане пруге на њему се зову *прешаре*. Ирам је био искићен разнобојним ресама и китама од вуне и памука, цингарама (звонцима), прапорцима и новцем. У Лијевој Ријечи су ираме носиле имућније а постарије жене (од 35 до 50 година). Били су врло богато украшени, извезени танком пређом и памуком, па су изгледали врло живописни. Ираме у Лијевој Ријечи су жене врло ретко ткале, него су добављани из Наије, или су их израђивале оне жене које су се удавале из Наије у Лијеву Ријеку. Један ирам, рађен пре 30 година, набавио је Етнографски музеј у Београду (инв. бр. 13668) 1933 године из Полимља. Дугачак је 100 а широк 77 см. Он је врло прост према оним старијим: нема накита ни орнамената, а од боја су заступљене само бела и црна. Састављен је од две поле водоравно прешивене. На ужим странама, које долазе са стране као украс, су кратке црне ресе. Основа је од црне вуне, а крајеви, који захватају скоро $\frac{2}{3}$ од њега, проткани су белим памуком па су више бели него црни. Средина је црна пошто је од црне вуне, само су на крајевима по две беле широке пруге од белог памука.

Пас су жене опасивале преко облаје, преко узице од прегљаче и врхом од ирама. Он је ткан од беле вуне, врло танко и лепо упредене, па обојен црвено у броћ, или прво у броћ па у чађ, да добије црвено-чађаву или црвено-жућкасту боју. Неке су жене носиле и црне пасове. У Наији су пасови били обично црвени, са узаним уздужним „пајама“ (пругама). У Лијевој Ријечи су имућније жене носиле „пас са акицима“ — „колан са јакицима“, — куповни појас од дебеле црне коже, са предње стране украшен „акицима“ по величини и облику као „шљиве“. Други део паса је украшен са металним плочицама и клинцима. Добављани су из Подгорице, Скадра и Гусиња. Неколико таквих појасева има Етнографски музеј у Београду. Један (инв. бр. 10881) најтипичнији за тај крај приказује слика 6. Тежак је 2.250 кг, али има тежих и ширих оваквих појасева. Место појаса са акицима носиле су неке жене на узаном танком појасу („три прста широк“) *канице* (копче). У Наији су *канице* звали и *чамџрази*. А то су две металне плочице срцастог облика сличне оним које су се носиле у Херцеговини и Северној Србији.

Зубун се носио преко облаје. Направљен је од белог сукна и без рукава је. Спреда је био отворен да се видеља цела предња страна облаје. Од паса горе је био припојен уз тело, а од паса доле све шири нарочито скутови. Дугачак је био до више колена. По прсима, око врата, по раменима и скутовима је био украшен комадићима црвене чохе. По тој чохи је било свуда врло лепих шара извезених разнобојним памуком и свилом. Око чохе, по сукну, је везен и разнобојном вуненом

пређом. Нарочито по прсима као шаре су била по леђима и прсима „кола“ од црвене чохе, па околу навезена. По раменима и од пазуха доле је био искићен китама од разнобојне вуне, а највише од црвене. Те ките су биле украшене ђинђувама разне боје и величине. Овакви зубуни су се звали „шарени“ или „кићени“. Неке имућније жене су имале на тим шареним зубунима *партше* — металне плочице, уске а дугачке, пришивене на обе стране прсију. При врху таквог зубуна, под грлом, биле су две *ђуле* (већа сребрна пуца) на копче, удешене за закопчавање зубуна.

Аљина се носила зими преко облаје а и преко зубуна. Она је била од белог дебелог сукна, са дугим рукавима до шаке и широким првим полама, које су се преклапале. Досезала је доле до колена, а неке и даље. Опточена је и украшена око врата, низ прса, на раменима и на прострижима („мулијама“) — на две стране при дну — црвеном чохом. Рукави око шаке су били опточени такође црвеном чохом, а поред тога на горњој страни рукава су *калџаци* — по један комадић црвене чохе правоугаоног облика (величине длана), извезени околу свилом и памуком. Аљина је била извезена око врата, по скутовима и рубовима, али највише по прсима вуненом пређом, свилом и памуком, као и зубун. Највише се истицала црвена боја. На скутовима су биле извезене повеће гране. Аљина је била искићена са китама и ђинђувама као и зубун. Преко ње се носила на предњој страни прегљача или ирам, па онда појас о коме смо говорили. У овом случају ирам се набере у пасу тако да покрива само предњи део тела, колико и прегљача. У аљину је ишло по 12 „лаката“ сукна (око 8 метара), јер је била већа и шира од зубуна.

Обућа. Чарапе су дугачке до колена; плетене су од разнобојне вуне, а „шарилом украшене“ све до колена. Такве чарапе су се звале и *стиокончавице*, што су исплетене од пређе разних боја. Подвезивале су се испод колена „узицом“ упреденом од две до три струке разнобојне вунене пређе или исплетеном од исте пређе. Шаре на чарапама биле су већином геометриске: „кола“ (исплетена са стране чарапе а не околу ноге), цик-цак линије (праве линије, па изломљене). На неким су биле и ове шаре: троугао на прстима чарапе, па права линија према нози горе, па опет троугао на лесици стопале, па око грла чарапе бојени „колутови“. Било је шара као и на неким ћилимовима: „шаре на балуке“. Све су ове шаре биле од разнобојних уплетених вунених конача. Чарапе су биле око чланака, по грлима и испод колена извезене разнобојном пређом. Везене шаре су биле обично „гране“ са једне и друге стране ноге. У Најији је било тако тврдо плетених чарапа да су личиле на чизме. Било је чарапа плетених на једну иглу и „на све игле“ (пет). Кад се плете чарапа прво се исплете наглавак, па „чарапа“ (грло).

Назуйци (назувци) су плетени од разнобојне вунене пређе и то предњи део на пет игала, а пета и део око чланака и поплети на једну

иглу. Назупци су украшени шарама од разнобојног плетива, нарочито врх, пета и око чланака. Код Васојевића званих Љеворечана се често чује место назупци „наглавци“, као и код њихових суседа на западу. Назупци се носе на стопалама преко чарапа. Они су као и опанци захватили стопалу до близу чланака. Украшени су „шарилом“ — разнобојном вуненом пређом. Такви назупци су се звали *сѣокончевци* као и чарапе. На врху и на пети назупка су биле исплетене шаре облика цвета, од разнобојне пређе, па су се називали *назуџци у цвијетѣ (наглавци у цвијетѣ)*. Поред уплетених шара било је и везених, па су назупци изгледали врло живописни.

Ојенци су били као и мушки само су лепше „направљени“. Они су имали доста велике врхове. И у овим опанцима као и у мушким су се намештали обојци.

Младина ношња

Млада сплете косу у две плетенице, пусти је низ прса, а искити је што више и намести је уопште као што смо рекли раније. У Лијевој Ријеци млада је носила капу *ћук*. По једном саопштењу из Лијевој Ријеке личила је на птицу *ћук*, па се зато тако и звала. Она се звала и *невјестачка капа*. То је била велика капа облика купе (великог ћулафа или капуље), направљена од сукна или црвене чохе. Често је била од сукна па споља покривена црвеном чохом. Покривала је целу главу од чела до врата. Врх капе је био изведен шиљасто и на њему велика кита. Тај истакнути део неки су звали „ћук“. Испод врата се везивала пасићем од чохе или плетеним од вуне. Она је цела била искићена парама: талирима, „францикама“, мецидијама, иглама, мерџанима и другим накитима, нарочито поврх чела. Неке су на тој капи поврх чела имале *ћердан* са ситним парама, а друге сребрну плочицу са паричама и *ћрејетѣљикама* (накит од метала). Капе су осим тога биле искићене разним ћинђувама, а понеке око ушију великим металним гривнама (*брњицама* — *сејменима*?) које би стале на руку за шаком. Преко капе позади се намести велика бела „крпа“ од домаћег платна или велики куповни свилени „фацулет“, а преко лица танка бела крпа — *фаћела*. Фаћелу је млада носила на лицу два три дана, док траје свадба, а *ћук* обично за годину дана док је „невовала“. Био је обичај да се млада поклони пред сваким и то тако дубоко да врх *ћука* дохвати до земље. Кад је почео да се напушта, *ћук* је био врло редак; у селу би остао само по један, па би се по 15 млади венчавало у истом *ћуку*. Обичај скривања лица се овде онде одржао до осамдесетих година прошлога века.

У Најији је млада носила на глави капу од сукна или чохе, богато украшену новцима, мерџанима, ћинђувама и другим разним накитима, као што смо раније навели за женске капе. На предњој страни такве капе млада је имала *ћерјаницу*, која се правила овако: Узме се тророго дрво („рогља“), чији су кракови готово паралелни, па се посеку водо-

равно, на истој висини, те је цела рогља висока 12—15 см. Држак рогље као и сваки крак се омотају разнобојним концима и тракама. Свуда по њој су пришивени прапорци, мерџани и новац. Негде су велики мерџани, на мерџанима по једна „пара“, а на свакој пари по један прапорац. Поред тога на сваком рогу од перјанице је по једна већа кита од конаца и ситних пара. Све се ово зове *шрејешт*. Оваква младина капа се обично звала *перјаница*. Преко капе низ леђа стављала се велика бела „марама“ или марама звана „јабукош“ (о овим марамама смо говорили на страни 71 овога рада). Млада је за време свадбе као и у Лијевој Ријечи преко лица носила *фаћеле* („тулбен“). Кад није носила перјаницу носила је „тулбен“, белу танку крпу, по крајевима извезену и накићену ресама. Млада је носила перјаницу обично док не роди прво дете, а ако је нероткиња носила ју је дванаест година. Са перјаницом се клањала исто као и она са ћуком, тако да су ките од перјанице дохватале до земље. То је био знак учтивости и поштовања.

Младина облаја је била као она о којој смо говорили, само је њена била нова, лепо скројена, боље извезена и више украшена китама, новцима и ћинђувама. Њу је она спремала као девојка по годину дана. У Лијевој Ријечи младина облаја се звала и *урујлија*. Кад ће се девојка удати зависило је од тога да ли је спремно њено одело. Нарочито се питало за уруплију. Ирам за младу је био врло живописан и богато искићен новцима и ћинђувама. Пас са акицима или „каницама“ купован је за младу, па га је млада после носила и као старија жена. Испод ових појасева ношен је по један црвен вунени појас, широк и дугачак. Прегљача, зубун и аљина су као и они о којима смо говорили, само су нови, богато навезени и украшени. У Лијевој Ријечи млада је носила обично прегљачу, а ретко ирам. Чарапе и назупци су били, осим тога што су плетени од разнобојних плетива, украшени још и црвеном чохом и извезени слично облаји. Млада је „поднижавала паре“ („дванцике“) на назупке и на врчаницама од опанака, иначе су њени опанци као и они о којима смо говорили.

Млада је носила о појасу, на десној страни, на дугачком гатњику *котулач* — комадић црног сукна округло скројен и искићен разним китама. На другом гатњику је носила, на истој страни „машице“, а на трећем бритву. Поред тога носила је на истом крају, на посебним дугачким узицама, које су имале на врху разнобојне гајтане, као украс „прапорце“ и „цингару“. Котулач је служио да се ставља на руку, па да се с њим хватају вреле посуде, у којима се кувало јело. Машицама се чаркала ватра и додавао пушачима жар на чибук. Котулач, бритву и машице су носиле жене стално као потребне предмете.

Накити које смо поменули да има млада, и они уз женску ношњу (игле, укоснице итд.) нису цео младин накит, јер је она поред свега тога имала поврх чела *ћердан* од ситних пара. Неки од тих ћердана имали су по два до три реда новаца и звали су се *завјес*. Други су се

слични ђердани звали *емсије*. Младе су имале, кажу, толико тежак накит на глави, да су га са муком носиле. На прсима су младе носиле *велии ђердан*, од три до четири „струка“ („синџира“). На њему су биле паре и „трепетљике“ поређане у редове. Било је и *накованих ђердана* „франџикама“, „талијерима“ и другим крупним сребрним новцима. Била је и трећа врста ђердана, *велики ђердан*, састављен од новаца, ђинђува и мерџана, који је ношен испод грла.

Неке младе су носиле *минђуше* које су куповане готове или су наручиване. Оне су се састојале од „брњице“, која се закопчавала за ухо и округлог, јајастог или пљоснатог пуца, што је висило на брњици. Једна жена од 72 године причала је, да је дошла до минђуша што је још као млада дала две „полуцванџике“ да се позлате и да се на њима направе „брњице“ за уши.

Млада је имала скоро увек по неколико *џрићења*, које је добила на дар за време свадбе или доцније, па је обичај био да носи сваки на руци, да би се видели као дари. Зато је било млада које су носиле по 5—6 прстенова на руци. Најстарије *пршићење* је било „жудо“ (од месинга) и јефтино, а ретко је било сребрног и оног са „акицима“. Бурме није било, него прстен са округлом или четвртастом главом.

Младе и млађе жене имале су толико разних накита на глави и оделу да се далеко чуо звекет њихових накита кад су негде ишле, нарочито кад их је било више. Много више украса и накита, бар у новије време, имале су жене из Наије. Наките које су младе имале на венчању, носиле су и после, у свим свечаним приликама, кроз цео живот, само у мањој мери.

Девојачка ношња

Девојке су пре 70—80 година, све до пред удају, обично подсецале косу поврх врата, па, тек пошто се испросе, пусте косу да расте за плетенице, јер су као испрошене седеле по две, а неке и по пет година. Девојке су дугачку косу сплетале у једну плетеницу, па је савијале у круг око потиљка; неке су је неплетену савијале на истом месту у „котулач“ (круг). У Наији су девојке низ леђа често пуштале косу сплетену у једну плетеницу, па је украшавале, особито при дну, парама и прапорцима. Многе су носиле и по једну „џингару“ (звонце) на дну плетенице. Девојке су обично делиле косу средином главе. Кад су се чашљале склањале су се, као и жене, од људи, јер би било срамота да се девојка намешта и чешља у присуству одраслих мушкараца. Девојке су носиле на глави, од темена до чела, капе сваљане од „јарине“, сличне мушким ђулафима. Правили су их људи на исти начин као и мушке: јарина се ишчешља, па се накваси врелом водом и стави се на „калуп“, после се „бије“ (удара) рукама вуна на калупу, дрвету дугачком око пола метра, заобљеном као јаје на крају. Место овакве капе многе су носиле капу од белог сукна — *сукњењачу* (каже се: „девојка носи сук-

Сл. 1. Облаја, предњи део

Сл. 2. Облаја, задњи део

Етнографског Музеја
у Београду

Сл. 3. Облаја бочна страна
— клинови

Сл. 4. Старија прегљача

Сл. 5. Прегљача

Сл. 6. „Пас са акцима“

Сл. 7. Гуњице (предња страна)

Сл. 8. Гуњице (с леја)

Сл. 9. Жена у старијој ношњи

Сл. 10. Жене у старијој ношњи

Сл. 11. Девојка у старијој ношњи

њењачу"). Понеке су носиле куповне црвене фесове. Овде су капе кројиле и шиле жене, а понекад су их кројили људи а жене шиле. Све су капе биле искићене новцима и ђинђувама, особито фесови.

Девојке су се забраћивале белом, ланеном *крџом*, облика пешкира, коју су стављале преко главе па је завезивале испод браде. Овакве су крпе добављане из Наије, јер је тамо много гајен лан. Многе су се девојке забраћивале лепом белом крпом квадратног облика, којом су покривале пола чела, па је везивале под грлом. У Наији су се девојке забраћивале и тако, да су им се виделе само очи, нос и уста. Беле, танке, мараме које су куповане звале су се *фаћеле*, а ткане од лана облика пешкира *канавц* (множина канавци).

Остало девојачко одело (облаја, прегљача, појас, зубун и аљина) и обућа су као и код жена, само су живописнији и са светлијим бојама. Девојке су годинама спремале венчано одело, нарочито облају, прегљачу и зубун. Облаја је била јако „шарена“, предња и задња пола беле, а клинови и рукави „бојани“ (црвени). Назупци и чарапе су били са пуно живих боја. Било је, кажу, девојци „мана“ ако нема лепо одело. Старије су жене обично кројиле одело, а девојке га везле и китиле. Девојке нису носиле ирам, појас са акицима и канице.

Девојке су као накит носиле ђердан од мерџана, ђинђува и новаца. Један девојачки ђердан се састојао из пет „талијера“ и дванаест „шестака“. Кићење одела са новцима и другим предметима је као и код жена само мање.

Неке су девојке носиле у ушима мишћуше, сличне оним код жена. Уши су бушене иглом „везитком“ и то пошто се доњи део уха истрља добро копривом, да утрне, па се кроз рупице провуче свилени конац, који се помера свакога дана док ухо не преболи.

Девојчице су до осме године обично косу секле кратко, до главе, ножицама којима су се стригле овце. Девојке од осам до дванаест година подсецале су косу поврх чела и на врату, а оне старије све до 14 и 15 године су повраћале косу назад и подсецале је на врату, па тек кад напуне 15 година или сташу за удају пусте косу да расте. Девојке после десете године и кад почну да чувају стоку узимају капе ваљане од јарине или од сукна, сличне оним старијих девојака. Тада је за њих спремана и крпа (канавц) за убраћивање. Девојчице до осме године су носиле облају белу или бојану, а оне старије још прегљачу, вунени појас и зубун. Ови делови одела као и обућа су били као и код одраслих девојака, само много једноставнији и простији, са мање веза и накита.

Овде смо говорили о оделу „излазном“, свечаном (празничном) летњем и зимском. Лети се као што је природно носи мањи а зими већи број аљетака. Аљина се носи зими, а преко ње појас и прегљача, или ирам место прегљаче. Зими се носила испод лепше облаје простија, невезана облаја. Свакидање летње и зимско одело је као и празнично,

само је без веза и накита и простије рађено. Или се то одело састојало из подераних делова свечаног одела.

Као што смо видели, све делове одела осим појаса са акицима, накита и неких марама израђивале су жене од вуне са пуно воље, стрпљења и љубави. Иако је одело било од вуне, изгледало је мекано, глатко и прикладно, као да је од најлепше чохе. Из вароши су добављани разни украси, накити, чоха, свила и памук. Женскиње је одело кројило, шило, везло, украшавало и бојило са пуно укуса и смисла, што сведоче предмети који су се очували из тога времена. Било је жена које су се истицале у изради одела, па су друге долазиле код њих, да им кроје или да им препочну вез и да их науче. Жена је показивала највећу способност у изради одела и обуће, било женског било мушког. Имало је пуно породица које су се истицале лепом ношњом.

У овом се крају много везло по вуненој тканини разнобојном вуненом пређом, лепо бојеном, а танко и добро упреденом. Везло се и по чохи свилом и памуком. Један начин веза се зове *лозање* (каже се: *лозити* — „лозим прегљачу“). Лози се пређом, памуком и свилом, по сукну, платну и чохи. А то је кад се извезе *прушац* (права или крива линија) састаљен од извезених кружића, или је тај прутац са вијугама и кукицама на исти начин извезен. Обично се „лози“ поред (око) неке наведенe шаре или направљене од чохе.

Што се тиче шара (орнамената) оне су геометриске, а често праве геометриске фигуре. И оне извезене на сукну и оне израђене и наведенe на чохи су врло карактеристичне. На чохи се много полагало на исецање самих шара, па су се после готове шаре обаметале и опшивале. Зато на чохи и нема лепо извезених шара нити правог веза. Шаре и вез на чохи су слични везу и шарама на предметима из Средачке Жупе код Призрена и Буковице у Далмацији. Облик шара, боје и начин веза на вуненој тканини су слични оним какве смо запазили на предметима из околине Ђаковице и Пећи. Неке шаре или делови већих шара личе на косовске. Друге имају нешто слично са шарама у Ресави и Тимоку. Ипак се код ових шара запажа нешто типично и оригинално. Зато предмети из тих крајева, уколико су очувани, имају велику вредност и показују, да се у тим крајевима везло врло много и врло лепо и да се имало смисла за лепу боју и орнаменат, ништа мање него у Метохији или на Косову.

Овакво одело је ношено све до шесетих година 19 в. У то време наредила је „влас“ с Цетиња да се уништи „шарило“, тј.: везени зубуни, облаје, прегљаче, ирами, везане аљине и др.; затим да се не носе они многобројни накити на оделу, на глави и коси, и да се коса (плетенице) не носи низ прса, него око главе. Место тога одела наређено је да се носи „црногорско“, о коме ћемо говорити доцније. По казивању старијих људи ишао је Мирко Паунов Вешовић, који је био пер-

јаник код војводе Миљана, по наређењу власти, по тадашњим Васојевићима и „вадио женама из ковчега шарене аљине и пресијецао их, да би народ почео носити црногорску ношњу“. Ово је важило само за онај део Васојевића који је припадао Црној Гори, док је народ у васојевићким селима у Турској и у пограничним селима и даље чувао стару ношњу. Оно што су са женском ношњом урадиле власти у Васојевићима, истовремено су учиниле и у суседним племенима: Морачи, Ровцима, Братоножићима и другим, јер је и тамо била слична женска ношња. Због чега су власти ово урадиле није нам познато, али су два разлога: прво да сав народ у Црној Гори има једнаку ношњу, а друго што је ова ношња била непрактична у погледу израде и украшавања, а поред тога накити су били врло скупоцени, па се на њих морало много трошити времена и новаца.

Новија ношња (од 1860—1912 год.)

Стару женску ношњу, о којој смо говорили, потискује у другој половини 19 века *црногорска ношња*, јер су и саме државне власти на томе радиле, а и зато што је црногорска ношња сматрана лепшом. Није се тражило да се носи чохана скупоцена ношња, него сукнена као подеснија и јевтинија. Све до осамдесетих година 19 века тешко је освајала новија ношња, а нарочито у пограничној Најији као забаченом крају. Али после рата 1876—78, када су Васојевићи до Лима припали Црној Гори, а њихово средиште постало варошица Андријевица, због бољег саобраћаја и јачих веза са Црном Гором усваја цео народ црногорску ношњу.

У ово време су жене плетенице („витице“) намештале око главе у круг, тако да је главни део косе падао поврх чела, као и код жена у Црној Гори. Остали начин чешљања косе, раздвајање средином главе и подвизање више чела је задржано као и раније (сл. 9), само се глава није ничим китила. Млађе жене су се „невјестиле“ („заневјестити се“), тј. задевале су за плетенице, што су се истицале с предње стране главе, велику свилену мараму која је намештена тако и падала низ леђа као што смо рекли на страни 70 и 71 овог рада. Марама је причвршћивана за плетенице са две до три *бочанке* (подуже игле са главама). Те су мараме сличне оним старијим свиленим марамама и звале су се истим именима. Биле су различитих светлијих боја: црвенкасто-жуте, модро-црвене и црвенкасто-беле. Биле су тако велике да су досезале до паса. Сиромашније жене су имале простије и јефтиније мараме. Старије су жене „претурале“ куповне црне мараме са ресама (сл. 9 и 10). Врло често су се старије жене повезивале црном или шареном (у бојама) марамом — повезачом преко чела. Неке старије жене су се убраћивале тако што су мараму стављале преко главе, па је везивале испод грла. У Најији су многе жене задржале дуго старије мараме и старији начин забрађивања, али без накита.

Кошуља. Прво су жене почеле да носе *ѝрѝене* кошуље у Наји, пошто су се тамо гајили лан и конопља, па доцније у Лијевој Ријечи. Кошуље су дугачке као и облаја. Ношене су испод облаје у долини Лима и у суседним васојевићким селима, све док није облаја изобичајена; у Лијевој Ријечи је то био редак случај, јер је облаја много раније напуштена него у Наји. Кошуља у Наји је била дугачка као и облаја, па извезена разнобојним памуком око врата, низ прса и око рукава за шаком. На кошуљи се очувао стари начин веза.

У Лијевој Ријечи и у свим планинским селима жене су почеле да носе кошуље тек 60 и 70 година 19 века. Платно домаће је добављано из Наје и из Гусиња, а фабрично (памучно) с Ријеке Црнојевића. У овом крају кошуље су биле прво без веза и дугачке до испод паса. Тек 80 и 90 година 19 века жене носе у великој мери кошуље са *ошвицама* (вез око врата и на прсима) као и у Црној Гори. На кошуљи су биле под грлом и на средини прсију *кучкови* и *ковче* за закопчавање (сл. 9 и 10).

Раше. Откад је почела да се напушта облаја, жене носе вунене раше од танке црне узине (ткане у четири нита), од које су прављене и мушке гаће. Раша је била обично од четири поле, а било их је и од седам до девет пола. Она покрива тело од паса до чланака. Врхом раше је *ѝур* (повраћени део), кроз који се увлачи гатњик, да се њим свеже око паса. Раша је на гатњику, око паса, „најенгана“ — набрана (сл. 11). У Лијевој Ријечи се често за рашу каже *џуџа*, а то је остатак од назива цупелета. И раша је примљена из Црне Горе.

Место ирама и прегаче почеле су жене да носе *џуџо*, на предњој страни раше, 70—80 година 19. в. у Лијевој Ријечи а у Наји много доцније. Футо је било од црног куповног платна, а шиле су га и кројиле жене у облику прегаче. На крајевима је било „намрскано“ у листиће. Примљено је уз црногорску ношњу. У Наји и суседним селима су понеке носиле место фута велику свилену мараму (сл. 10).

У ово време су жене носиле обично *шарене џасове*, који су дошли из Гусиња у Нају, па у Лијеву Ријеку. То су дугачки вунени појасеви црвене боје, слични мушкима, са разнобојним уздужним пругама. Били су краћи и ужи од мушких, а и друге (*џаје*) на њима су биле уже него на мушким. Жене су носиле и оне пасове које су имале као младе. Појас се опасивао преко кошуље врхом раше и фута.

Гуњица. У Наји и у селима западно од Трешњевица, у долини реке Дрцке, жене су носиле гуњицу откад се почела губити облаја па до пре 30 година. Гуњица је дошла у Васојевиће из околине Берана. Прво су биле од белог сукна па доцније од црног, а било их је и од црвеног. Гуњице су правиле сеоске терзије из Наје и околине Берана. Последњи терзија који је правио гуњице је Радосав Мијовић из села Грачанице у Полимљу. Етнографски музеј у Београду има две гуњице набављене 1933 год. Гуњица инв. бр. 13660 је из Полимља, код Андријевице. Она се облачи преко кошуље и дохвата до више појаса. Направ-

љена је од црног домаћег сукна и без рукава је; спреда је отворена да се виде целе груди, али има и два језичка који се изнад паса закопчавају металним кучковима и ковчама. Ивицама око врата, низ прса и око рукава је опточена црвеном чохом. Украшена је комадићима црвене чохе у дну првих пола (облика квадрата) и на леђима на три места (облика троуглова). Поред тога је богато украшена црвеним, вуњеним гајтанима по целим леђима и првим полама. На предњој страни изнад паса је украшена округластим куповним дугмадима од метала и порцулана. Друга гуњица (инв. бр. 13670) је из Краља. Она је у свему слична првој, само су шаре мало друкчије на овој која је украшена по ивицама првих пола дугмадима пљоснато-јајастим и од жутог метала (сл. 7 и 8). Прва гуњица је састављена од седам комада сукна а друга од дванаест. Гајтани и сви сукнени делови су пришивени дебелим пртеним концем.

Јакету њлећену од беле („руде“) вуне почеле су жене да носе у Лијевој Ријечи пре 50—60 година, а у Наји доцније. Она се састојала из две задње поле (леђа), две прве (леве и десне) поле и рукава дугачких до шаке. Облацила се преко кошуље, а дохватала је до појаса. Спреда је била отворена, те су се виделе целе прси везене кошуље. Прве поле су се закопчавале изнад паса, на једну или две копче. Јакета је била јако припијена уз тело. Ивицом око рукава за шаком, око врата и низ прса је зупчаст поплет (*зуйци*), а поред њега су непрекидно шаре (облика ромбова), које се зову *кола*. Око тих кола су свуда шупљике. Јакета је било *бојених*: црвених и љубичасто-црвених. Примљене су из Црне Горе а изобичајене пре 20 година (сл. 11).

Пре 20—30 година почеле су жене и девојке да носе место плетене јакете и гуњице *округлу* јакету, од модрога или црног штофа. То су јакете са овално или полукружно исеченим првим полама. Оне су спреда сасвим отворене (сл. 10) а примљене су из црногорских вароши, јер су такве и тамо ношене.

Неке су жене носиле у Наји место гуњице и плетене јакете *јелек* по величини и кроју сличан гуњици. То су куповни јелеси, прављени од црвене чохе, а украшавани свиленим и златним гајтанима и металним дугмадима. Такви су јелеси прављени у суседним варошима, које су биле под турском управом.

Зубун. Место кићеног и богато везеног зубуна у ово време је пошен зубун од белог сукна са *најравом*. Направе су гајтани, *шерација* (жута трака) и црна јајаста дугмад од вуне или свиле, којима је зубун украшаван. Зубун је израђиван и украшаван као и мушка хаљина. По кроју и начину украшавања сличан је куповном и чоханом зубуну, јер је израђиван по угледу на зубуне из Црне Горе. Изобичајен је пре 20 година. До почетка 19 века зубуне су најчешће израђивале жене, а после сеоске терзије или терзије у Колашину и Андријевици.

Преко зубуна су жене носиле *сџруке* као и мушкарци. Женске су сџруке биле уже и краће од мушких, али са више боја и шара. По

крајевима су биле искићене и навезене разнобојном пређом. Било је *бојених* и *шарених* струка. Прве су бојене у броћ (црвено или загасито-црвено), а шарене су имале разне уткане шаре на црном или црвеном пољу. На струкама за млађе жене и девојке биле су на леђима по једна или две ките (сл. 10 и 11).

Крајем 19 в., кад почиње да се напушта струка, многе су жене имале *веледун* (*веладун*) од црног сукна, сличан куповним капутима. Био је постављен по колиру око врата, око џепова и по рукавима за шаком црним „велудом“ (сомотом). Веледуни су ношени обично зими преко зубуна, а досезали су до више колена. Правиле су их сеоске и варошке терзије а примљени су из суседних западних крајева.

Неке имућније жене и оне које су хтеле оделом да се истакну имале су за свечане прилике (после 80 година 19 в.) *свићне* или *златићне аљине*. А то су *корети* (свитна јакета) од зеленкасте или загасито-модре или црно-модре чохе и *зубун* од беле или бело-зелене чохе. Најстарији корети су били с дугим рукавима до шаке, с преда до пола прсију отворени, украшени по првим полама, око врата, око рамена и по рукавима златним гајтанима (сл. 10). Они су куповани обично у Подгорици. Око 1900 године су били по боји и кроју друкчији, као и у целој Црној Гори. Зубун ако је био украшен свиленим гајтанима и лудима звао се свитни, а ако је био украшен „златним“ гајтанима и лудима звао се златни (сл. 9 и 10). Уз ове делове одела се носила раша од куповног бољег штофа, дугачка скоро до земље. Место вуненог појаса носиле су угледније жене по роду или дому „сребрне“ или „златне ћемере“ (сл. 10), као год и у Црној Гори, који су куповани обично у Подгорици. Кад су жене почеле увелико да носе (око 90 година прошлог века) „свитне аљине“ тада су почеле да се носе и прве *црвље* — дубоке ципеле, какве су се у то време правиле у Колашину, Андријевици и Подгорици.

Обућа је као и у старије време, само крајем 19 века нестаје оних живописних и везених чарапа и наглавака са шарама. Највише су се очували „назупци у цвијет“ слични оним старинским. Чарапе су често биле црвено или љубичасто обојене, а назупци црни, па украшени разнобојним плетивима. Опанци су као и старији (сл. 10 и 11), само их има и „шпагом учињених“ као и мушки.

Младе су се носиле као и удате жене и све оно боље и лепше одело, о коме смо говорили, спреmano је за младу, за венчање. Прве свитне (златне) аљине, црвље, свилене крпе (фацолете), ћемере, штофане раше, кошуље са ошвицама куповане су за младу. Главна одлика је младе што „претури“ мараму низ главу и леђа.

Девојке су сплетале косу у две плетенице, као и жене, па је за разлику од жена намештале тако да су дебљи крајеви плетеница прекрштани на потиљку, поврх врата. Преко косе се носио, над челом, *црногорски шишак* (мала капица) као у Црној Гори. Преко капице и задњег дела главе се забраћивала куповна шарена марама (квадратна)

тако да се девојци видело дно од капе и цело лице, па се везивала под грлом. Те су мараме куповане и биле су врло различите по бојама и шарамма, али су све биле отворено-светлих боја. Неке девојке (у Слатини и у Барама) су делиле косу на левој страни, па се забрађивале поврх чела марамом и везивале је за врат (сл. 11). Пре 25—30 година су почеле девојке да носе свитне зубуне са малом „направом“. Девојке нису носиле свитне — златне аљине, футо и ћемер, а све друго су имале, што нисмо истакли, као и жене, само новије и очуваније (сл. 11). Огледало се појавило тек крајем 19 в., па су се девојке и жене кријући огледале, а била је велика срамота да девојка носи огледало.

Девојчице од 8 до 10 година су се носиле као и раније: шишале су косу кратко, носиле дугачку белу или бојану *облајицу* и опасивале се преко ње вуненим пасићем. Обућа је била као и код одраслих само простија. Девојке око десет година потсецале су косу поврх чела и на врату, а оне од 12—15 година зачешљавале су је назад, па је засецале поврх врата. Девојке од 10—15 година су носиле, у свечаним приликама, на глави капицу као и одрасле и забрађивале се куповном марамом. Остало одело тих девојака је било као и код старијих, само простије и у кући рађено од домаћих тканина. Тек после 15 године девојке плету плетенице и почињу да се носе као и старије девојке. Млађа сестра као девојка носила се простије од старије неудате сестре.

Све оно што се носи као летње свечано одело (зубун, јакета, гуњица, кошуља, раша, појас, струка и свитно (златно) одело) носило се и зими, а уз њега редовно струка у раније време, а после веладун. Свитно одело и ћемер (појас) су се носили само у најсвечанијим приликама. Зими су се жене забрађивале преко претурене мараме другом марамом и завезивале је под грлом. Обућа је зими и лети иста. Једно лепо свечано одело служило је често десетинама година, јер је врло брижљиво чувано и облачено само у свечаним приликама.

Свакидање летње и зимско одело је као и свечано (осим свитног — златног), само је простије рађено и од грубље тканине, или је то подерано свечано одело. Чобанице (жене и девојке) су носиле цоке и кабанице као и мушки.

За последњих тридесет година су изобичајени код женске и девојачке ношње: свилене мараме (фацулети, крпе), сукнени зубуни, фута, старински корети, плетене јакете, гуњице, јелеси, струке, појасеви, црногорске капице, цоке и кабанице.

Данашња ношња

Данашња женска и девојачка ношња су постале под утицајем данашње варошке ношње. Готово су сви делови одела од куповних тканина, једино још жене израђују обућу. Све девојке и имућније жене имају ципеле, за свечане прилике, какве се носе у најближим варошима. Жене старије од шесет година намештају косу, готово све, по старијем

начину и забрађују се куповном црном марамом са ресама, коју вежу под грлом. Оне носе кошуљу без веза, па преко ње затворену *блузу*, од куповне материје, која се прави у варошима. Оне, које нису очувале корет, носе округлу јакету, кошуљу са ошвицама, зубун свитни (златни), рашу од платна (врста штофа) или узине. Место зубуна носе зими куповне капуте, а сиромашније од црног сукна, сличне куповним. Младе и млађе жене носе се као и у целој Црној Гори: *вел* (на глави), зубун златни, корет, *долакшице* (много чешће) — корет са кратким рукавима, кошуљу са ошвицом, ћемер (ретко), рашу кратку (до испод колена) и ципеле најновије врсте.

Девојачка је ношња каква је превладала у целој Црној Гори. Оне зачешљавају косу уз главу, разделе је на левој страни, па је савију на потиљку. У свечаним приликама једне су „гологлаве“, а друге се забраде танком белом марамом, поврх чела, тако да се види раздвој и коса над челом, па је свежу позади. На горњем делу тела носе кошуље дубоко исечене и преко њих „блузе“ од танког лепог штофа, беле или разних отворених боја. Раша је од подебљег куповног штофа, дуга до испод колена. Чарапе су за свечане прилике куповне: свилене, полу-свилене и памучне, а за друге прилике вунене. Преко кошуље са ошвицама неке имућније девојке носе долактице, које су као и код жена.¹⁾

Митар С. Влаховић.

Zusammenfassung. — *Die Frauentracht im Stamme Vasojević.* Die Arbeit zerfällt in drei Teile. Im ersten Teile ist die Rede von der ältesten Tracht, die nach Schnitt, Ausarbeitung, Stickerei und Aufputz auf große Altertümlichkeit hinweist und auf Verwandtschaft mit einigen Trachten Süd-Serbiens. Außerdem zeigt es, das im Stamme Vasojević und in den benachbarten montenegrinischen Stämmen viel gestickt wurde, das die Ornamente mannigfaltig waren und verwandt mit einigen Ornamenten in anderen Gegenden Jugoslaviens (Dalmatiens, Süd — und Nord-Serbiens). Der hauptsächlichste und schönste Teil dieser Tracht ist die *oblaja*, ein Kleid aus dünnen Tuch (*uzina*), in Hemdform, reichgestickt mit vielfärbigem Wollgarn und geputzt mit rotem Tuch (Bild 1, 2, 3). Das ist der charakteristischste Teil dieser Tracht. *Pregljače*, Schürzen, wovon es zwei Arten gibt (Bild 4, 5), sind nach Ornamenten und Stickerei sehr interessant. Es besteht genug Ähnlichkeit in der Stickerei und im Aufputz zwischen *oblaja* und *pregljača*. Statt der *pregljača* trug man oft den *iram*, eine Art Schurz, sehr malerisch aus vielfärbiger Wolle gewoben. Man wand ihn über die *oblaja* um den ganzen unteren Teil des Körpers. *Pasovi*, Gürtel, waren gewöhnlich aus roter Wolle, es gab auch welche aus Leder mit Zierwerk (*pas sa akicima*) (Bild 6). Manche Frauen hatten

¹⁾ У „Насељима“ II, стр. 552 и 557 има врло мало података о неким аљетцима женске ношње у Васојевићима. — О црногорској женској ношњи види чланак А. Јовићевића у *Zborniku za nar. život i običaje Juž. Slovena* VIII/1, 61—64.

Главне податке за ношњу у Васојевићима прикупио сам као члан Научне експедиције београдског универзитета крајем јула 1933 год. од лица која смо споменули уз наш чланак *Мушка ношња у Васојевићима* (Гласник Етнограф. музеја у Београду VIII, 72 и даље). Накнадне податке за женску ношњу добили смо од г. Перише Томовића (72 год.) и његове госпоње; г. Милоша Милошевића, барјактара (78 год.); г-ђе Марице М. Мартиновић (60 год.), Милице Петровић (80 год.) и г-ђе Ђиновић (70 год.).

Gürtel mit Metallplatten in Herzform (*kanice*). Über die *oblaja* trug man im Sommer den *zubun*, einen Wollrock ohne Ärmel, sehr reich gestickt und mit rotem Tuch geschmückt. Außerdem war er verziert mit Quasten, und verschiedenen Zieraten. Im Winter trug man über die *oblaja* die *aljina*, einen weißen Tuchmantel, ähmlich verziert wie der *zubun*. Die Frauen ließen ihr Haar in zwei Zöpfen über die Brust fallen und schmückten es mit Geld, Perlen und Zierwerken. Sie bedeckten ihr Haupt mit der *kpa*, einem Tuch, dessen Enden über den Rücken hingen. Einige junge Frauen trugen eine Kappe mit viel Schmuckwerk, die *perjanica* hieß, andere eine spitze Kappe mit großer Quaste, die *čuk* (Vogelname) hieß.

Die Frauen schmückten sich viel, besonders Bräute: mit Geld, Perlen, Flitterwerk und anderen Ziergegenständen. Mädchen trugen sich ähnlich wie Frauen, nur schmückten sie sich weniger, trugen das Haar nicht wie Frauen und bedeckten das Haupt nicht. Bis zu ihren 15. Jahre oder ihrer Verlobung trugen die Mädchen kurzes Haar, ließen es dann wachsen, flochten es in einen Zopf, manche ließen ihn über den Rücken hängen, andere knoteten ihn über dem Nacken auf. Die Füße bekleidete man mit langen Strümpfen bis zu den Knien, sie waren verschiedenfarbig geflochten und mit Ornamenten ferschiedener Form. Darüber kamen die wollenen *nazupci*, sehr male-ri-sch, welche den Fuß über den Strumpf bedecken. Die Opanken sind aus ungegerbtem Leder (Bild 10, 11).

Im zweiten Teil ist die Rede von der neueren Tracht, die in dieser Gegend vor 50—60 Jahren aus Montenegro angenommen wurde, als allgemeine Volkstracht (Bild 9, 10, 11).

Im dritten Teil sind Angaben gegeben über die heutige Tracht, die unter dem Einflus der heutigen Stadttracht entstand.

Bis vor 40—50 Jahren verfertigten die Frauen und Mädchen die gesamte Frauen-tracht aus Wolle, Lein und Hauf, während heute alle Gewebe für die Tracht gekauft werden, und die Tracht städtische oder dörfische Handwerker ausarbeiten.

Народне игре нишавских села

— Прилог проучавању народних игара —

Скупљача народних игара у нишавској области очекују данас два изненађења. Прво — непријатно — да су се старе народне игре у селима око Ниша и уз Нишаву до Свете Петке потпуно изгубиле. Друго — пријатно — да број старих игара сачуваних у свој лепоти и разноврсности превазилази сва очекивања у крајевима од Црвене Реке до Цариброда. У првом случају, узалуд се трага за старим колима: *Кривом Бањком, Бербајовком, Зайлањком, Појресуљком*, која су се у време Стевана Сремца лепо играла чак и у самоме Нишу, о чему налазимо податке у његовој *Зони Замфировој*. Ни Ниш, ни околна села — Нишка Бања, Јелашница, Просек, Сићево, Света Петка и друга — не знају данас за те старе игре. Из Сремчевога Ниша данас постоји једино још *Јелке, Тавничарке*, и то у неколико варијаната. — У другом случају, ако се скупљач за прву оријентацију послужи списком народних игара који даје Владимир М. Николић у своме раду „Из Лужнице и Нишаве“¹⁾, увериће се да се у крајевима источно од Црвене Реке већина тих старих кола добро очувала, и да ту постоје и многе друге игре, исто тако интересантне, карактеристичне и веома старе, о чему сведоче старци и старице који их добро памте и још лепо играју, а научили су их од својих родитеља или дедова.

Ако некеме из нишавскога краја поставите питање како се у његовом селу игра, он ће вам, било да је из западнога дела који је старе народне игре занемарио, било из источнога у коме је традиција још свежа, — убедљиво одговорити: „Нигде се тако лепо не игра као код нас!“ ... Ма како овај одговор чудно звучао кад се односи на села између Ниша и Свете Петке, ипак у њему има по мало истине ако се мисли само на *начин* играња, а не и на саме игре. Јер, иако су се у тим селима стари облици народних игара изгубили, није се изгубила љубав према игрању, која чини да омладина не пропушта недељу, празнике и саборе када се скупља у великом броју да би играла. Пошто су се ту кола свела готово на један једини тип, то је сасвим природно да је стално, неуморно увежбавање једних истих корака довело до

¹⁾ Српски етнографски зборник 16, стр 387 и даље.

апсолутне сливености у игрању, што прави утисак лакоће, и тренутно може да се допадне, нарочито зато што се народна ношња тамо још чува, те цела група играча као слика лепо изгледа. Наравно да ова лакоћа ступања и гажења не може да надокнади недостатке у лепоти самих игара, што чини да се посматрач брзо засити и на крају од свега види само механички рад тела без унутрашње тоpline која даје боју игрању. Тип кола који се ту тако радо игра, и чији се једнолики кораци упорно прилагођавају и двочетвртинским као и трочетвртинским мелодијама, изгледа да претставља дегенерисане остатке типа *Девојачког кола* и *Нове Влахиње*¹⁾, са додацима у ситним корачићима (уместо потскока) кад се иде удесно, и са симетрично изведеном истом таквом фигуром улево (уместо једног корака лево, једног десно и два лево).

Сасвим други утисак остављају игре у селима с оне стране Црвене Реке. Посматрач народнога ора у тим крајевима никад не осети засићеност, а онај ко жели да се ближе упозна са свима карактеристикама ових старих народних игара, открива у њима стално нове и скривене лепоте. Тешко је одредити њихов тачан број који се у народу тога краја до данас очувао, али на основу до сада прикупљене грађе која обухвата преко шездесет игара из белопаланачких, пиротских и царибродских села, могло би се претпоставити да је њихов број још и већи.

Игре на основу којих доносимо овде своја запажања, прикупљене су и забележене од најбољих народних играча из Црвене Реке, Шпаја, Дивљане, Мокре, Букоровца, Моклишта, Коритнице, Рина (Горњег и Доњег) у околини Беле Паланке; затим из Бабушнице, Лужничког Извора, Калуђерева, Рсоваца, Гњилана, Велике Лукање у околини Пирота; најзад из Смиловаца и Доњег Криводола у царибродском крају. Неке од тих игара су опште омиљене, и заједничка су својина белопаланачких и пиротских села, као на пример: *Босарка* (најраспрострањенија), *Шесторка*, *Тројанка*, *Дрвавка*, *Осмица* и друге; неке су подједнако познате и распрострањене у пиротским и царибродским селима, као на пример: *Бера*, *Пићерана*, *Клецка*, *Јове*, *Лиле*, *Кашанка*, *По саме*, *На два шанца* и друге. Има игара које су до скоро биле својина само једнога села, као што је *Ринка* (Горњи и Доњи Рин), *Огањ гори* (Мокра), *Крешћу сојће* (Велика Лукања) и друге.

Готово свака игра има неку своју специфичну одлику која је изражена или у каквом необичном кораку (*Шесторка*), или у неком изразитом покрету руку (*Подлишћушка*), или у интересантном и једва приметном набијању земље, готово без икаквог помицања удесно (*У месџо*), или у покретима који верно тумаче назив игре (*Сејаљка*, *Клецка*, *Левка*, *Промицаљка*, *На два шанца* и др.), или у синкопичним корацима који су јако изражени и наглашени, чак и обележени потскоком (*Лилка*,

¹⁾ Детаљни описи поменутих игара налазе се у књизи *Народне игре I* од Љубице и Данице С. Јанковић, Београд, 1934, на стр. 31—33.

Лиле)¹ или у осећању хумора израженог у покретима (*Крешћу сојђе*), или у необичној формацији, као што је случај са играма *Кашанка* и *По саме* које се играју у паровима, са мимоилажењем.

Али има извесних одлика и карактеристика које су у већини слушајева заједничке.

Оно што прво пада у очи, то је живост играња. Чак и коло *Јове, мала моме*, које је у основи меланхолична игра, изводи се са потскоцима и избацивањем ноге што ублажава ту њену основну боју.

Друга упадљива особина већине ових кола јесте хватање за појас. При томе су руке укрштене тако да лева рука сваког играча сем кеца стоји испред десне руке левог суседа, а десна рука сваког играча (сем коловође) иза леве руке десног суседа. Играчи овако чврсто повезани у ланац, ванредно сливено изводе покрете десно и лево, понекад напред и назад, при чему се савијају „као да хоће да пољубе земљу“ како се лепо и тачно изразио један играч из пиротскога краја. Малобројнија су кола у којима се играчи друкчије хватају, и та су већином праћена певањем.

Али оно што је као општа карактеристика нарочито интересантно у вези са унутрашњим склопом игара овога краја, јесте однос ритма игре према ритму мелодије. Веома често ту се може констатовати привидна аритмија која произилази из неједнаке дужине музичких и играчких ставова. Утисак је подједнако снажан и кад је музички став дужи и када је он краћи од играчкога става. У првом случају, у тренутку када се играчки став завршио, од музичкога става преостало је један, два или више тактова; играње се наставља испочетка, док мелодија тече даље; пошто се заврши и музичка фраза, мелодија се понавља, а играње се непрестано обнавља; и тако се тек после више пута поновљене мелодије и игре почетак једне и друге поклопе, да би одмах затим опет наступило њихово размимоилажење. У другом случају, у тренутку када се музички став завршио, од играчкога става преостало је један, два или више тактова. Непрестаним обнављањем игре и мелодије опет се дође до поклапања, после кога одмах настаје размимоилажење. Многбројни су примери оваквог привидног несклада између игре и мелодије. Анализа сваке такве игре у вези са тактом мелодије открива веома интересантне чињенице и побуђује на размишљање. Јер однос игре и мелодије у оваквим случајевима, рашчлањен и претворен у математичке формуле, показује непогрешну правилност, апсолутну логичност, крајњу доследност и најзад дубок смисао. Такав однос у коме се мелодија и игра стално јуре, сустижу, прстижу и скоро никад не свршавају истовремено, ствара право играчко расположење и као да испуњава играче увек новим по-

¹⁾ Синкопичан корак јавља се и у јужносрбијанским играма с том разликом што се тамо марkira одизањем и спуштањем пете, као у колима: *Паћуруна*, *Кој ми ше моме*, *Тешкошо*, *Чамчешо* и др. Описи поменутих игара налазе се у књизи *Народне игре I* од Љубице и Данице С. Јанковић, Београд 1934, на стр. 123, 130, 135, 139.

летом. Такве су игре: *Пешачка*; *Боли Јану*; *На два џанца*; *Пошла Румена*; *Влаинџа*; *Лилка*; *Поведи коло*, *Тодоро*; *Јуришка*; *Ринка*; *Шесџорка*; *Босарка* и друге.

Мелодије ових игара обично се састоје из четири, осам, дванаест, ретко више тактова за понављање. Код доброг свирача такт је у њима веома наглашен, што при аритмичном односу игре и мелодије служи као средство за одбројавање играчких тактова. Најчешћи је двочетвртински такт, али има и трочетвртинских (односно триосминских) тактова код којих је акценат на свакој трећој четвртини (односно осмини), обично са короном: *Пешачка*, *По саме*, *Каџанка*, *Клеџка*, *Бера* и др. Није непознат ни петосмински текст: *Подлиџушка*, *Лиле*, *Лилка*. Има и променљивих тактова: $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{8}$ (*Дрдавка*, *Девла*); $\frac{3}{8}$, $\frac{5}{8}$ (*Јове*, *мала моме*); $\frac{4}{8}$, $\frac{5}{8}$ (*Боли Јану*) итд.

У овом источном делу нишавске области очували су се и народни инструменти гајде, дудук, двојнице („двојанке“). Има великих вештака у свирању на тим народним свиралама. У њих би се свакако могла уврстити и једна девојка из Цариброда, Милица Гогићева, чланица тамошњег Соколског друштва, која је за време овогодишњег Соколског слета у Загребу својим лепим свирањем на дудуку привлачила пажњу многих посетилаца, о чему очевици причају са великом симпатијом.

Што се тиче западног дела нишавске области, ту стари народни инструменти нису ништа боље прошли од старих народних игара. Селџаци у тим селима бацили су гајде на таване, а садашњи народни свирачи показују своју вештину на хармоници!

С обзиром на све ове чињенице може се закључити да Понишавље свакако захтева и заслужује да му поклоне пуну пажњу они који се баве проучавањем и оживљавањем народних игара. У своме западном делу, оно то захтева да би се старе народне игре, ако је могуће, ишчепркале и васкрсле; у своме источном делу, оно то заслужује зато што богато нуди благо које се још није довољно одмерило и које ће нам свакако пружити још многа пријатна изненађења.

Даница С. Јанковић.

Zusammenfassung. — *Country-dances of the Nishava villages* (A contribution to the folk-dance study). From the material collected in the Nishava villages, the author draws some statements. The old forms of dance are not practised any longer in the western part of the territory, once very rich in traditional dances; they are substituted by some new ones tending to one scheme. As to the eastern part, the traditional dance is very well preserved, and shows a variety of types and a richness of invention. Almost each one of them has a specific distinction (an unusual step, an expressive movement of hands, tapping the ground with feet, gestures illustrating the name of the dance, syncopic steps, a sense of humour, an interesting formation of the group forming a „kolo“ or dancing in couples). But there are also some general

qualities (liveliness, the way of holding each-other' s belt, and often an unusual correlation of the dance and the music, resulting from an uneven length of the dancing figures and the musical passages). The article contains examples of all these. — The tunes have as a rule 4, 8, 12 (seldom more) bars, each passage intended to be repeated. The time of the tunes varies: $\frac{2}{4}$ ($\frac{2}{8}$), $\frac{3}{4}$ ($\frac{3}{8}$), and may be combined: $\frac{3}{8}$, $\frac{5}{8}$, $\frac{3}{8}$, $\frac{4}{8}$, $\frac{4}{8}$, $\frac{5}{8}$ etc. — In the eastern part the folk-instruments are: gajde, duduk, dvojnice („dvojanke“) while in the western part they are substituted by accordion. — The conclusion is that the Nishava territory bids and deserves an attention; in the west part the old country-dances have to be sought for and restaured, in the east part they promise many more pleasant discoveries to the dance-lorist.

Мањи прилози

Још нешто о опасивању цркава — манастира и мртваца (*Noch etwas über das Umgürten von Kirchen, Klöstern und über das Totenumgürten*)

Обичај да се цркве или манастири у неке дане опасују дугим свећама, а понекад и платном, постоји и данас и у југозападном делу Јужне Србије¹⁾. Опасивање поменутих богомоља је углавном женски посао; мени је познат само један изузетан случај из Горње Преспе да то чине и мушкарци. У самом обреду опасивања, иначе, нема никакве разлике која би била карактеристична за неки предео: увек се почиње од западних врата, па се иде надесно око места за опасивање. Свећа или платно опасују се на висини до које може достићи онај који опасује. Ако се опасује свећом, опаше се непарним бројем редова до девет, а ако платном, само једаред. Опасивање се врши најчешће када црква или манастир прославља свога светитеља, после вечерње службе уочи славе или на сам дан славе пре јутрења, у освит. Опасане ствари скидају црквењаци после службе Божје, продају их народу (свећу исеку на мале делове, а платно продају и на метар), а новац од тога иде у црквену ризницу.

Бавећи се етнолошким проучавањима у прилепском, битољском, преспанском и охридском крају, наишао сам и на овај распрострањени обичај и по варошима и по селима тих предела. Сећам се да сам први пут видео, пре седам до осам година, опасан свећом храм Св. Благовештења, саборну цркву у Прилепу. Неколико редова свећа од жутог воска обавијали су велику цркву унаоколо. Овога лета, међутим, заинтересован тим обичајем, добио сам обавештења од многих жена, свештеника и људи у Прилепу, да тај обичај врше особито „неротке“ о црквеној слави или о другим већим празницима (о Ускрсу, Божићу, Ђурђевдану, св. Николи, итд.), затим болесне жене или оне којима когод од укућана болује од какве тешке болести (нпр. епилепсије). Када дођу пред главна врата, оне се поклоне и прексте, помоле се Богу и светитељу коме опасују те свеће, и изговоре произвољне молитве за жељену помоћ. После пређу на опасивање: омотају цркву непарним бројем редова свећа, пошто пре тога измере обим цркве. Најзад се понова поклоне, прекрсте и помоле, на оду својим кућама. Уза све ово, жена која је опасивала треба да се придржава и других обавеза: она се

¹⁾ П. Ж. Петровић: Опасивање цркава (*Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. VII, стр. 110—112). Видети и одговор на његову анкету у *Гласнику*, књ. VIII, стр. 91—93.

заветује да ништа не ради, штавише ни да се чешља петком, недељом, нити којим другим празником преко цела¹⁾ дана. Обавезује се, поред тога, да редовно одлази у цркву ујутро и увече да пали свеће и да се моли Богу.

У целој прилепској околини познат је овај обичај опасивања свећом, али њу се због истоветности обичаја ограничити само на један пример из тога краја. Сваке године о Малој госпођи манастир Трескавац прославља своју заштитницу „Малу Богородицу“. Побожан свет долази и са Охридског Језера да се помоли Мајци Божјој, често на неколико дана раније. Један мој пријатељ, кога сам замолио да ме обавести о опасивању манастира, саопштио ми је да је уочи Мале Госпође видео једну жену како опасује манастирске зидове унаоколо свећом, одмотавајући са леве руке велики свитак. Али та жена није била сопственица тих свећа: стидљива Прилепка (ако је била из Прилепа) дала је некој „мајци“ из манастира да јој опаше тај свитак. На питање мога пријатеља, „мајка“ му је само одговорила да се то опасује „за здравје“. Ова жена опасала је манастир са три реда свећа, а мали остатак понела је собом. Сутрадан је мој пријатељ видео шест редова свећа опасаних око богомоље.

Док се у Прилепу и његовој околини ово опасивање врши и о већим празницима, дотле се у осталим градовима (Битољ, Ресан и Охрид) са њиховом околином не зна за то (или мени није пошло за руком да то пронађем). У овим је местима познато само опасивање приликом црквене или манастирске славе. Црква Свете Недеље је на периферији Битоља, па њу некако радије од свих осталих цркава опасују жене које у том обреду гледају какву помоћ. Манастир у селу Букову, близу Битоља, прославља сваке године своју светитељицу Велику Госпођу. Иако на дан славе није био сав дозидан, да би следбенице остале одане свом обичају, оне су свећама опасале само његов олтар, почев од царских двери па надесно. Исто је тако и у ресанским црквама Св. Ђирила и Методија и Св. Димитрија, али се ни тамо не зна за какве варијанте које би требало напоменути, као што је случај и са женским манастиром у Јанковцу крај Ресна, који на слави, о панађуру на Великој Госпођи, опасују свећом. У Охриду сам присуствовао панађуру цркве Св. Климента. На жалост, црква на тај дан изузетно није била опасивана (можда зато што „деда“²⁾ Николај није тога дана био у Охриду, па ни на служби). По саопштењу црквењака и других људи и жена из Охрида, црква је сваке године била опасивана свећом, а била је опасана и прошле године. Од поузданих Охриђана и мојих познаника ђака Битољске богословије, као и од других пријатеља који су лично учествовали на прослави манастира Св. Наума на Охридском Језеру, дознао сам да је стари манастир био опасиван од мрака уочи славе па све до јутра на сам дан св. Наума, и да је било преко шездесет редова свећа унаоколо. О томе сам се уверио и од саме братије у манастиру, када сам 20 августа био тамо. По њихову казивању, народ се морао сагнућати на вратима да би могао ући испод свећа које су ту биле ниско опасане.

Али најкарактеристичније податке о овом обичају добио сам крај обала Преспанског Језера.

¹⁾ Празнични дан рачуна се од вечерња уочи празника, па све док се не пође на спавање сутрадан увече на сам празник.

²⁾ Народ у Охриду назива епископе „дедо владика“.

У Горњој Преспи, у Језерину (или Језеранима), Подмочанима и другим околним православним селима, опасивање не врше само неротке, несрећне или болесне жене, него и мушкарци који су оболели од какве неизлечиве болести, или су било услед чега сполно импотентни. Да добију пород, који је преспанским земљорадницима тако потребан за обделавање земљишта, шта све не би учинили! Пошто не знају ко је за стерилност крив — син или снаха, прве и друге године опашу цркву мајка и отац и за сина и за снаху, треће године невеста за себе и свога мужа, а четврте године младожења за себе и своју жену, дајући сви многе дарове у виду завеса за иконе, кошуљица или других предмета домаће израде као дар за децу. Па ипак им се не смилује ни језерински громовник Илија, ни подмочански јуначки св. Ђорђе, ни добри св. Атанасије у Грнчарима, ни три ни седам редова воштаница, којим бројевима једино опашују богомоље. Али они ипак не губе наду, већ настављају са опасивањем, мимо друге бапске лекове, очекујући сваке године благослов.

Идући на југ, овај интересантан обичај нестаје после Штрбова. Одатле па све до Доњих Дупена (боље рећи, по добвеним подацима, све до Костура), опасивање врше само жене. Али што је нарочито занимљиво за овај крај, у једноме месту поред језера опасивање врше и муслиманке арбаншкога порекла.

У једном од најстаријих насеља на Преспанском Језеру, у селу Накоцу¹⁾, месту са претежно муслиманским становништвом, цркву Св. Николе опашују свећом и муслиманке. Али док православне опашују ову цркву двапут годишње, о летњем и зимском св. Николи, дотле је муслиманке опашују најчешће у петак пре сунчева рађања, ређе о Бајраму или Рамазану у зору, а сасвим ретко (само ми је један стари хоџа рекао) на сам дан зимњег св. Николе; док, даље, православне то опасивање врше ради здравља или испуњења *људских* жеља (т.ј. које се односе само на људе, не и на њихову имовину), дотле муслиманке то чине ради здравља њихова „имања“, њихових „добитака“²⁾. Муслиманка устане у петак у освит, пре „сабе“, поведе болесну, уречену краву до цркве, обиђе око ње три пута заједно са кравом, и најзад спремљеном свећом опаше три реда око храма, идући од западних врата наредно. Највероватније је да „анке“, буле, познате по својем сујеверју, приликом тог обреда изговарају неке своје муслиманске молитве. Муслимани, који су ми казали овај обичај, нису знали да ми кажу и молитве, уверавајући ме упорно да то знају само жене које опашују. А није лако доћи до њихових жена. И кад би се дошло, уверење да њихове молитве имају дејство само онда ако остану у тајности, довољан је разлог да не кажу ни једне речи. Кад све ово сврши, опасивачица се врати с кравом својој кући, а од „почудишта“, од урока оболела крава, која нема млека, добиће га у изобиљу и за домаћу употребу и за дојење телета.

Овај случај опасивања цркве као средства против „почуђених“, уречених домаћих животиња (говеда или коња) познат је само у Накоцу; за њега писам дознао ни у Кранима, ни у Хрватима, ни у Грнчарима, селима са претежно муслиманским живљем и истог, арбанашког порекла. С тим у вези намеће се и ово питање: зашто да се то опасивање — ако га заиста нема у другим муслиманским селима у томе

¹⁾ Наколац (народни: Наколец).

²⁾ „Имање“ и „добици“ (од „добитак“, народни: „добиток“) значе „марву“, „стоку“, „благо“.

крају — врши само у Накоцу? Познато је да Цигани прослављају Ђурђев-дан као свој празник; познато је исто тако да европски Турци, а с њима вероватно и Арбанаси муслимани, прослављају св. Николе и називају га „Адрбаба“ („стари, седи¹ отац“). Па како је црква Св. Николе једина у том крају, и то у претежно муслиманском насељу, у Накоцу, највероватније је да су муслимани из тога села лако могли да развију и очувају до данашњих дана култ према нашем свецу.

Што се тиче опасивања цркава платном, од свих поменутих крајева у којима сам био, једино сам у Прилепу могао сазнати нешто о том обичају. Многе старије жене сећају се да су у своје млађе доба вијале цркве опасане и платном. Када би јој умрла ћерка дорасла за удају, „за мажење“, несрећна мајка је поклањала њеним другарицама многе ствари које је покојница оставила с осталим својим „рувом“. У девојчино „руво“ спадало је и домаће бело платно, покашто дуже² од једнога појаса око цркве). Платно су сутрадан после службе скидали црквењаци и продавали народу „за душа“ покојнице и „за здравје“ осталих живих укућана. Ожалошћене мајке су то редовно чиниле, јер то што је дато за душу, биће покојници „сенка“, хлад на ономе свету.

Као што се из наведених података види, платно, свећа, и непарни бројеви играју главну улогу у овоме народном обичају. Али шта се хоће претставити платном, шта свећом, а шта непарним бројевима? По народноме веровању из тих крајева, платно симболички претставља *ћуић* ка спасењу, рају, Богу (који је оличен у цркви или манастиру), а свећа са својом светлошћу је путовој³) к њима. Дакле и једно и друго као нека врста посредника између људи и Бога. Бројеве *један* и *три* народ лако објашњава: ако је свето место опасно *једним* редом, па било то платном или свећом, онда то претставља *дар* упућен највећем бићу, *једноме* Богу; ако је опасно са *три* реда, то је *дар* св. Тројици. Али никаквих објашњења нисам добио за остале непарне бројеве до девет. О томе ми нису знали казати ни они из Језерина, који поред броја три једино знају за број седам у опасивању. Да ли треба у свима непарним бројевима тражити остатке старог веровања у сунце, месец и прве познате планете као главна божанства, а у самим „даровима“ остатке приношења жртава тим божанствима, или је та чињеница у сасвим произвољном створеном народном схватању, то је главно што би требало пронаћи у народу. Без довољно података о томе, ја се засад устручавам да дам одговор.

Други један обичај, нешто мање распрострањен у овим крајевима, јесте *ошасивање мртваца*.

Поред онога податка из крушевског краја што је саопштио П. Ж. Петровић у своме чланку,⁴) опасивање се врши као сасвим познат обичај

¹) „Седи“ отац пошто је с „белом“ брадом. По веровању и искуству, народ каже да на дан св. Николе мора пасти снег, тако да осване „св. Никола со (са) бела брада“.

²) Компаратив од много.

³) Видети ниже у одељку о опасивању мртваца. Упоредити стављење свеће мртвацу у руке.

⁴) *Ошасивање цркава* (Гласник Етнографског музеја у Београду, кн. VII стр. 111 и 112).

и у Прилепу и његовој околини. Кад неко умре, жене из те куће или из суседства купе одмах од свећара танку свећу од жута воска, дугачку до четири метра, па њом опашу тело покојниково унаоколо у водоравном правцу, не мичући мртваца с одра. Опасивање почиње од ногу, па надесно око рамена и главе, док се опет не заврши код ногу. Крајеви свећа се не везују у чвор, већ се онако оставе прекрштени један преко другог. (Исто тако не везују се ни вршце на обући, нити се закопчавају дугмета на рубљу нити оделу, све то зато да би души и телу умрлога било лако приликом одласка својти до четрдесетог дана и доцније, на небо). Потом се узме конач од домаће небојене „коприне“, свиле, те се њиме опаше мртавац око паса, али се ни овај конач не завеже у чвор. У Битољу је познат обичај опасивања мртваца само свиленим концем око паса; о опасивању свећом, међутим, није ми ништа саопштено. У Охриду ми је старица Зорка Чобановић рекла, да јој је познат из њених млађих година обичај опасивања мртваца свиленим концем око паса. Иако је и данас позивају да помогне породицама које изгубе кога од својих чланова, она се не сећа да је видела за последњих неколико деценија да се мртваци опасују свиленим концем; а опасивање свећом јој није уопште познато. Тако сам од ње ипак добио један податак за који ми многе и многи нису знали, и поред добре воље, ништа поуздано да кажу. У Преспи нисам ни на кога наишао који би ми казао о опасивању мртваца свећом или свиленим концем. Али су ми тамо саопштили друге занимљиве обичаје, о којима овде, на жалост, не може бити опширније говора. Ако је покојник за живота био „чифчија“, земљорадник, онда му ставе на груди срп; ако је био дрводеља или „мајстор“, зидар, ставе му „скепар“ („теслу“, кесер) итд. Од једнога човека из Требеништа, недалеко од Охридског Језера, дознао сам и то да се умрломе, поред његова алата ако је био занатлија, ставља на груди и кутија дувана ако је пушио, боца вина или ракије ако је пио, итд.

Као што је напоменуто у одељку пре ових података о опасивању мртваца, свећа се опасује зато што симболички претставља путовођу, то јест посредника између људи и Бога. То се најбоље огледа у веровању што се умрлом ставља у руке једна већа неупаљена свећа од бела воска, коју ће он, по народном веровању, касније упалити кад га буду позвали анђели да иде на небо. Због чега се врши опасивање свиленим концем, виђене се из следећих редака. И у Прилепу и у Охриду добио сам исте податке, да је свилену бубу створила Мајка Божја. Према томе веровању, та „буба“ је Богородичин инсекат, који је, по прецизнијем казивању бабе Зорке, овако постао: „Богородица се приликом повратка са погребa Христова нехотице насмејала (вероватно на некакву шаљиву примедбу њених пратиља). Увидевши да је згрешила, она је убрзо додала: „Црна ја! Златнога сина положих у гроб, па још да се насмејем! Да учрвљају уста моја што су то учинила!...“ Када је то рекла, она у исти мах осети у устима „велики црв“, пљуне га на длан, замоли једну своју пратиљу да јој донесе један лист са дудова којих је било у близини око пута, и положи „црв“ на лист. Тако се од тога „црва“ приметно свилац, који се намножи и правио свилена влакна“.

Зато је свила, као производ инсекта који је створила Мајка Божја у часу највеће туге, после укопа њена сина, остала у народу као средство за опасивање мртваца.

Бранислав Ђ. Русић.

Молитва св. Сави кад змија „упече“ (Gebet an den heiligen Sava bei Schlangengbiss)

Свети Сава, коме се 1935 год. навршава 700 г. како је умро, централна је личност српског религијског фолклора, који се, изгледа, развијао и добио свој облик за турске владавине, нарочито у времену обновљене Пећке патријаршије и после другог њеног укидања. Тада се народ, да би очувао свој етнички и национални индивидуализам, повукао у се, живео патријархалним животом и изграђивао свој унутарњи душевни живот стварањем фолклора из грађе и на основи из прасловенске давнине. Народне умотворине о св. Сави у стиху и прози предавао је усмено нараштај нараштају, и то је основа неговању његовог култа. Иницијативу за бележење тог народног веровања дао је Дубровчанин католик, Вид Вулетић-Вукасовић, у Кашиковићевој „Босанској вили“, а наставио прота и професор Београдског универзитета, г. Ст. М. Димитријевић, који се при томе користио многим познанствима са свештеницима и својим угледом као национални радник. Та два научника највише су допринели да се спасе много нашег народног блага, народних умотворина о св. Сави. Оно је сада скоро све прибрано у две драгоцене ризнице нашег народног веровања и предања под насловом: *Свети Сава у народном предању*, спремио Др. Владимир Ђоровић, и *Свети Сава у народном веровању и предању* од Ст. М. Димитријевића.

Један од саставних делова, видова, манифестација тога разгранатог култа св. Саве јесте и молитва св. Сави од змијског уједа, забележена у Дежевској Жупи, коју сматрају као матицу Немањина Србије. Стари људи и жене, који се баве народним лечењем, нерадо кажују тај начин и молитве, верујући да чим одаду тајну, неће њихово лечење бити од користи. Да се види како сам дошао до тога да забележим ову народну молитву, поменућу у кратко ове прилике.

Благодарећи помоћи задужбине „Велимиријанум“ могао сам дуже времена да се позабавим у Дежеви ради испитивања у каквом се стању налазе код околног становништва легенде о св. Сави, св. Ђорђу и Немањи у вези са подизањем Ђурђевих Ступова, и како славе крсно име. У Новом Пазару су ме прота г. Цвијетић и архијерејски намесник г. Душан Крсмановаћ упутили на 80 годишњег старца Радислава, оца претседника општине г. Миладина Милановића.

Кренем из Новог Пазара крај цркве Св. Петра, испод брда на коме високо стрче рушевине цркве Ђурђевих Ступова, задужбине Немањине. Дошао сам у село Дежеву, очувано име престонице краља Драгутина, прозвано тако, по свој прилици, по Деси, Дежи, стрицу Немањину. И речица, која се зове Дежева, улива се у реку Рашку код цркве Св. Петра. За трагове великог здања у Дежеви веле да су остаци двора цара Симеуна. У суседном селу Мишчићу, по народном предању, родио се св. Сава, а у Судском Селу је био царев суд. У Дежеву једно место зову „Мулин Камен“. Изнад села Дежеве је село Алуловићи. На једној заобљеној главици је здање претседника општине, напредна и вредна човека, и његова оца. После поздрава огледао сам наоколо једно подесно место где ћемо да отворимо разговор. Угледах мањи осамљен хрст, са лепом круном и реком му да бих ту желео. Чича рече: „То је маљишва где о крстоношама чине молитву и постављају софру“. Рече ми да се овај узвишењак и део села зову „Крст“, а због

тога, што је св. Сава где је год могао подизао цркву, а где није достигао подигао је крст да се и ту Бог моли, да се име Божје свугде спомиње. Доментијан у „Житију св. Саве“ вели: Онъ украси свое отечество вѣсакѣимъ благовѣриемъ и светѣимъ цркъвами поля и удолия и брда, идѣже не достиже цркъве створити, ту крѣст постави, да на вѣсакомъ мѣстѣ име Божје прославяет се“ („Rječnik Jugoslavenske akademije“ св. V, стр. 633).

Сели смо под млади храст. Показа ми руком где је „Немањска“ љуприја. Најпре сам желео да чујем како се један стари неписмени сељак у долини Дежаве моли Богу. Погледао ме зачуђено строгим испитивачким погледом да се не исмејавам. А кад га уверих да је то потребно за књиге и нашој омладини да се тако Богу моли, устаде, скину капу, окрену се стојећи под храстом Истоку, и крстени се поче молитву у којој је ређао све веће календарске свеце почевши са св. Јованом. (То ћемо донети на другом месту).

Иза тога сам побележио његово казивање како славе славу. То га још више одушеви, јер је тиме стекао уверење да сам побожан човек и да се интересујем за све што је старинско. Тада молећивим гласом и очито колебајући се рече да ће ми, што ником до сада није казао, рећи молитву светом Сави кад змија „упече“.

„Маљтва (изговор скоро руски са нагласком на љи) Господу Богу и учитељ Сави (три пута). Учини своје покајаније, учитељ Саво. По Богу вечера, по Богу постеља, по Богу ручак. Мољтвами Господу Богу учини своје покајаније, учитељ Саво. Није ово вечера доброга човјека; није ово постеља оног доброг човјека, да учиниш своје покајаније, учитељ Саво; или трновита постеља, учитељ Саво, или каменита узглавница, учитељ Саво, или чемерита вечера, учитељ Саво, оног доброг човјека. Но ово је вечера зле жене, сама себи зло учинила, што је турила трн у постељу, што је турила камен под главу светоме Сави, што је турила чемер у вечеру, црна јој земља кости не примила. Учитељ Саво, учини своје покајаније“.

Да објасни ову молитву св. Сави, која се „чита“ кад змија „упече“, и како је она постала, каза ову легенду:

„Св. Саво дошао на конак једном добром човеку у кога беше зла жена. Дobar човек хтеде да га, што може боље, дочека и угости. Али зла жена простре постељу од трња, под главу метне камен, а у вечеру успе чемера. Свети Саво удари штаком по постељи из које излети змија и уједе дете. Дobar човек запристане за светим Савом, молећи га да се смиљује јер да је то од зле жене. Св. Саво се смиљује на то и научи га ову молитву, говорећи му да је изговори чим змија кога „упече“, или човека или бравче, јер да ће од те молитве одмах оздравити“.

Сличан је мотив у причи *Свети Саво као лекар* коју је забележио свештеник Ж. Маринковић у Лапову и објавио у *Веснику српске цркве* (књ. XXX, 1925, стр. 57 и 58) одакле је узео проф. Ђоровић у своју збирку *Свети Сава у народном предању* (стр. 63 и 64). И овде је човек добар и гостољубив, а жена зла и негостољубива, која непознатом путнику даје „камен му за вечеру“, „камен му постеља“, и „камен му под главу“. Бог кажњава злу жену због тога што госта није угостила онако како треба. Разлика је у кажњавању и лечењу, и тај део народне приче доносимо од речи до речи.

„После вечере свети Сава легне на камене плоче поред врата, па немајући ништа друго да метне под главу, узме камен. За љубав госта

и домаћин легне до њега, а жена се сама испружи на постељу мало даље од њих. У неко доба ноћи жени се развије пупак, па да умре од болова. Тада јој се отворе очи и она у путнику позна светог Саву. Не могући више да подноси муке и болове, она почне молити светог Саву да се смилује на доброту и гостољубље њеног мужа и да је исцели. Свети Саво се смилује и она оздрави.

И данас, кад се коме развије пупак, нека од старијих жена метне средњи прст десне руке на пупак болеснику, мало притисне и почне полако да обилази болесника, да завија пупак, при чему изговара ове речи као неку молитву: „Свети Саво зави пупак! Не поред зле жене, него поред добра човека. Камена вечера, камена постеља, камен под главу!“ То се три пута понови, а пре тога постави се јаје у ватру, да се испече и да се да болеснику да га поједе. После тога народ верује, да болеснику мора бити лакше“.

Вероватно да има још у коме нашем крају сличних прича о ма каквом лечењу. Вредно их је забележити од старих људи и жена, и то за времена, да се њиховом смрћу не изгубе.

Милан Карановић.

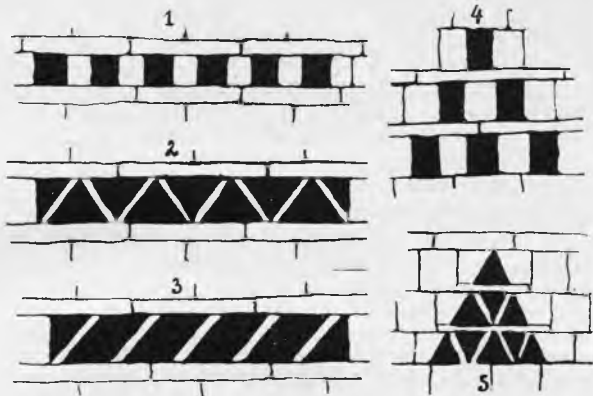
Украси на прочељу кућа у Равним Котарима и Буковици (Verzierungen an den Hausfronten in den Gegenden Ravní Kotari und Bukovica)

У Равним Котарима и Буковици има два типа *зиданица* у којима људи станују: примитивнија *ватреница* и једносратна кућа. Ватреница је приземљуша, грађена од плочастог кречњака и покривена кречњачким плочама. Нема на њој димњака, а већином ни прозора. У њој је само једно одељење. Ватра је најважнија појава у самом том простору, па је по њој и име добила. Кућа има више одељења, али је у њој кухиња најважнији простор. Око огња, на збијеној земљи седе људи, ту се вари и прича, а подаље у таму једва се виде тешке четвртасте храстове постеље, околу по неки тропог, шкриње, бачве и алат; са таванских греда висе кукце, а на њима по који предмет, конопци и друге мање ствари. То је све сиромаштво, споро и тешко живљење. Ипак се човечја машта зна да поигра и у оваковој средини. То своје боље расположење изрази овдашњи човек у стиховима и мелодијама својих песама, у везиву и у резбарији на тврдој дубовини или меканом јавору. Наслоњачи трнога, чобански штапови, преслице, дипле и гусле, ако се где нађу, окићени су шарама урезаним у дрвету. Мотиви су сасвим једноставни: нема снаге у њиховом развоју; они само линеарно расту; немају облине ни гипкости у кретањама. Ипак и тај примитивни геометриски орнамент израз је динамике народне душе у свим тим разноврсним материјама. Песма, везиво, резбарија, звукови дипло, гајда и јаворових гусала вазда су у истом тону и истог облика.

Једнаке мотиве налазимо и на прочељу њихових ватреница и кућа, а нарочито на овим задњим, које су веће и обично власништво виђенијих и јачих породица. Техника је њихова сасвим проста, а материјал је плочасти кречњак, ретко кад опека (цигла). У овој се области на-

лази шири и ужи плочасти кречњак; од првог се граде зидови кућа, авлијских ограда, појата и сеница, а другим се покрива кров и састављају поменути украси на pročелу. Данас се код зидања вазда употребљава креч; само зидови споља нису обложени кречом, већ се види камење. Једино се ограде сеница граде сасвим на суво, а понекад и ограде авлија.

Пошто куће нису обложене кречом, то се на њима изводе поменути украси. Остављају се дужином зида, између крова и прозорске линије, мали четвртасти простори ограђени плочама или опекама. Плоче су исправне, па имамо низтачних четвртастих простора (сл. 1 и 6) или су положене тако да дају цик-цак линију (сл. 2). Често тај украс има свој практични разлог: на таванима где се суше и чувају кукуруз, грах, боб и сочиво, ови су простори на зиду сасвим шупљи, тако да има промаје у таванском простору; онде где нису сасвим шупљи, гнезде се голуби и друге птице.

Често су плоче тако косо положене, да добијемо просторе у косим паралелограмима (сл. 3). Статички је овакав орнаменат неоправдан, али се ипак гради, јер је тако обичан на дрвеним предметима (сл. 7) и на везиву. Између два прозора или на странама куће без прозора извајају се троугаоне комбинације, које потсећају на мотиве са врхова њихових преслица (сл. 4 и 5). Ове задње комбинације видећемо и на већим кукурузанама.

Често су плоче тако косо положене, да добијемо просторе у косим паралелограмима (сл. 3). Статички је овакав орнаменат неоправдан, али се ипак гради, јер је тако обичан на дрвеним предметима (сл. 7) и на везиву. Између два прозора или на странама куће без прозора извајају се троугаоне комбинације, које потсећају на мотиве са врхова њихових преслица (сл. 4 и 5). Ове задње комбинације видећемо и на већим кукурузанама.

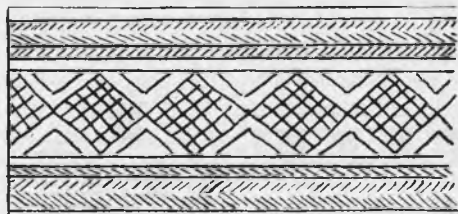
Очито је да су сви ти мотиви и комбинације заједничког корена. Јављају се на свим материјама које човек треба у обичном животу: на везиву, на дрвету, па и у зидању плочастим кречњаком или опекама. Инстинкт састављања ових мотива је заједнички свим примитивним народима. Основа се њихова налази у шарама разних

сл. 6.

гмизаваца, лептира и биља. Нарочито су линеарни геометриски мотиви узети са пругастих, равних и вијугавих шара наших змија: поскока,

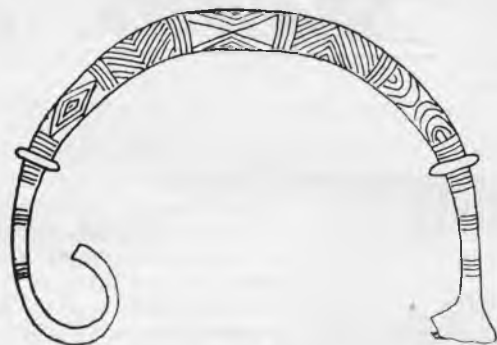
шарке, змичалице и печатице.¹⁾ Те мотиве можемо да пратимо од неолитског доба до данас код ловачко-сточарских племена. Има их на

сл. 7.

неолитским предметима збирки у музеју у Сен Жермену²⁾ и на вазама из Мондсеа,³⁾ а у Северној Далмацији видимо их и на предметима из халштатско-латенске периоде (сл. 8.⁴⁾ Северодалматински динарски елеменат, у својој сточарској конзервативности, сачувао је те мотиве извађајући их инстинктивно најрађе на везиву и дрвету, јер је сам пореклом из

шумовитих планина. У новој су средини задржали стари обичај резања у дрво, иако је камена било много више него дрва. Или сточарски јавлашук, а нешто и слаба врста кречњака, узрок су да овдашњи човек није никад узео камен, да у њему изради своје старе мотиве. Зато је

сл. 8.

он и на прочељу својих кућа, у новије доба, почео у духу инстинктивних мотива да ређа плочице кречњака и четвртасте и троугаоне редове малих простора, јер у камену не воли и не зна да реже. Тако су и ове фигуре, рецентне периоде, остале спутане у уским границама конвенционалности.

Луцијан Марчић.

¹⁾ Geschichte der Kunst aller Zeit und Völker von Karl Woermann. Leipzig 1921, 1 Band, s. 48.

²⁾ Woermann op. cit. слика 10.

³⁾ Woermann op. cit. слика на табли 3.

⁴⁾ Бронзана фибула нађена у Вучипољу код Горице у залеђу Биограда на мору.

Провлачење испод бадњака (*Vom Durchziehen unter dem Weihnachtsbaum*)

У Попову постоји један карактеристичан и риједак божићни обичај *провлачења испод горућег бадњака*. Ово је врло стари народни обичај. У многим селима немају више ни појма о њему. Па ни стари људи се не сјећају и не знају ништа о њему. Обичај провлачења испод бадњака се врши још само код православног рода Шешеља, у Завали Шешељи су ми причали да тај обичај одржавају још неки родови у Кијеву Долу и у Величанима. Али, и поред пажљивог испитавања, ја то нијесам могао установити.

Тако код рода Шешеља, кад „походник“, онај који први на Божић ујутру у кућу дође, потакне бадњаке и остави јабуку или наранчу начикану новцима на огњиште, домаћин подигне средњи бадњак, а походник се прекрсти, изговоривши: „Боже ти помози!“ и провуче се испод бадњака. Походник нарочито пази, да се провуче с десне на лијеву страну. Послије тога се и сва кућна чељад провуку испод бадњака на исти начин као и походник. Кад се сви провуку, онда други мушкарац, обично замјеник домаћинов, а ако овог нема онда походник, прихвати бадњак из домаћинових руку и држи га док се и домаћин на исти начин провуче. Затим се походник „мирбожи“ са домаћином, па онда сви редом. Као што горе напоменух, за овај обичај нијесам више нигдје могао у Попову дознати.

Љубо Мићевић.

Мерење мужева код наших Цигана (*Vom Messen der Männer bei unserer Zigeunern*)

Од нашег се народа често може чути да „не ваља мерити живог човека“. Мисли се на мерење његова узраста. Врло је распрострањено народно веровање о томе, ако се узиде сенка неког човека, да он мора умрети. И наши Цигани верују да не ваља мерити човека. Зато њихове жене мере висину својих мужева само кад желе да га „омађијају“. Записали смо два таква мерења.

У селу Зуцама, у околини Београда, живе Цигани, који поред српског језика знају и румунски. По занимању су коритарии. Кад нека жена сумња у верност свога мужа, онда га она измери црвеним концем од темена па до земље. Неке жене мере таквим концем само његов полни уд.

У селу Реснику, у околини Београда, живе Цигани, који осим српског језика говоре и цигански, а по занимању су ковачи. И у овом селу Циганке мере своје мужеве у истој тежњи. Начин мерења је овде сложенији. Човеку се мери узраст црвеним концем и то овако: од чела (границе косе на челу) до уста (горње усне); од уста до срца (до доњег краја грудне кости); од срца до пупка; од пупка до мошнице (доњег краја тестикулама); од мошнице до колена и од колена до стопале. Тај конач Циганка савије у кануру у величини уда човековог, кога је мерила. Тако измерен муж биће, по веровању жена, укроћен.

Д-р Александар Петровић.

Прилози и фолклорне белешке (Volkskundliche Mitteilungen und Notizen)

Девети торник. — У Књажевцу се сваке године држи тродневни сточни вашар (са продајом осталих производа, који су по закону одобрени) у девети уторак по Божићу. Тај вашар није забележен у календарима, а међутим за њега зна ужа и шира околина (Тимок; Бањски срез; пиротска и нишка околина). Он има своје, познато, име: *Девети торник*.

Интересантно је, кад и због чега је овај дан ушао у празновање, па доцније постао дан формалног и обавезног вашара у Књажевцу. У „Животу Срба сељака“ на стр. 181 М. Ђ. Милићевић је забележио „да девети уторник од Божића жене светкују, неће да раде ништа за одело или за преобуку мушкињу. Тај дан се зове „Девети уторак“, и ништа више о њему не каже, осим онога што је казано о Ранилу. Нама није познато да жене неће да раде у тај дан, нити можемо за Девети торник генерализовати за источне крајеве све оно што Милићевић каже о Ранилу, али знамо сигурно да на Девети торник долазе на вашар у Књажевац сва села из споменутих крајева.

Распитујући многе најстарије људе из Књажевца и околине о Деветом торнику, добијали смо готово једнаке одговоре: „Ја од како знам има Девети торник, и тад идемо у Књажевац“. Неки су још додавали, да они памте кад није био као сад „панајир“, него је на тај дан у Књажевцу био сабор на пијаци, где се народ скупљао и играло је коло цео дан. Само ми је један трезвенији старац из Књажевца дао овакав одговор: „Кад је Шкодра паша с војском прошао, сви су људи из Књажевца морали да побегну, а остало је само женскиње. Шкодрини је војска потучена и побегла, то је било у девети уторак по Божићу, и онда је свет почео да празнује тај дан као дан кад је Шкодра паша потучен“. Тад је, веле, народ много страдао од војске. У Лешју, испод Јелашнице, било је имање кнеза Станоја које је тада упропашћено.

Веровања за плодност године. — Кад је на летњег „св. Ранђела“ и први дан „горешњака“ облачно, биће жито ситно али добро.

Ако је на први „горешњак“ само мало облачно, онда ће местимично имати жита.

Ако су Крстовдан и Мратинци облачни, идућа година биће родна — биће доста жита.

Ако у Петров пост нема печурке „љутарке“ — „скрпци под буке“ — „букаре“, неће бити кукуруза.

Ако у пролеће добро роде црвене печурке, биће жита.

Ако роде високе печурке зване „срдаци“, биће доста хране.

Дани од Петковаче до Митровачке (којих има 12) претскажу време за 12 месеци идуће године. Какав је први дан, такав ће бити јануар итд.

Кад је св. Атанасије (18/31 јануара) облачан, са снегом или кишом, биће родна година. А неки гледају целу недељу почевши од св. Атанасија, и ако је облачно и влажно, биће родна година, а ако је ведро и суво неће бити родна година. Исто се верује и за св. Климентија (23-1,5-II).

Време од наше Нове године до св. Јована сељаци у неким селима у срезу нишком зову „голожер“. И по овом времену многи претскажу како ће бити време и како ће родити година. Ако је снег, мраз и облачно, кажу да ће бити родна година и да неће бити болести у народу и у стоци.

Највише се и свуда пази какав ће дан бити на св. Трифуна (2-15/II), и по њему одређују да ли ће бити кишно или сушно лето па према томе и каква ће бити година. Зато се свуда чује: „Ако је свети Тривун ведар и сув, биће суво лето и без кише, а ако је облачан и влажан, биће лето кишовито, па ће бити и берићета“.

Влад. М. Николић.

Две српске народне побожне приповетке из Огулинског Кордуна (*Deux contes religieux serbes de la région d'Ogu-linski Kordun*)

Стара сирота, то је сирота

Путовали Кростос и свети Петар, па не'ће пријећу пр'о моста, канда би Гавранић-Моста код нас у Садловцу; па окренули, канда би десно с Гавранић-Моста, старом цестом према Тржачком Раштелу. За њима најлак, поиздаље, ка' из Ваганца, иша' момак, кога је свети Петар упозна, да је честит и добар, па замоли Кростоса, да му дозволи, да би томе момку поставио кесу дуката на сред моста, даи' нађе, те да се тако поможе и окористи. Кростос пристае и св. Петар одма' учини по својој жељи. Узме кесу, наспе пуну дуката и метне је на сред моста. И о'ће се обистини она старинска: чојк снује, а Бог богује 'вала му и слава!

У том момак, тијо пјевуцкајући, приспије до моста, па ће: „Вала сам пуно пута сретно преша' преко овога нашег моста, и по дану и у ноћно доба, па сад ћу баш окушати, били га жмире мога' пријећи“. Тако учини и пријеће пр'о кесе с дукатима, те се тандаликајући навије даље својијем путем.

Иза тога момка, устопице, наиђе туда пр'о моста неки стари, инокосни сиромак, тежак чојк, који се с прве натреви на кесу дуката. Куцне шљаком¹⁾ по њој, па кад опази да је пуна, подигне је и весело стрпа у своја недра.

Кад је св. Петар видео што се збило са кесом дуката, потужи се Кростосу: „Ено Господе, онај стари однесе кесу и дукате“. Кростос му рече: „Петре, оно је стара сиротиња, инокосна, па је право, да је кесу с дукатима наша'. Он није кадар више заслуживати, за то онаку стару сироту за душу је приватити и помоћи. А момче је у пуној снази, орно, вољно и 'оћно, па ће умјети да буде добри ковач своје среће!“ Свети Петар заврши: „Господе, 'вала ти на милости! И сад сам избављен с велике странпутице, куда зађо! Заиста, нема грђе сироте над стару, немоћну и саморану сироту. Стара сирота, то је пука, препука сирота“.

Божји благослов

Био некакав побожан, радин чојк, па у свем иматку био му је бојжи благослов и берићет: све му је к брду ишло, све му је цвало, напредовало и брчало. Било је то, веле, право миље и изобиље. Тако 'едном, па у сутон сврате се томе чојку три војника и упитају: би ли и' мога' на конак примити? — Чојк и' радо прими и уконачи. За вечеру им даде нешто варива и комад крува, велик' тако, ка' што се обично

¹⁾ Штап, палица.

даје чобану за ужну, кад пође на ваздан с благом. Ту лијепо вечераше и до миле воље се наранише, акопрем су само полак тога крува ужили. Сјутрадан о ручку намакне им чојк ону другу полу крува, што им од вечере остаде, јер другог се није тревило печена, те су за ручком јопетке само полак од тог останка једва појели.

На то војници упитају домаћина: „Како то, да је у тебе крив тако берићетан, сит? — Ми смо синоћ били гладни, ка' три гладна вука, па смо од чобанске ужне крува, што си нам с вечером да', једва полак појли, а јутрос ево код ручка, од те преостале исте поле, комај' смо опе' полу ужили, а натаманили се баш како треба. Како то може бити?“ Онда им домаћин разложи: „Све то стоји у божијем благослову, како га заслужимо. У мене ове године нема, ман трећина лањскога берићета. А ево за што. Кад смо прошлог љета, оног пред овим, вршили 'шеницу, била је субота. Жито смо сретно раставили од сламе, превијали и у 'амбар за сунца унијели, а сав остали трлог од вршаја нијесмо дирали, остаде нам непоспремљен на армену, јер је сунашце таман за горицу зашло“.

„Сјутра дан осванула света нећеља, дјеча су устала, па по обичају оду на армен играти се. На армену и сав нам алат ноћио, а метла арменска била је уз стожер прислоњена. Неко од дјече, у игри, ћапи ону метлу, превуче је пр'о армена и остави на обали. Раз тога нас је драги Бог покара', 'вала му и слава, те ове године немамо, него трећину лањског берићета. С тога, када светиш неки дан у години, свети га и слави са свом својом кућном чељади, како спада по нашем старинском адету и српском 'ришћанлуку, па ти неће нигда узмањкати божји благослов и берићет. Или се немој никако цврњити, јер, ако себе вараш, не м'еш Господа Бога преварити, него га можеш само разгњевити“.

За то се, видиш, не ваља, ама ништа, у свету нећељу радити. За све има времена, све ваља свршавати у свој земан, само ако смо ми од рада и реда, п'онда ће нас и милост божја све то боље и више обасјавати. А не ваља се 'ватати алата и нешто радити, када томе није прилика, кад није његов вакат, к'и дјетету с метлом.

Манојло Б. Кордунаш.

Братствене и општинске свеће (Brüderschafts und Gemeindekerzen)¹

Код Украјинаца и Белоруса су постојала *брајћства*, позната још од 15 века, која су имала полуцрквени карактер, а главни им је задатак био да се старају о примерном реду у црквама. Ова су се братства звала понекад и „медовіе братства“ (меденим) што су обично о црквеним празницима припремала медовину.

Може се претпоставити да су ова црквена и друга братства искоришћавала заједничке гозбе, које су у прошлости одржаване, па су их прихватала или предугојачавала. Између осталог братства су имала знатан утицај на стари обичај заједничког спремања свеће од воска скупљеног у једној општини. Не би могли усвојити да су братства увела овај обичај, јер нам је познато да су сличан имали и фински

¹) Види „Гласник Етнографског музеја у Београду“ књ. VII, 113—118 и књ. VIII, 95—98. Уредник

Мордвини у тако старом облику, за који испитивачи мисле да је пагански. Исти је обичај познат и код Бесермана у губернији Ватка, са разликом што код њих воштану свећу замењује штап. Склони смо да верујемо да су Мордвини и Бесермани овај обичај примили од Руса, јер га ни од кога другог нису могли позајмити. Искључена је могућност његовог самосталног постанка код три различита народа. Може се само претпоставити да су га Финци позајмили од Руса или обратно. У оба случаја мора се поћи од претпоставке да је овај обичај раније постојао не само код Белоруса него и код Великоруса у губернијама Пенца и Ватка, као и у суседним губернијама, јер је обичај могао бити позајмљен само овде а не у Белој Русији, где нема ни Финаца ни Бесермана. Све тешкоће опадају, кад се узме у обзир да је обичај прављења свеће од воска, који је дала једна општина, био распрстрањен и код Великоруса још у старини. Данас се он одржао само код Белоруса и код јужних Великоруса у области Жиздре у губернији Калуга.

Братствену и општинску (братская и мирская) свећу редом чувају сви домаћини једног села: једне године један, идуће други итд. Свећа је тешка 60 кгр, са доњим крајем који је дебљи од горњег. У врху има обично два продужетка, слична рукама, а обавијена је неком врстом кошуљс. На дан свеца коме је намењена, ова се свећа носи око села, па се даје новоме домаћину да је чува годину дана. Обично се забада у суд напуњен житом и ужива „велико поштовање“. Верује се да доноси благостање кући у којој је. Због тога је носе у повоподигнуту кућу чим се у њу уселе. Овакве се свеће ређе праве када домаћин учини какав завет; чешће, пак, на дан свеца заштитника, када гости доносе восак за њу.

Кад се општинска свећа преноси у нову кућу, сви доносе по $\frac{1}{2}$ кгр (или мање) воска, топе га и стављају на њу. Кад свећа обиђе цело село, и пошто је код сваког домаћина била годину дана, приложи се цркви, а спрема се нова.

Код Мокша — Мордвина у губернији Пенца свако братство (братчина) са 10 до 40 кућа има своју свећу, која се исто тако чува редом у кућама чланова општине, годину дана код сваког. Тешка је око пола килограма. Пале је једанпут годишње да гори неколико минута, а стављају је на суд са пивом који стоји у средини куће. Том приликом јој се обраћају са речима: „Ти, воску, наш хранитељу . . . дај нам здравље и подари угодан живот; учини да хлеб успева и да се стока множи; наше куће чувај од ватре и сваког зла“. Раније је на пламену ове свеће паљена коса. После молитве је настајала гозба. Средина свеће је обавијена пешкиром који је на крајевима био украшен (упореди: М. Јевсејев у „Живая старина“ XXIII, 1914, № 1—2, с. 5—10).

Белоруски ритуал са братственом свећом идентичан је са ритуалом код северних Великоруса који том приликом дарују животињу или жито за заједнички ручак. У свима се случајевима приноси жртва од плодова успелог рада. Раније су ловци приносили као жртву јелене; данас се то не чини. Сточари су уместо јелена приносили као жртву бика, а земљорадници жито, од кога је мешен хлеб или справљано пиво за заједнички ручак. На југу су код пчелара дуго биле у обичају жртве у меду и воску, ово утолико пре што су примили чисто хришћански облик свеће.

Превела

Марина Недељковић

У спомен стогодишњице рођења Валтазара Богишића

У децембру ове године навршило се сто година од рођења великог правничког неимара и славног Далматинца Валтазара Богишића, па сматрамо да на овоме месту треба истаћи, поред значајне улоге коју је имао у историји правне науке југословенске и у свету, и његов рад на етнолошкој науци, на проучавању и прикупљању грађе из народних правних обичаја, песама и друге грађе из народа. Богишић је био највећи и до данас једини наш радник на проучавању правних обичаја. Следбеника није имао и у толико више његов лик изгледа рељефнији и значајнији. Ми смо у овоме чланку покушали да дамо кратак преглед живота и рада Валтазара Богишића, његов нарочити значај за нашу етнолошку науку и што потпуноју библиографију његових радова.

Богишић је рођен у Цавтату 20 децембра 1834 године у угледној породици. Матурирао је у лицеју св. Катарине у Венецији. Студирао је у Бечу, Гисену и Берлину. Слушао је права, филологију, филозофију и историју. 1862 докторирао је на филозофском факултету у Гисену, а две године касније на правном факултету у Бечу. Одмах затим именован је за колаборатора-библиотекара слависту јавне дворске библиотеке у Бечу. 1868 га је Министарство војске именовало за земаљског надзорника и школског саветника банатске и сремске Војничке границе са седиштем у Темишвару а затим у Варадину. 1869 изабран је за почасног доктора универзитета у Одеси, а одмах затим 1870 прима позив истог универзитета и одлази у Одесу за професора упоредне историје словенских права. У Одеси је наставио посао на скупљању народних правних обичаја, који је био започео у Срему и Банату. Ради тога је путовао и на Кавказ, где се задржао шест месеци, испитујући и студирајући. Богишићу је било познато да је Кавказ етнички био врло интересант са различитим облицима и ступњевима социјалног развитака, а могао се надати да ће ту наићи на старе форме добро очуваног обичајног права. На позив књаза Николе Црногорског, а на жељу рускога цара Александра II пристао је да се прими огромног посла око изградње црногорског законодавства. У међувремену је неко време радио у руској канцеларији за увођење правних институција у ослобођеној Бугарској, али је одатле морао да оде због болести. После тога је био у Црној Гори и Паризу. Пошто му је 1888 призната пензија и урачунате године рада, напустио је место професора универзитета у Одеси, кога је већ читав низ година држао само формално. Од 1893 до 1899 провео је у Црној Гори као министар правде. Тада се већ као стар човек вратио у Париз да ради на науци. Жеља му се није остварила, јер је 1908 умро на путу, враћајући се у завичај.

Био је члан Југослов. академије у Загребу, Краљевске академије у Београду и многих других друштава и научних институција у иностранству.

Дубоко убеђени следбеник нове правне теорије, да је народ творац и носилац права а да се право чува у народним обичајима; да право није мртво слово, већ да се оно развија из народа, као што се развија и друштво, језик и обичај; да се са целокупним народним животом развија и његово право а да се народу туђе правне норме не могу наметнути, Богишић је исправно закључио, да треба скупљати и испитивати народне правне обичаје и тек на њима заснивати законодавство. Указао је у својим списима да многи народи придају велику важност својим правним обичајима, а да ми поред обилне живе грађе нисмо још ништа урадили на томе. Богишић је саставио прво Упутство за прикупљање правних обичаја код нас, које је издала и штампала Југославенска академија у Загребу ћирилицом и латиницом и разаслала по народу. Богишић је тиме веома задужио етнологску науку и спремио терен за прикупљање грађе о правним народним обичајима. Његовим примером пошли су Малоруси, Бугари, Чеси и Словаци, који су дословно превели његова упутства, па Словенци, Руси, Пољаци и Румуни, који су се послужили Богишићевим искуством, те су на основу његових саставили своја упутства. За Богишићев посао су добро знали Немци, Енглези и Французи. Издавањем зборника правних обичаја у нас, из његове идеолошке подлоге, да стваралац закона мора да познаје народни живот и обичаје, његовим трудом, наша етнологска наука је добила огромну грађу из области народног обичајног права. Богишић је на првом месту познат и као такав био и слављен и у страном свету као велики правнички ауторитет, али га и Етнологија убраја у своје велике сараднике, јер ни једно његово дело, рађено по принципима и дубоком веровању у народно право, не може се одвојити од Етнологије, њеног проучавања и знатне и значајне етнографске грађе.

Богишић је двапут имао изванредну прилику да проучи народни живот и народне обичаје и да се упозна са народом. Први пут као школски надзорник Војне крајине и други пут као стваралац црногорског законодавства и као црногорски министар. У Банату и Срему провео је две године а у Црној Гори, рачунајући само године министровања, пуних шест. И важна је то чињеница. Богишић се није ослањао само на саопштења, него је народ, његову психологију, његов тешки и тежобни живот, дакле и његове правне обичаје створене у таквом социјалном амбијенту, познавао до у танчине. Његов *Општи имовински законик* за Црну Гору јасно говори о томе. Имајући такву грађу — заправо документа — слободно је могао да приступи проучавању и упоредном изучавању правних обичаја. Велика вредност његовог рада лежи и у томе, да је почивао на истини — чврстој и темељитој подлози.

Две Богишићеве књиге су од нарочитог значаја за Етнологију и за етнологско проучавање нашег народа. Прва књига је *Зборник садашњих љавних обичаја у Јужних Словена*. У *Зборнику* је Богишић средио грађу, коју је Југословенска академија у Загребу примила од скупљача грађе, после објављивања Богишићевог *Напушка за сабирање љавних обичаја*. Зборник је у ствари, да се тако изразимо, одговор из народа, на позив који је Богишић упутио народној интелигенцији преко свога *Напушка*. На 662 стране велике осмине *Зборник* садржи огромну грађу народних правних обичаја. До данас је то код нас најдрагоценији и једини извор за проучавање права у народу. Богишић

је у уводу *Зборнику* документовано распрвио однос обичајног права према писаним законима. Ту је и темељно изложена важност етничког прожимања и односа Јужних Словена са суседима, који су их опкољавали.

Врло добар и велики зборник јесте друга једна књига Валтазара Богишића: *Народне пјесме из старих, највише приморских зајиса с распрвом о бугаршћима*. Књигу је издало Српско учено друштво у Београду. Од важности је да се у књизи налазе најстарије бугаршћине (песме дугог стиха) из Боке, Пераста, Дубровника, Хвара и хрватског Приморја, чије је писмене изворе у предговору Богишић детаљно описао. Уз ову књигу Богишић је дао и исцрпну расправу о овим старим песмама. Изложио је питање склопа те врсте народних песама и распрвио везу између бугаршћина и уметничког песништва у Приморју.

Треба напоменути да је Богишић био претеча мисли о оснивању Етнолошког музеја у нашој земљи. Његов чланак *Словенски музеум* (Летопис М. с. 1867) са до ситница изложеним планом једног правог словенског музеја претставља први глас и подстицај за рад у том правцу. Поред тога он и данас може да послужи једном младом музеју са ослонац у организацији посла. У једној тачци музејског програма Богишић предвиђа Одсјек народописни, са тачно означеним делокругом рада. Према том упутству тај би отсек био велики и уређени Етнолошки музеј. Богишић је предвидео и публикације музеја, где је поред часописа и летописа музејског мислио и на нарочите зборнике за објављивање етнографске грађе.

После завршеног посла на црногорском *Законику* Богишић је био слободан и хтео је да ради на делу, кога је градио и сређивао скоро целог живота. То би било, судећи по његовом етнолошком, правном и општем знању сигурно једно од значајних дела социјалне етнологије: расправа о пореклу породице и социјалним формама. С тим у вези иде спремање социолошког дела о инокоштини код нас. У својим хартијама оставио је велику грађу из народног живота и обичаја у Црној Гори а имао је и материјала за допуну зборника епских народних песама дугога стиха. Његове жеље и намере биле су веће од његове снаге. Етнолошка наука има највише разлога да зажали за тим.

Библиографија:

Über die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im hussitischen Kriege. Dissertation (Giessen 1862).

О важности сабирања народних правних обичаја, који живе у народу (Књижевник 3. 1866, Загреб и посебно под насловом *Правни обичаји у Ј. Словена* 1867, Загреб).

Напоушак за сабирање правних обичаја Словена, особито јужних (1866, 1867, Загреб. Малоруски превод 1867, чешки 1870).

О уређењу Народног музеја у Загребу (1866, Загреб).

О Свјетлану Градићу и његовим ијсима Дубровачкој републици двије речи (Забавник Дубровачке шћионице 1866, и посебно 1866, Сплит).

Словенски музеум (Lethois Musée slave) 1867 и посебно 1868).

Sull' epistolario di Stefano Gradi (Vienna 1867 у *Archiv für oesterr. Geschichte*).

Кореспонденција Свјетлана Малог (Раd Ј. а. 1868, Загреб).

Главније црће обичајског права у старом Дубровнику (Раd 1 и 5, 1866, Загреб).

О научном обрађивању ишћорије словенског права (на руском — *Зарја*, 1870, Одеса и посебно).

О ишћорјиву словенске библиошће при Одеском слов. доброшворном друшћву (1870, Одеса — на руском).

Ушћав Словенске библиошће (на руском 1871, Одеса).

Русија и Србија (на руском 1872, Петроград).

Писани закони на словенском јузу (Југ. акад. 1872, Загреб).

Расправа о месту назива у словенским крајевима на Јадранском Мору. Штампана на руском у *Етнографическом зборнику* 1873, Петроград.

Зборник садашњих правних обичаја у Јужних Словена (Југ. акад. 1874, Загреб).

Die slavisirte Zigeuner in Montenegro (Ausland 1874).

О новим црногорским законима (*Журнал Министарства народне просвете* — Петроград. Превод са руског у *Ошацибини* за април 1875, Београд).

О југословенској јуридичкој терминологији, чланци, штампани у *Праву, Месечнику и Гласу Црногорца* 1876.

Сџанак по Дубровачком закону 1272 (*Гласник Срп. уч. др.* 44, 1877, Београд, на немачком језику штампан у *Archiv f. slav. Philologie*. Са Јуричеком К. *Liber statutorum civitatis Ragusii compositus a 1272* (*Monumenta hist. — iuridica Slav. merid.* 9).

На „оцјену“ *Зборника сад. правних обичаја* (1877, Сплит).

Народне пјесме из старих највише приморских зајаса, с расјавом о бугаршишцима (II одељење *Гласника Ср. уч. друштва* књ. X, 1878, Београд).

Aperçu des travaux sur le droit coutumier en Russie (*Nouvelle Revue historique du droit*... 1879, Paris, и посебно. Превео Јов. Аћимовић 1879, Београд и Антун Шимонић, 1880, Сплит).

Acta conirationem Petri a Zrinio et Francisci de Frakopan... (*Monumenta spect. histor. Slav. merid* 1883, Загреб).

De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (Revue de droit internat. et de législation comparée. 1884, Paris и посебно. Превео Јов. Аћимовић, 1884, Београд. Један превод изишао у Загребу а руски превод у Петрограду).

Технички штермини у законодавству (*Бранич* 1884, Београд и посебно. *Мјесечник*, 1888, Загреб).

Поводом Црногорског Грађанског Законика. Неколико речи о начелима и мјешоду усвојеном при изгаци (на француском у *Bulletin de la législation comparée*, 1886, Париз и посебно 1888. На српски превео арх. Дучић *Бранич* 1888, Београд и *Мјесечник*, Загреб, и посебно).

Ојшћи имовински законик за књажевину Црну Гору 1888, Париз).

О положају породице и наследства у правној сисџеми (*Правник* за 1892 и 1893. Београд и посебно).

Les statut de Raguse. Codification inédite du XIII siècle. Nouvelle Revue histor. de droit... 1894, Paris и посебно).

Једна руковет из Вукове ирејиске (*Срђ*, год. I и II 1903, Дубровник).

Два неиздана писма Алберта Форшиса о Дубровнику (*Срђ*. 1905, Дубровник).

Десешина судских зајаса из Пашићровића (*Архив за иприродне и друшћв. науке*, 1906, Београд и посебно).

Правни чланци и расјраве (*Библ. за иравне и друшћв. науке*, 22, 1927, Београд).

Pièces de mariage (*Bulletin de la Société* — Paris — Год.?)¹⁾

Богдан Чиплић.

¹⁾ Литература: *Годишњак* Срп. Кр. Академије за 1888, А. Ђорђевић: *Бошићев ојшћи имовински законик* (Бранич год. II); Др. М. Веснић: *Ојшћи имовински законик*... (Год. Ник. Чупића XII 1891); Костренчић: *Бошић Балшазар* Др. (Народна енциклопедија); Z. Dr. V. Bogišić (Dubrovnik, kalendar za 1900 i 1901 god. Dubrovnik) и Др. Ал. Соловјев: *Своогошњица рођења Валшазара Бошића* (Политика — Београд. 20 дец. 1934).

† Петар Костић

(1852—1934)

У Призрену је у јулу 1934 године умро у дубокој старости Петар Костић, књижевник, сарадник Гласника Етнографског музеја, сенатор и велики национални радник нашег Југа.

Родио се у Призрену 12 јуна 1852. Старо породично име му је било Лековац, а Костин-Костић се звао по оцу Кости. 1859 уписао се у некакву „старовременску“ школу у Призрену, где је изучио Буквар, Часловац, Псалтир, и Месецослов. Око 1866 основаше се два разреда гимназије у Призрену, које Костић заврши. Нашавши се пред проблемом шта да раде сада са сином, родитељи га даду на кондурџиски (ципеларски) занат, на коме је остао годину дана. 1869 мајка му је с муком издејствовала стипендију Симе Игуманова за београдску богословију. Богословију у Београду је завршио 1873 и одмах је био постављен за наставника богословије у Призрену. 1882 постао је управитељ те богословије. 1892 постављен је, као човек искусан и опробан у борби за националне ствари, за директора будуће српске гимназије у Солуну, с тим, да издејствује на надлежном месту и да приуговори терен за њено оснивање и увођење у живот. Ову задаћу је са успехом извршио, јер се у Солуну отворила нижеразредна (са четири одељења) српска гимназија. После пет година враћен је у Призрен у богословију на је одмах после тога именован за референта основне наставе код наше митрополије у Скопљу, а 1895 постао је и секретар исте митрополије. 1901 постављен је за секретара Рашко-призренске митрополије. На овим местима такође је много учинио за просветни и национални напредак ових области. Због нерегулисаних припадљности после 1918 морао је да буде постављен за предметног учитеља а после за професора богословије у Призрену, којом је школом некад управљао. 1922 дошао је за начелника Генералне дирекције посредних пореза. Са тога места отишао је у пензију, да после десет година буде позват да сарађује на народним пословима, будући изабран за сенатора. То је последња част коју је са правом примио стари радник. Као сенатор умро је у Призрену.

Почео је да ради на науци и научној књижевности још 1880, када је написао критику на рад Милоша С. Милојевића о Призрену. Био је вредни и брижљиви сарадник многих научних часописа. Његови радови су штампани у: *Брајтсјиву* Друштва Св. Саве, *Сјоменику* Академије наука, *Годишњици Николе Чуйића, Јужној Србији* (Скопље), *Јужном прегледу* (Скопље), *Гласнику Скопског научног друштва* и *Гласнику Ејногр. музеја* у Београду. Написао је *Сјоменицу педесетогодишњице Богословско-учишћелске школе у Призрену*, 1924 и *Црквени животи православних Срба у Призрену и његовој околини у 18 и 19 веку*, које је дело, издато 1928, наградила Академија наука.

Богдан Чиплић.

Етнографски музеј у Београду

у 1934 години

У току 1934 год. инвентар Етнографског музеја приновљен је са 1046 бројева односно са 1728 предмета. Из кредита предвиђених буџетом набављено је 156 инв. бројева са 198 предмета за 7670·20 дин., добивено је на поклон 151 инв. број са 740 предмета, а 739 инв. бројева са 790 предмета су радови музејског особља и сарадника. Од овога броја припада: музејским збиркама 177 инв. бројева са 581 предметом, Илустративном одељењу 504 инв. броја са 782 предмета, а Одељењу за музички фолклор 365 инв. бројева са 365 предмета. На дан 31 децембра 1934 год. Главни инвентар је имао 15.022 инв. броја са 19.996 предмета.

Музејске збирке

У току године је из кредита предвиђених буџетом за збирке набављено 102 инв. броја са 120 предмета за 4822 динара. Куповином су збирке попуњене предметима из околине Ђаковице и Зајечара, затим из Васојевића, Барање, Запања и Горњег Подриња. Остало: 75 инв. бројева са 461 предметом су поклони.

Најдрагоценији поклон је *босанска соба* са 446 предмета, коју је Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ изволео подарити музеју. За збирке су добивени још и ови поклони: пешкир и бајадер од г. Стевана Живојиновића, учитеља; јатаган без корица од једног непознатог радника; марама за главу од г-ђе Костандинке Стојадиновић, из Маврова; покривач и пар чарапа од г. Барјама Бица, из Ђаковице; либаде и бунда од г. Светолика Димитријевића, пуковника из Београда; огњило од г. Милана Ацића, из Колашина; прелица од г-ђе Милице Милошевић из Планинице и четири кукуље од г. Вучића Милошевића из Планинице.

Набављени и поклоњени предмети су у незнатном броју изложени, а највећим делом су смештени у магацине. Изложбене сале и два магацина препуни су. Чинило се све да се искористи и најмањи кутак музејских просторија. Али више слободног простора нема и магацин-рани предмети чекаће на повољније смештајне прилике.

Од приновљених предмета комплетиране су четири ношње (женска из златиборског Љубиша, мушка и женска са Тимока и женска из Барање) које су изложене и сада има 83 изложена манекена са народним ношњама. Осим ових, изложено је нешто ређих предмета из других колекција.

По наређењу Министарства просвете П.бр. 43.832/934 у дворишту Етнографског музеја смештен је један део лапидаријума Хисториско — уметничког музеја.

Илустративно одељење

На крају године ово је одељење имало 6.083 инв. броја. У току године приновљено је 504 инв. броја са 782 предмета (155 фот. негатива, 148 фот. филмова, 61 клише, 30 цртежа, 1 слика, 11 акварела, 235 фотографија и 141 диaposитив). Из кредита предвиђених буџетом набављено је 54 инв. броја са 78 предмета за 2.848.20 динара (1 фотографија, 30 цртежа, 35 клише-а, 11 акварела и 1 слика).

Од поклона нарочито истичемо фотографије г. д-ра Радивоја Симоновића, лекара из Сомбора. Овога пута је г. Симоновић музеју поклонио 234 фотографије које су највећим делом рађене пре 20—30 год. Осим г. Симоновића поклонили су г. Мустафа Мулалић, народни посланик, 13 филм-негатива, г. Рајко Радовић, учитељ 1 негатив и Државна штампарија 26 клише-а.

На путовањима и у музеју особље је урадило 430 негатива и диaposитива и то: Боривоје Дробњаковић 70, Митар Влаховић 59, Петар Петровић 102 и Јурије Слански 58 негатива и 141 диaposитив.

У прошлогодишњем извештају (Гласник VIII, 130) споменули смо да је један део предмета овога одељења изложен у музејским салама. Изложени се предмети с времена на време замењују новим. Тако је у септембру један део старих фотографија замењен са око 200 нових, а изложена збирка диaposитива повећана је са 141 новим диaposитивом.

У Филмском отсеку нема промена.

Одељење за музички фолклор

У извештају за 1933 год. (Гласник VIII, 130—131) изнели смо да је г. Коста Манојловић, композитор, сређивао мелодије које је забележио на својим путовањима. Ове су мелодије картониране и предате музеју. Има их 360, највећим делом из Јужне Србије (из Галичника, Лазаропоља, Брода, Латова, Крушева, Бучина, Охрида, Струге, Битоља, Барашана, Дебра, Призрена и Грачанице), затим из Андријевице, Бијелог Поља, Бање Луке и Шумадије. Одељење је добило и пет мелодаја од г-це Данице Јанковић, професора, које је она забележила у Пироту од певача из села Дојкинаца.

Инвентар овога одељења има 1387 бројева.

У Фонографском отсеку је стање непромењено.

Библиотека

На крају године је инвентар библиотеке имао 2.361 број. У току године је приновљено 122 инв. броја. У замену је примљено 46 бројева, из кредита по државном буџету набављено је 45 бројева, музејских публикација (са сепаратима) има 14 бројева, а на поклон је примљено 17 бројева. Поклонили су: г. г. др. Слободан Поповић (3 књиге), Милан Карановић (2 књиге), Мићун Павићевић, др. Александар Петровић, Влајко Влаховић, Митар Влаховић, Јован Јовановић, др. Миодраг Ђрбић, др. Боривоје Дробњаковић, Владимир Ђорђевић, др. Илија Јелић и Болеслав Росињски (по једну књигу), затим Етнолошки семинар у Београду и Општина града Љубљане (по једну књигу).

У току године је г. Бранко Милаковић на нарочитим картонима израдио библиографију за 1933 и 1934 год. Један део (за 1933) објављен је у овогодишњем Гласнику, а остали материјал се чува у музеју и доцније ће се објавити.

Музејске публикације

У 1934 години музеј је издао две свеске Посебних издања (трећу за 1933 и четврту за 1934 год.) и девету књигу Гласника.

Од музејских публикација је до краја 1934 год. послато у замену, продато или поклоњено: 812 примерака Гласника I, 384 пр. II, 361 пр. III, 287 пр. IV, 260 пр. V, 260 пр. VI, 277 пр. VII и 253 пр. VIII књ., а од Посебних издања: 752 пр. I св., 275 пр. II, 291 пр. III и 237 пр. IV.

Научна путовања и рад у музеју

Потписани је у овој години наставио и завршио раније започети рад у долини Дрине. Обишао је горњи ток ове реке од Бајине Баште до Брода код Фоче. Резултати ових испитивања објављени су, осим оних споменутих у музејском Гласнику VIII (стр. 131), још и у трећој свесци музејских Посебних издања (Риболов на Дрини) и у петнаестој свесци Посебних издања Географског друштва у Београду (Саобраћај на Дрини). На овоме путу је набавио више предмета за музејске збирке, а за Илустративно одељење је донео 70 снимака. Путовање је извршено средствима које је потписани добио из фонда Аустралијанске задужбине.

У септембру је г. Митар Влаховић, кустос, провео 10 дана у Црној Гори. Путовао је о своме трошку и вршио етнолошка испитивања. За музејске збирке је набавио већи број разних предмета, а за Илустративно одељење донео је 59 снимака. Један део резултата са овог и ранијих путовања објавио је у музејским Гласницима VIII и IX (Мушка и женска ношња у Васојевићима). У трећој свесци музејских Посебних издања објавио је рад Лов у Колашину, а у Прилозима проучавању народне поезије I чланак Стање епске песме у Источној Србији.

У марту је г. Петар Петровић, кустос, провео једанаест дана у Рудничком Поморављу и околини Пожеге (ужичке) ради етнолошких испитивања, а у току маја 20 дана у пратњи Енглеског друштва The Ie Play Society. Прво путовање је изведено средствима из државног буџета, а друго помоћу добивеном од Министарства. Г. Петровић се у Рудничком Поморављу поред наведених испитивања бавио и проучавањем народних песама. Резултати тога рада биће објављени у наредној свесци музејских Посебних издања. Са ових путовања г. Петровић је донео 102 снимка.

У току године г. Петровић је објавио ове чланке: Дивостин (Живот и рад XVIII), О певању народних песама уз окретање тепсије и Три народне песме из Срема (Прилози проучавању народне поезије I), Наш народни мотив о украђеној злој жени (Књижевни север X) и Божићни ораси и Ручна везачица (Југословенске народне новине III).

У музеју су настављени послови на описивању, сређивању и конзервирању изложених и магацинираних предмета. Стручно је особље у свима приликама, када је то тражено, давало упуста и обавештења, па и само учествовало и сарађивало у пословима које су предузимале неке наше установе или појединци.

У извештају за 1933 год. (Гласник VIII, 133) истакли смо да је у току те године неколико просветних радника са музејским стручним особљем одржало у музеју низ састанака, на којима су расправљана питања која се односе на народну поезију. Ови заједнички састанци, којима је један од главних иницијатора био г. Митар Влаховић, кустос,

управо су настављање онога посла, на коме је Етнографски музеј и раније сарађивао у заједници са Немачким друштвом за славистичка испитивања из Прага и са Филозофским факултетом из Скопља (види музејски Гласник VI, 147). У низу састанака су претресана разна питања, читани реферати и чињене припреме за израду једне детаљне библиографије епских песама. Израђена су и разаслата питања и упутства за прикупљање грађе о народним песмама. У музеју је установљен архив за који су до сада послали прилоге ова г. г. и г-це: Матилда Бауер (Различите народне песме из Петровца на мору); Миладин Божовић (Епске песме са Косова); Милена Гркова (О деда Томи Прелићу, слепом гуслару из Сланкамена и О баба Јуди, гусларки из Бачке); др. Боривоје Дробњаковић (Белешке са екскурзије по Јужној Србији од 21 до 31 јуна 1931); Мираш Јочић (Стање јуначких песама у селу Бистрици, у срезу бјелопољском); Вера Југовић (Епска песма у Земуну и Народне песме у околини Земуна); Данило Китановић (О епској песни и певачима у Прилепу и околини); Петар Костић (Народне песме из Призрена); Јелена Лакочевић (Стање епске песме у Сурчину); Коста Љубинковић (Народне песме из Сурчина у Срему); Мирјана Манојловић (Стање народне песме у околини Врање); Венијамин Маринковић (Стање народне песме у Ивањици); А. Матић (Народне песме у Сусеку у Срему); Петар Милчић (Лирске песме из Дренице, Метохије и Старог Колашина); Владимир Николић (Народне песме из нишког среза); Никола Петровић (Статистички подаци о гусларима у Липовцу, Клоки, Винчи и Маскару у Јасеници); Петар Ж. Петровић (Прилози познавању јуначких песама у Рудничком Поморављу); Десанка Поповић и Танасије Богић (Јуначке пјесме у Бекташком Градишту у Славонији); Рад. Раилић (Народне песме из села Вапе код Сјенице); Роксанда Станковић (Стање епске песме у крагујевачкој Јасеници); Благоје Стефановић (Извештај о песмама у Сремцици, у срезу посавском); др. Миленко Филиповић (Белешке са екскурзије по Јужној Србији од 21 до 31 јуна 1931); Мустафа Џинић (Опште стање епске песме у тузланском крају); др. Алојз Шмаус (Белешке о екскурзији у Војку у Срему, Отмица Руменије Ђевојке — народна песма из Угљара у Старом Колашину и Погибија Смајила Боришића — народна песма из Чајничка) и Игњације Шоштарк (Народне пјесме у Орјавцу код Пожеге — славонске).

Како се у току рада дошло на идеју да се чланци и прикупљена грађа објављују, то је управа музеја била вољна да у ту сврху стави групи на расположење странице својих Посебних издања и Гласника, као што је и раније чинила објављујући у музејском Гласнику радове ове врсте. Међутим, стало се на гледиште, да група издаје свој часопис. На неколико последњих седница утврђено је да се часопис зове „Прилози проучавању народне песме“, одређено је шта ће се у њему објавити и извршен је распоред материјала. Умољени су г. г. Радосав Меденица и др. Алојз Шмаус да ступе у везу са штампарима и да учине припреме за штампање часописа. А кад је све ово учињено, поменути господа су сматрала да више није потребно да раде у заједници са групом и у сквиру музеја, па су посао око штампања и издавања свршила сама, и часопис приказала као своју а не групину својину. Они се на пр., тражећи сарадњу, обраћају читаоцима у име своје а не у име групе, и траже да се на објављену анкету шаљу прилози њима, уредницима, на њихову приватну адресу, а не Етнографском музеју, како се дотле радило по одобрењу Министарства просвете. Ово је био разлог те је престао заједнички рад поменуте групе и Етнографског музеја, у

коме ће се наставити започети посао на проучавању народних песама као што је и досада рађено.

Музеј је одржавао старе и успостављао нове везе са нашим и страним сродним установама. На захтев појединих музеја, универзитетских семинара и других установа слао им је своје публикације. Преко Генералног конзулата у Њујорку послао је албуме Југословенске народне ношње и већи број фотографија, што је достављено тамошњим музејима. Главном савезу земљорадничких задруга у Београду, г-ци Кетр Phyllis у Лондону, Магазину за Сјеверну Далмацију, Космополитској библиотеци у Београду, Женском друштву и Колу сестара у Београду позајмљиване су фотографије за њихове публикације. Музејском библиотеком и збиркама су се користили наши и страни научни радници, међу којима и г. Dr J. Manninen, директор Етнографског музеја из Хелсингфорса, који је у музеју радио недељу дана.

Посете и приходи од улазница

Посете су биле многобројније него прошле године. Музеј су посетиле 143 групе поред великог броја појединачних посетилаца.

У току године је продато 497 улазница по 5. — и 166 улазница по 2 динара. Од продатих улазница је у току године примљено 2.817 дин. Кад се ова сума дода ранијим, музеј је од улазница (са каматом) до сада укупно добио 7.294 динара. Од овога новца је по одобрењу Г. Министра просвете утрошено 4.140 динара за издавање музејских публикација. Остатак је на приплоду у Државној хипотекарној банци и у каси музеја.

Особље

Одлуком Г. Министра просвете Пбр. 8248,934 премештен је у Министарство просвете Драгомир Јаћић, чиновнички приправник овога музеја, а на његово место за архивског чиновника постављена Олга Јанчић, која је преузела све послове које је радио г. Јаћић. У току године је г-ца Јанчић осим редовних послова израдила и регистар архиве од 1927 до 1934 године закљично.

Буџет

По буџету расхода за 1934, 35 год. Етнографски музеј је за материјалне потребе добио 39.050 динара. За научна путовања је по парт. 244 држ. буџета додељено 3.000 динара. За штампање Гласника је по парт. 7 буџета Државне штампарије у Београду одређено 15.000 динара.

Одлуком Одбора Државног савета за „Велимиријанум“ Д. С. В. бр. 189,934 музеју је додељена помоћ од 1.000 динара за издавање публикација.

Музејска зграда

У току године су на музејској згради извршене неке мање оправке. О стању зграде и о музејским потребама у томе погледу поднети су извештаји Министарству просвете под Бр. 271,34, 522,34 и под Пов. бр. 12,934. Помоћник Господина Министра просвете извршио је преглед зграде и музејских колекција и о стању које је нашао поднео је извештај Господину Министру просвете.

Директор
Етнографског музеја

Бор. М. Дробњаковић.

